

Šimun Nejašmić

**Mogućnosti revitalizacije perifernih krških krajeva Hrvatske iz
perspektive studenata Sveučilišta u Zagrebu**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra/magistre geografije

Zagreb

2017. godina

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer Baština i turizam* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Aleksandra Lukića.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

MOGUĆNOSTI REVITALIZACIJE PERIFERNIH KRŠKIH KRAJEVA HRVATSKE IZ PERSPEKTIVE STUDENATA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Šimun Nejašmić

Sažetak: Temeljni predmet istraživanja stavovi su studenata Sveučilišta u Zagrebu o razvojnim potencijalima perifernih krških krajeva Hrvatske. Provedeno je anketno istraživanje na uzorku od 490 studenata, kojim je ispitivana je voljnost studenata za nastavkom života u tim krajevima, kao i veza između iskazane voljnosti i njihove osobne povezanosti s tim krajevima rođenjem ili porijeklom. Također, identificirane su gospodarske djelatnosti i nositelji razvoja koje studenti smatraju ključnima u procesu revitalizacije problemskih krških područja. Naposljetku su analizirana predviđanja studenata vezana uz budući razvoj perifernih krških krajeva. Rezultati ukazuju na nisku razinu voljnosti studenata za nastavkom života u navedenim područjima. Kao gospodarske djelatnosti ključne u pokušaju revitalizacije studenti su izdvojili ruralni turizam i ekološku poljoprivredu, a kao najprihvatljivije nositelje razvoja jedinice regionalne samouprave i središnju državnu vlast. Također, studenti, očekivano, negativno predviđaju budućnost hrvatskih perifernih krških krajeva.

75 stranica, 13 grafičkih priloga, 11 tablica, 57 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: krška područja, periferija, razvojni dispariteti, revitalizacija, studenti

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

doc. dr. sc. Ivan Zupanc

dr. sc. Lana Slavuj Borčić

Tema prihvaćena: 7. 2. 2017.

Rad prihvaćen: 12. 9. 2017.

Datum i vrijeme obrane: 25. 9. 2017. u 13h

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb

Master Thesis

Faculty of Science

Department of Geography

**ATTITUDES OF STUDENTS OF UNIVERSITY OF ZAGREB TOWARDS
REVITALIZATION POTENTIALS OF CROATIAN PHERIPHERAL KARST
AREAS**

Šimun Nejašmić

Abstract: This thesis topic and subject of research is to analyse the attitudes of students of the University of Zagreb towards revitalisation potentials of Croatian peripheral karst areas. Questionnaire survey was conducted on a sample of 490 students. The following have been examined within the thesis topic: willingness of students to immigrate to peripheral karst areas; and differences in the level of willingness between students who are connected to these areas by place of birth, or origin and those who are not connected to peripheral karst areas. Thereafter, economic activities which are crucial in revitalisation process were determined according to student opinion. Students' predictions for the development of peripheral karst areas in the future were also analysed. Results showed a low level of willingness to immigrate to peripheral karst areas on the part of the students. As most important economic activities in the process of revitalisation, the following were determined: rural tourism and ecological agriculture. Regional self-government and central state government were defined by the students as the most important actors in the process of revitalisation. As expected, students' predictions about the future of peripheral karst areas were predominantly negative.

75 pages, 13 figures, 11 tables, 57 references; original in Croatian

Keywords: karst areas, periphery, development inequalities, revitalisation, university students

Supervisor: Aleksandar Lukić, Associate Professor

Rewievers: Aleksandar Lukić, Associate Professor
Ivan Zupanc, Assistant Professor
Lana Slavuj Borčić, Senior Lecturer

Thesis submitted: February 7th, 2017

Thesis accepted: September 12th, 2017

Thesis defense: September 25th, 2017, 1:00 PM

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

ZAHVALE

Na početku želim zahvaliti svojim mentorima Petri Radeljak Kaufmann i Aleksandru Lukiću na pomoći u svim fazama izrade rada, počevši od definiranja teme i njezina prihvaćanja, pa do recenziranja završne revizije rada. Osobito im želim zahvaliti na sustavnosti i strpljivosti u dugotrajnim raspravama vezanima uz definiranje teme rada i njegovog prostornog obuhvata, kao i na pomoći u svim metodološkim nedoumicama. Također, zahvaljujem kolegama i prijateljima Dini Dokupilu i Dinku Skočiru na savjetima vezanima uz oblikovanje kartografskih priloga i grafičko doradivanje rada, kao i na dugotrajnim konstruktivnim raspravama, tijekom kojih su razvijene mnoge spoznaje zahvaljujući kojima je pisanje ovog rada teklo mnogo lakše.

Na kraju se od srca zahvaljujem roditeljima, zato što su uvijek nastojali u meni razviti vrline čovječnosti, kao i zbog toga što su me poticali u mojem intelektualnom razvoju, pokušavajući mi usaditi istraživačku znatiželju i podupirući me u odabiru studija sukladno mojim interesima. Njima posvećujem ovaj rad.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Pojemne odrednice	2
1.2. Prostorni obuhvat istraživanja	4
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja	11
1.4. Zadaci, ciljevi i hipoteze istraživanja	12
1.5. Metodologija istraživanja.....	13
2. DEMOGRAFSKA I GOSPODARSKA SLIKA PERIFERNIH KRŠKIH KRAJEVA HRVATSKE	16
2.1. Kretanje broja stanovnika na prostoru krške periferije 1857. – 2001. godine.....	16
2.2. Sastav stanovništva 2011. godine	19
2.3. Gospodarske značajke perifernih krških krajeva	22
2.3.1. Povijesni uzroci gospodarske nerazvijenosti krške periferije.....	22
2.3.2. Značajnije gospodarske grane na području krške periferije	23
2.3.3. Gospodarska aktivnost stanovništva perifernih krških krajeva	26
3. REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA	29
3.1. Opći podaci o studentima ispitanicima	29
3.2. Percepcija perifernih krških krajeva, te aktualnih demografskih i socioekonomskih procesa na tom području	30
3.3. Povezanost studenata s perifernim krškim krajevima, njihova spremnost za povratkom/preseljenjem i faktori koji tu spremnost povećavaju odnosno smanjuju.....	37
3.4. Razvoj perifernih krških krajeva iz perspektive studenata	48
3.5. Razmišljanja studenata o budućnosti hrvatskih perifernih krških krajeva	56
4. RASPRAVA.....	60
4.1. Usporedba s rezultatima drugih istraživanja.....	60
4.2. Uloga (ruralnog) turizma u pokušaju revitalizacije perifernih krških područja Hrvatske	64
5. ZAKLJUČAK.....	67
6. POPIS LITERATURE I IZVORA	71
PRILOZI.....	VII

1. UVOD

Temeljni predmet istraživanja ovog diplomskog rada stavovi su studenata Sveučilišta u Zagrebu o mogućnostima demografske i gospodarske revitalizacije perifernih krških krajeva Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska, gledano u globalu, u recentno doba bilježi izuzetno negativne demografske trendove. Prirodno kretanje stanovništva već je dva desetljeća kontinuirano negativno, a u novije doba ponovno je aktualno vrlo snažno iseljavanje iz zemlje, koje će sasvim sigurno ostaviti dugoročne posljedice, pogotovo zbog toga što znatan udio iseljenika čine ljudi mlađe zrele dobi, snažnog reproduksijskog potencijala (Šterc i Komušanac, 2012).

Također, stanje hrvatskoga gospodarstva u posljednja dva desetljeća, gledano u cjelini daleko je od idealnog. Mnoge države bivšeg Istočnog bloka, koje su prije raspada socijalizma bile znatno slabije razvijene od Hrvatske pretekle su našu zemlju u većini pokazatelja gospodarske razvijenosti (Veselica i Vojnić, 2000). Nadalje, važan problem hrvatskog gospodarstva je nezaposlenost, što posebno brine mlade ljude i studente, koji tek trebaju ući u svijet rada (Bejaković i Gotovac, 2011).

Osim navedenih problema, za našu je zemlju karakterističan izrazito neravnomjeran prostorni razvoj (Pejnović, 2004; Pavlaković-Koči i Pejnović, 2006). Dok se većina gospodarskih aktivnosti odvija u Zagrebu, te u ostala tri hrvatska makroregionalna središta, pretežna većina teritorija zahvaćena je procesima snažnog gospodarskog zaostajanja i izuzetno negativnim demografskim procesima koji će neminovno (ako se trenutno stanje, eventualno, ne popravi) dovesti do izumiranja u čitavom nizu naselja. Pošto je poznato da je domaće stanovništvo glavni nositelj razvoja na nekom području, negativni demografski pokazatelji dodatno intenziviraju procese gospodarskog zaostajanja čime se jaz između razvijenih i nerazvijenih područja produbljuje.

Zbog opisanih negativnih pokazatelja javila se potreba za istraživanjem stavova stanovništva o navedenoj problematici. S ciljem da se, za potrebe istraživačkog rada, suzi ciljana skupina ispitanika, izabrana je populacija studenata, jer se smatra kako su upravo studenti (kao predstavnici mlade i relativno obrazovane populacije) budući nositelji razvoja, kako Hrvatske u cjelini, tako i njezinih perifernih krških krajeva. Početna je pretpostavka, naime, da se iz stavova studenata može u određenoj mjeri prognozirati odnos budućih generacija prema perifernim krškim krajevima Hrvatske, a sam taj odnos može, barem u

određenoj mjeri, utjecati na gospodarske i demografske pokazatelje koji će na tom prostoru u idućim desetljećima biti aktualni.

1.1. Pojemne odrednice

Prilikom definiranja predmeta istraživanja, iz kojeg kasnije proizlazi i njegov prostorni okvir, kao dvije temeljne odrednice pojavljuju se pojmovi *krš* i *periferija*, s time da prostor, da bi se smatrao prostorom krške periferije, mora zadovoljiti oba uvjeta, to jest mora biti istovremeno i okršen i periferan.

Pojam krša u radovima geografa, geologa, šumara i ostalih srodnih struka relativno je precizno određen. Tako, Roglić definira krš kao „...specifičan oblik reljefa i cirkulacije vode na topljivim stijenama (vapnenci), ali krša ima i u sadrenim (gipsanim) i solnim terenima“ (Roglić, 1978, prema Matas 2009: 15). Geolog Herak kao glavno obilježje krških terena ističe kako je “za krš karakteristično da su podzemne vodene komunikacije jače od nadzemnih i vezane su za šupljine različitih dimenzija koje se postupno proširuju zbog otapanja (korozijske) vapnenca i dolomita“ (Herak, 1966, prema Matas 2009: 15).

Hidrolog Bonacci određuje krš kao „područje sastavljeno od posebnog površinskog i podzemnog reljefa i površinsko-podzemne hidrografske mreže koja je nastala kao rezultat cirkulacije vode, te njezinog agresivnog kemijskog i fizičkog djelovanja na prsline, pukotine i šupljine u slojevima topivih stijena kao što su vapnenac, kreda, dolomit, gips i sol“ (Bonacci, 1987, prema Matas, 2009: 15).

Definicija krša nastala za potrebe izrade materijala Centra za krš ponešto se, svojim multidisciplinarnim pristupom, razlikuje od prethodno navedenih. Krš se, u navedenoj publikaciji, definira kao „...područje posebnih prirodnih obilježja, iznimne ljepote krajolika i specifičnog načina života. To je prostor koji traži velika ljudska odricanja, ali svojim prirodnim resursima nudi velike mogućnosti razvoja, od atraktivne turističke djelatnosti, šumarstva, poljoprivrede... . Krška su područja vrlo ranjiva, te promjena bilo kojeg elementa prirodnog sustava može imati nesagledive posljedice za okoliš“ (Materijali Centra za krš 2006, prema Matas, 2009: 16).

Rezimiranjem navedenih definicija može se zaključiti kako su determinante krških područja: specifičan oblik reljefa određen vapnenačkom ili dolomitnom stijenskom podlogom, pretežno podzemna cirkulacija vode i iznimna osjetljivost na promjene bilo kojeg od elemenata u okolišu.

Drugi pojam koji određuje predmetni interes ovog rada pojam je *periferije*. Spomenuti pojam, za razliku od pojma krša, vezan je isključivo za društvene znanosti, manje je precizno određen, te njegova definicija ovisi uvelike o rakursu iz kojeg određena znanstvena disciplina istražuje periferiju kao društveni i prostorni fenomen.

Od domaćih autora, Banovac, Blažević i Boneta, u svojem radu „Modernizacija (i/ili europeizacija) hrvatske periferije – primjeri Istre, Like i Gorskog kotara“, promatraju fenomen periferije višedimenzionalno, to jest sagledavajući njezinu gospodarsku, političku i kulturnu dimenziju, pri čemu da bi neko područje bilo proglašeno perifernim, ne mora nužno zadovoljavati kriterije perifernosti u sva tri navedena kriterija (Banovac i dr., 2004). Opisujući funkcionalističku definiciju periferije autori se referiraju na rad E. Shilsa (1975), koji periferiju definira kao prostor koji se nalazi u oprjeci prema centru, a očituje se kao područje enklava predmodernog društva, u kojima prevladava tradicionalni način života zasnovan na rodbinskim vezama, ekonomskoj nerazvijenosti, političkoj nazadnosti i iracionalnosti. Nasuprot tomu, centar se shvaća kao žarište simboličkog i društvenog poretka iz kojeg se upravlja državom (Banovac i dr., 2004, prema Shils, 1975).

Pitanje odnosa centra i periferije (odnosno s njime djelomično povezanog odnosa urbanog i ruralnog) predmet je rada „O teorijskom pristupu ruralnom području“, geografa Aleksandra Lukića. U navedenom radu autoru nije interes definirati periferiju, već on, između ostaloga, pokušava osporiti pogled na ruralno kao nešto što je nužno periferno. Autor tako ističe da „u mnogim europskim državama ruralno postaje životni prostor jednakih mogućnosti, važan alternativni životni i radni prostor u odnosu na gradove“ (Lukić, 2011: 49). Bitno je, međutim, napomenuti kako takav razvoj ruralnih područja u Hrvatskoj nije zaživio, izuzev možda najbližih ruralnih okolica velikih gradova.

Iz navedenog se može zaključiti kako je u Hrvatskoj, a dobrim je dijelom tako i u svijetu, perifernost i dalje obilježje primarno ruralnih prostora.

Copus (2001) u radu „*From Core-Periphery to Polycentric Development: Concepts of Spatial and Aspatial Peripherality*“, kao temeljna obilježja kojima je periferija definirana ističe nedostupnost prijevoza i velike prijevozne troškove, te slabe mogućnosti povezivanja pojedinih dijelova periferije u veće aglomerirane prostore. Osim toga, kao tipične odrednice periferije ističe slabo razvijen sektor istraživanja i razvoja (R&D sektor), nesklonost stanovništva inovacijama, malu gustoću naseljenosti, velik utjecaj primarnog gospodarskog sektora, slabu infrastrukturnu opremljenost itd. (Copus, 2001). Nadalje, autor (slično kao i Lukić, 2011) ističe kako perifernost, posredstvom gospodarskog i tehnološkog razvoja, kao i razvoja prometa, postaje sve manje prostorno određena pojava.

Stoga autor, kao značajnu ističe i drugu skupinu indikatora tzv. neprostorne indikatore perifernosti. Temeljni čimbenici koji su doveli do toga da perifernost postaje pojava koju je sve teže prostorno ograničiti prema Copusu (2001) su: poboljšanje prometne infrastrukture, uvođenje novih načina komunikacije, snažan razvoj uslužnih djelatnosti, primat visoke tehnologije u industriji kojim je završena dotadašnja dominacija teške industrije, i kao najvažniji čimbenik, razvoj informatičke tehnologije.

Sukladno tome, Copus, kao nove indikatore za mjerenje neprostorne dimenzije perifernosti predlaže: kvalitetu lokalne IT infrastrukture, ljudske resurse (osobito onih ljudi koji su vješti u korištenju informatičkih tehnologija), razvijenost lokalnih trgovinskih mreža, razvijenost civilnog društva, dostupnost institucija zaduženih za razvoj lokalne zajednice, kao i kvalitetu veza lokalnog s europskim i svjetskim tržištem (Copus, 2001). Iz navedenoga zaključuje se kako u današnje, suvremeno, doba perifernost postaje sve manje pojava s jasnim prostornim obuhvatom, zbog čega postaje sve teže striktno odrediti koja su to područja (odnosno regije/države) periferna, a koja nisu. Navedeni problem reflektirao se dijelom i na problem određivanja prostornog obuhvata perifernih područja krškog dijela Hrvatske, jer također ponekad nije bilo moguće do kraja precizno odrediti koji dijelovi krškog područja Hrvatske „zadovoljavaju“ kriterije perifernosti, a koji ne.

1.2. Prostorni obuhvat istraživanja

U cilju određivanja prostornog obuhvata perifernih krških područja Hrvatske započet će se s određivanjem prostornog obuhvata krških područja, a zatim će se od ukupnog prostornog obuhvata krških područja izdvojiti onaj dio koji zadovoljava kriterije perifernosti.

Usprkos relativno preciznom pojmovnom određenju krša, međe krških područja na hrvatskom se teritoriju, ovisno o pojedinim autorima, metodološkom pristupu koji je u određenom radu primijenjen, kao i razdoblju u kojem je pojedini rad napisan ponešto razlikuju, s time da je bez iznimke dvojbena granica unutarnjeg područja krša koja dijeli područja pokrivenog (zelenog) krša Žumberka, sjevernog Korduna i prijelaznog područja gornjeg Pokuplja, od susjednih područja koja ne pokazuju nikakva krška obilježja. Razlog zašto je tomu tako leži u činjenici da krška obilježja nastupaju u prostoru postupno i teško je striktno odrediti gdje neko neokršeno područje postaje okršeno.

Najmanji prostorni obuhvat krška područja u Hrvatskoj zauzimaju prema radu šumara Dimitrija Bure, iz 1958. godine, koji unutrašnju granicu krških područja definira kao granicu tadašnjih kotareva Ogulin i Gospić, povlačeći liniju koja se pruža dominantno u smjeru

sjever-jug i spaja područje Plitvičkih jezera i Bosiljeva (Matas, 2009, prema Bura, 1958) (sl. 1, linija 1). Zanimljivo je, prema tome, kako je područje Korduna, koje se u svim kasnijim radovima smatra krškim, u ovom radu okarakterizirano kao nekrško područje.

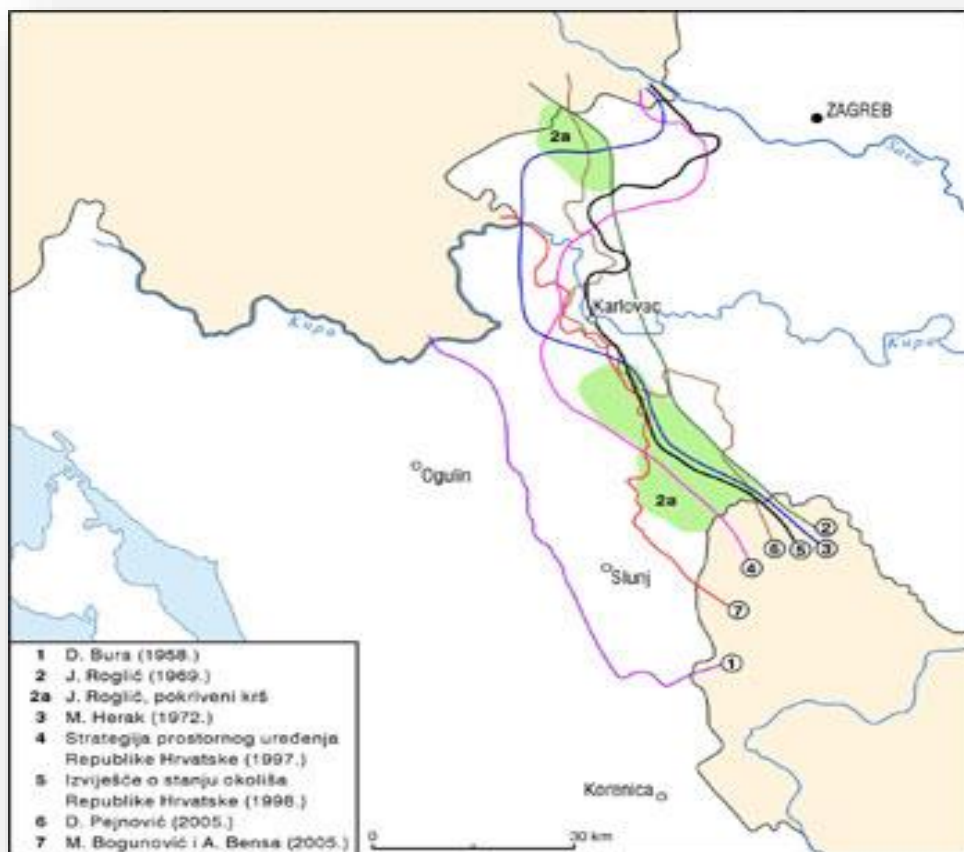
Ostali značajniji hrvatski autori područje Korduna svrstavaju među krška područja, ali je zato pripadnost Žumberka i Samoborskog gorja (odnosno određenih njihovih dijelova) krškim područjima mnogo dvojbenija.

Od novijih radova koji područje Žumberka i Samoborskog gorja potpuno izostavljaju iz kategorije krških prostora ističe se rad agronoma Matka Bogunovića i Aleksandre Bense iz 2006. godine, koji su krško područje, ugrubo, omeđili kao dio hrvatskog teritorija „južno i zapadno od Karlovca“, navodeći također da tako omeđen krški prostor na teritoriju Hrvatske „zauzima 27 265 km², odnosno 48,9% ukupne površine države“ (Bogunović i Bensa, 2006, prema Matas, 2009: 22) (sl. 1, linija 7). Ostali autori Žumberak i Samoborsko gorje smatraju, barem djelomično, krškim krajevima, ali se na preciznijoj prostornoj razini i njihova se razgraničenja u određenoj mjeri razlikuju. Tako Roglić povlači granicu krških područja najsjevernije i najistočnije, zalazeći u ograničavanju krških područja i u prostor istočno od Karlovca. Istodobno, istočni dio Žumberka, koji neki od ostalih autora smatraju krškim, Roglić isključuje iz krških područja (Roglić, 1969, prema Matas, 2009) (sl.1, linija 2). Osim toga, Roglić u istom radu uvodi i pojam *pokrivenog krša*, koji označava granična područja krša pokrivena vegetacijom atipičnom za „prava“ krška područja, na kojem površinski krški oblici nisu toliko razvijeni kao u „klasičnim“ krškim područjima. Prostor *pokrivenog krša* proteže se, prema Rogliću, na području sjeveroistočnog Korduna i središnjeg dijela Žumberka (sl.1). Herak (1972) omeđuje krška područja slično kao i Roglić, s tim da granicu na karlovačkom području povlači nešto zapadnije (Herak, 1972, prema Matas, 2009) (sl.1, linija 3).

Prema Izvješću o stanju okoliša iz 1998. godine granica okršenih područja povučena je linijom koja spaja krajnju jugoistočnu točku Općine Vojnić, prolazi kroz Karlovac, zatim skreće na sjever i sjeveroistok obuhvaćajući sva naselja upravnih gradova Jastrebarsko i Samobor (dakle ne samo da se krškim smatra cijelo područje Žumberka i Samoborskog gorja već i neka nizinska naselja u okolici Jastrebarskog i Samobora) (sl. 1, linija 5).

Pejnović (2006) granicu krških područja povlači slično kao i Roglić, s tim da zbog lakše analize pojedinih demografskih podataka koristi granice upravno-teritorijalnih jedinica. Tako granicu krških područja poistovjećuje s linijom koja spaja istočne i sjeveroistočne granice Grada Ozlja i Općine Krašić, južne granice Grada Karlovca, te sjeverne i istočne granice Općine Vojnić (sl. 1, linija 6) Tako definirano krško područje na području Hrvatske

zauzima 27 683km² ili 48,9% ukupnog državnog teritorija (Pejnović, 2006, prema Matas, 2009).

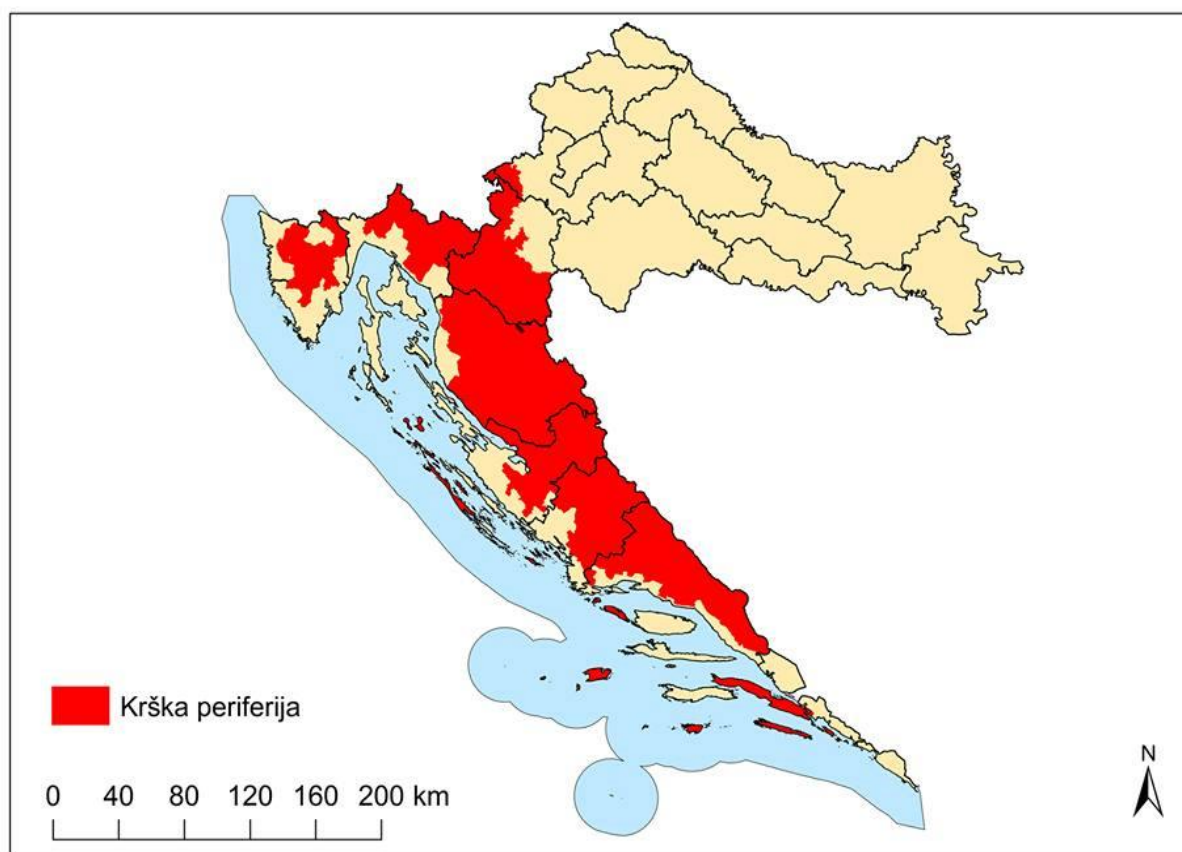

Sl. 1. Unutrašnja granica krških područja Hrvatske prema pojedinim autorima

Izvor: Matas, 2009

Nakon što je približno određen prostorni obuhvat krških područja u Hrvatskoj, preostaje još odrediti koja su to područja, unutar krških, koja „zadovoljavaju“ kriterije da budu proglašena perifernim. Kao što je već u uvodnom poglavlju naznačeno razgraničiti periferna područja, u današnje doba kada periferija poprima sve više neprostorna obilježja, često nije jednostavno. Polazišni temelj za izdvajanje perifernih krajeva u okviru hrvatskoga krša knjiga je Damira Magaša „Geografija Hrvatske“, objavljena 2013. godine, odnosno poglavlje o uvjetno homogenoj (fizionomskoj) regionalizaciji Hrvatske, u kojem je autor načelom uvjetne jedinstvenosti (to jest jedinstvenosti makroreljefnih struktura, klima-ekoloških areala i obilježja stanovništva) nastojao podijeliti hrvatski prostor na pojedine regije i subregije. Kao regije, odnosno subregije, krške periferije izdvojene su u ovom radu one regije u okviru krških područja za koje autor navodi kako se odlikuju: zaostajanjem u

socioekonomskom razvoju, nepovoljnim dobnim i obrazovnim sastavom stanovništva, prometnom izoliranošću i sličnim karakteristikama. Tim su principom izdvojena sljedeća područja: Žumberak, zapadni i središnji dio Korduna (srednjokordunski ravnjaci i uzvisine, te istočno-kordunsko pobrđe, bez nepropusne Petrove gore), cijeli Gorski kotar, Lika, Unutrašnja Istra, Zagorsko-planinski prostor Kvarnera (izuzev dijela koji pripada općini Matulji), Velebitsko Podgorje (prostor uz obalu od Karlobaga do Jasenica), cijeli prostor Dalmatinske zagore, izolirani otoci zadarskog arhipelaga (Molatsko-silbanska i dugootočna skupina otoka), kornatska otočna skupina, šibenski otoci, drveničko-šoltanska otočna skupina, viška otočna skupina, Pelješac, te lastovska i mljetska otočna skupina (Magaš, 2013).

Sl. 2. Prostorni obuhvat perifernih krških područja Hrvatske

Vezano uz ovako definirani prostorni obuhvat krške periferije na području Hrvatske potrebno je iznijeti nekoliko napomena.

Prvo, Magaš u svojem radu pojam Unutrašnje Istre definira relativno široko, te pod tim pojmom podrazumijeva cijeli istarski teritorij koji se ne nalazi u neposrednom priobalju. Budući da je perifernost cijelog tako ograničenog prostora Unutrašnje Istre vrlo upitna, bilo

je potrebno, za potrebe preciznijeg razgraničenja prostornog obuhvata perifernih područja na prostoru istarske unutrašnjosti, poslužiti se egzaktnijim kriterijima. Naime, iako se Unutrašnja Istra tradicionalno u geografskim krugovima smatra perifernim područjem (njezina se perifernost u prošlosti još više naglašavala, budući da je bila izrazito oprečna visokom stupnju gospodarske razvijenosti koja je svojstvena istarskom priobalju)¹, u novije je doba došlo do određenog smanjenja razvojnih dispariteta između istarskog priobalja i unutrašnjosti (Lukić, 2012; Magaš, 2013). Tako su, na primjer, prema rezultatima Popisa stanovništva 2011. godine, uzme li se u obzir širok spektar pokazatelja kao što je ekonomska razvijenost, diverzificiranost gospodarstva, udio zaposlenog stanovništva starijeg od 15 godina, dobni i obrazovni sastav stanovništva itd., općine i gradovi zaobalne Istre, za hrvatske pojmove, uglavnom prosječno razvijeni, ili je njihova razvijenost nešto slabija od državnog prosjeka. Iznimka je samo općina Lanišće, smještena na krajnjem sjeveroistočnom, planinskom, dijelu Istre, koja je tipski primjer ruralne periferije.

Stoga je, zbog opisane problematike, za potrebe preciznijeg razgraničenja prostornog obuhvata periferije na području Unutrašnje Istre poslužila knjiga „Mozaik izvan grada- tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske“, autora Aleksandra Lukića, izdana 2012. godine. Navedena je knjiga poslužila kao referenca zbog činjenice kako je jedna od namjena toga djela grupirati, prema vrijednostima određenih varijabli (broj stanovnika, gustoća naseljenosti, dobni sastav, obrazovni sastav, demografska dinamika, aktivnost stanovništva, zaposlenost, infrastrukturna opremljenost naselja, centralitet naselja itd.), ruralna i urbanizirana naselja Hrvatske u različite razvojne kategorije.

Tako, Lukić (2012) izdvaja sljedeće tipove ruralnih i urbaniziranih naselja:

- A- Dinamična, strukturno jača naselja
- B- Dostupnija, o cirkulaciji ovisna naselja
- C- Tržišno orijentirana poljoprivredna naselja
- D- Ekonomski diverzificirana, pretežno turistička naselja
- E- Naselja poljoprivredne ekstenzifikacije i slabe demografske dinamike
- F- Naselja ruralne periferije
- G- Ostala izvangradska naselja

---

¹ O razmjerima razvojnih dispariteta između istarske unutrašnjosti i priobalja, početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, govori podatak kako je 1971. u tadašnjim priobalnim općinama Umag, Poreč i Pula ostvaren narodni dohodak viši od 15 000 dinara, dok je dohodak u svim tadašnjim zaobalnim općinama (Buje, Buzet i Pazin) bio niži od 5 000 dinara. Također o ekstremnom stupnju ostarjelosti stanovništva unutrašnje Istre (pogotovo za standarde koji su bili aktualni sedamdesetih godina!) govori podatak kako je na području tadašnje općine Buzet, prema rezultatima Popisa stanovništva 1971. godine najzastupljenija bila petogodišnja kohorta stanovništva stara između 60 i 64 godine (Riđanović, 1975).

H- Naselja bez stanovnika

Primjenom navedenog kriterija, nastojalo se, na prostoru koji se prema Magašu (2013) nalazi u okviru Unutrašnje Istre, isključiti iz okvira krške periferije ona naselja koja, prema Lukiću (2012), pripadaju tipovima *A- dinamična, strukturno jača naselja*, *B- dostupnija, o cirkulaciji ovisna naselja* i *D- ekonomski diverzificirana, pretežito turistička naselja*². Analizom podataka i kartografskih izvora, prema Lukiću (2012), uvidjelo se da su takva naselja smještena, pretežno, u onom dijelu Unutrašnje Istre, koji se nalazi u sastavu općina i gradova koji imaju izlaz na obalu (dakle unutar svojevrsnog prijelaznog pojasa između priobalja i zaobalja), te na području Grada Buzeta. Iz tog su razloga iz prostornog obuhvata krške periferije na području Unutrašnje Istre isključena sva naselja koja se nalaze u sastavu navedenih gradova i općina. Isključivanjem naselja prema navedenim kriterijima dobiven je prostorni obuhvat naselja krške periferije na prostoru Unutrašnje Istre, kako je prikazano na sl. 2.

Drugo, određeni problem pojavio se prilikom prostornog određivanja kategorije *izolirani otoci*, jer je ponekad bilo teško odrediti koji je otok izoliran, a koji nije. Drugi problem proizlazi iz činjenice da se često u unutrašnjosti većih otoka, koji, gledano u globalu, nisu izolirani, nalaze manje skupine strukturno slabih naselja, izuzetno nepovoljnih demografskih pokazatelja.

Nadalje, zbog izuzetno visokog stupnja turistificiranosti hrvatskih otoka većina je otočkih naselja, prema Lukićevoj tipologiji, svrstana u kategoriju D – *ekonomski diverzificirana, pretežno turistička naselja*, što otežava primjenu tipologije za potrebe ovoga rada jer bi isključivanje svih naselja koja potpadaju pod tip D, na prostoru otočja dovelo do iskvarene slike zbog nekoliko razloga.

U prvom redu, na prostoru hrvatskih otoka (a pogotovo manjih i izoliranih) snažan turistički razvoj nije u većoj mjeri ublažio pad broja stanovnika, te nije poboljšao njegov dobni sastav. Tako, na primjer, iako prema Lukićevoj tipologiji većina naselja na otoku Visu pripada tipovima *A- dinamična, strukturno jača naselja* i *D- ekonomski diverzificirana, pretežito turistička naselja*, (po čemu bi se moglo zaključiti kako viška naselja uglavnom

---

² U određenoj je mjeri bio sporan tip C – *Tržišno orijentirana poljoprivredna naselja*, no budući da se navodi kako “i ta naselja imaju negativna obilježja strukture i dinamike stanovništva, iako znatno manje nego tipovi poljoprivredne ekstenzifikacije (E) i periferije (F)” (Lukić, 2012: 214), i tip C svrstan je, na području Istre, u okvir ruralne periferije. Nadalje, bitno je napomenuti kako su naselja tipa C na prostoru unutrašnje Istre (kao i općenito na prostoru krša) izuzetno malobrojna. Takva su naselja, naime, karakteristična za prostor panonske i peripanonske Hrvatske, koji je zbog prirodnih uvjeta pogodniji za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju (Lukić, 2012).

nisu periferna), Nejašmić i Mišetić (2006), navode kako su dugotrajni nepovoljni demografski procesi doveli do slabljenja reproduktivne moći stanovništva, što se odražava i na dobni sastav, pa je populacija Visa jako ostarjela i pripada tipu *vrlo duboke starosti*, što doprinosi perifernosti tih naselja.

Osim toga, zbog prometne izoliranosti manjih i od obale udaljenijih otoka, središnje funkcije obalnih gradova otočkom su stanovništvu slabo dostupne, što svakako daje snažan doprinos perifernosti manjih i udaljenijih hrvatskih otoka, jer u suvremenim uvjetima izoliranost otoka ovisi o udaljenosti od obale i kvaliteti prometnih veza između otoka i priobalja (Lajić, 2012, prema Nejašmić, 2013). Stoga je opravdano neke manje i slabo dostupne otoke smatrati perifernim, iako je njihovo gospodarstvo usmjereno na turizam.

Također, demografski podaci na prostoru otoka često i nisu u potpunosti točni, zbog velikog broja stanovnika koji su prijavljeni na otocima, a u stvarnosti žive u priobalnim gradovima (Nejašmić, 2013).

Iz navedenih će se razloga, generalizirano, u ovom radu izoliranim otocima (odnosno otocima krške periferije) smatrati manji otoci, udaljeniji od kopna, za koje je u knjizi „Geografija Hrvatske“ navedeno da se odlikuju velikim stupnjem izoliranosti i vrlo nepovoljnim demografskim i gospodarskim kriterijima. Primjenom navedenog, uopćenog, kriterija izdvojeni su otoci kako je prikazano na sl. 2. Činjenica je kako je izostavljanjem pojedinih unutrašnjih naselja većih i dostupnijih otoka iz okvira krške periferije, ograničavanje prostornog obuhvata perifernih naselja na području otoka u određenoj mjeri izgubilo na preciznosti. Međutim, uporaba kompleksnijih i egzaktnijih varijabli kojima bi se preciznije pokušalo odrediti koja su točno naselja na otocima periferna, nažalost, uvelike nadilazi opseg i namjenu ovoga rada.

Treće, Magaš (2013) određuje Žumberak kao subregiju regije *Sjeverno nepropusno Pokuplje*. Budući da se iz samog naziva regije iščitava nepropusnost (odnosno neokršenost) kao temeljno obilježje prostora moglo bi se osporiti svrstavanje Žumberka u krške prostore. Međutim, budući da autor u tekstu knjige navodi da se Žumberak: „ističe u gornjem nepropusnom Pokuplju kao jedinstvena iznimka jer se njegovi dolomitični vapnenci izdvajaju svojom propusnošću, te djeluju poput oaze unutar nepropusnog prostora“ (Magaš, 2013: 114) Žumberak se ipak, sukladno navedenoj tekstualnoj napomeni, svrstava među krška područja.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Istraživanjem krških područja bavili su se, od druge polovice 19. stoljeća, mnogi znanstvenici različitih struka. Od istraživača iz skupine prirodnih znanosti najviše su se, osim fizičkih geografa, istraživanjem krša bavili geolozi, a u nešto manjoj mjeri i šumari, hidrogeolozi i drugi,

Jedan od začetnika modernog pristupa u proučavanju krša, njemački je geolog i geograf Albrecht Penck, koji je, za vrijeme dok je bio profesor na Sveučilištu u Beču, početkom prošlog stoljeća, značajno doprinio i razvoju znanosti o kršu u Hrvatskoj (Matas, 2009).

Od domaćih znanstvenika starije generacije, mnoštvo geomorfoloških, ali i ponešto sociogeografskih, radova iz područja geografije krša napisao je Josip Roglić. Iz brojnih radova posvećenih problematici krških područja izdvojiti će se ovdje samo najvažniji, kao što su „Glacijalni tragovi na Biokovu“ (1931), „Antropogeografske osobine Imotskog polja“ (1937), „Doprinos poznavanju krških oblika dinarskih dolomita“ (1939), „Geomorfološka studija Duvanjskog polja“ (1945), „Neki osnovni problemi krša“ (1954), „Krš u dolomitima“ (1958) itd.

Inozemni znanstvenici novijeg doba, koji su objavili značajna djela iz područja geomorfologije krša su Derek Ford i Paul D. Williams, koji su 1989. godine objavili knjigu „*Karst Hydrogeology and Geomorphology*“, zatim John Lewin i Jamie Woodward, profesor koji su objavili 2009. godine djelo „*Karst Geomorphology and Environmental Change*“.

U novije doba, fizičkogeografskim aspektom krša bave se domaći autori: Nenad Buzjak (radovima iz domene speleologije): „Speleološke pojave u Parku prirode Žumberak-Samoborsko gorje“ (2002), „Mikroklima kao komponenta geoekološkog vrjednovanja spilja“ (2007) i „Geoekološko vrednovanje speleoloških pojava Žumberačke gore“ (2008); Sanja Faivre u radu „Analiza gustoće ponikava na Srednjem Velebitu i Senjskom bilu“ (1992) i Neven Bočić radovima „Geomorfološka obilježja Slunjske zaravni“ (2010), te „Prostorni raspored i gustoća ponikava Jugoistočnog Velebita“ (2016)

Primarno društvenogeografske i regionalnogeografske karakteristike krških područja proučavao je Veljko Rogić u radovima „Razlike pejzaža velebitskih padina“ (1956), Velebitska primorska padina (1958), te „Socio-geografski aspekt dinarskog krša, dinarskog kulturnog areala i dinarskog brdsko-planinskog prostora“ (1976).

Od domaćih geografa koji kršu pristupaju primarno iz rakursa socijalne geografije ističe se Ivana Crljenko radom „Kulturnogeografska obilježja dinarskog krša Hrvatske“ (2014), u

kojem je proučavala urbanizam, arhitekturu, seoske običaje i tradicijsku kulturu dinarskog krškog prostora Hrvatske. Mate Matas napisao je 2009. godine knjigu „Krš Hrvatske“ u kojoj integralno (fizičkogeografski, regionalnogeografski i socijalnogeografski) pristupa analizi širokog spektra pojava i procesa koji su karakteristični za područje hrvatskoga krša. Spomenuta je knjiga jedan od važnijih izvora na kojem se temeljila izrada ovog rada. Iz navedenog pregleda vidljivo je da, promatrajući sve struke u cjelini, prevladavaju oni radovi koji kršu pristupaju iz kuta prirodoslovlja.

Geografskim aspektom marginalnosti i perifernosti, od inozemnih autora bavili su se u radu „*Understanding Marginality: Recent Insights from a Geographic Perspective*“, objavljenom 2012. godine, Steve Dery, Walter Leimgruber, i Walter Zsillncsar, Od domaćih geografa istraživanjem razvojnih dispariteta na području Hrvatske (a time i proučavanjem hrvatske periferije) bavio se Dane Pejnović u radovima: „Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske (2004), „Lika, demografski razvoj u uvjetima periferije“ (2004), „Polarizacija ekonomskog razvoja u Hrvatskoj: trendovi i izazovi nove geografske realnosti“ (u koautorstvu s Verom Pavlaković-Koči) (2005), „Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike“ (u koautorstvu s Željkom Kordej de Villa) (2015), „Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske“ (u koautorstvu s Mislavom Matišićem) (2015). U posljednjem od navedenih radova jedan je od ciljeva rada bio ispitati stavove studenata povezane s njihovom spremnošću na iseljavanje iz Istočne Hrvatske, odnosno njihovu spremnost na nastavak života na tom području (Matišić i Pejnović, 2015). Po tom je cilju navedeni rad u određenoj mjeri analogan ovom radu.

Iako među geografskim radovima ima i onih koji proučavaju socijalnogeografski aspekt krških područja, kao i onih koji se bave određenim razvojnim potencijalima tih područja, radova koji ispituju stavove stanovništva o problematici razvoja nerazvijenih krških područja Hrvatske gotovo da i nema. Iz tog razloga javila se želja da se pristupi takvom istraživanju i utvrdi stavove ciljane grupe ljudi, studenata, o navedenoj problematici.

1.4. Zadaci, ciljevi i hipoteze istraživanja

Glavni zadaci i ciljevi koji će se izradom ovog rada nastojati ispuniti su: općenito istražiti percepciju perifernih krških krajeva u studentskoj populaciji, te ustanoviti razinu važnosti

koju studenti pridaju procesima gospodarskog i demografskog zaostajanja u tim krajevima, istražiti faktore koji studente potiču na razmišljanje o preseljenju ili povratku u te krajeve i detektirati one čimbenike koji imaju potencijal da osnaže namjeru studenata za povratak ili preseljenje. Nadalje, nastojat će se odrediti koji razvojni smjer studenti općenito smatraju najpovoljnijim za razvoj perifernih krških krajeva, te kako, u globalu, predviđaju budućnost tih dijelova Hrvatske.

Općenito, može se reći kako je temeljni cilj ovog rada istražiti stavove studenata, kao potencijalnih budućih nositelja razvoja hrvatskog društva, o razvojnim potencijalima perifernih krških krajeva.

Na temelju definiranih ciljeva i uz pomoć općeg poznavanja problematike istraživanja, nakon proučavanja literature i analize statističkih pokazatelja formirane su sljedeće hipoteze:

H 1: Većina studenata nije razmišljala o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske.

H 2: Studenti koji su osobno povezani s perifernim krškim krajevima, mjestom rođenja ili porijekla, u većoj mjeri razmišljaju o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske od onih studenata koji s navedenim područjima nisu povezani na taj način.

H 3: Studenti smatraju da su ruralni turizam i ekološka poljoprivreda bitne djelatnosti za razvoj perifernih krških krajeva.

H 4: Studenti smatraju „pristup odozdo“, odnosno pristup temeljen na privatnoj inicijativi i na inicijativi lokalne vlasti, pogodnijim za daljnji razvoj perifernih krških krajeva, nego pristup temeljen na inicijativi „odozgo“, odnosno temeljen na inicijativama državne i regionalne vlasti.

H 5 :Većina studenata negativno predviđa budućnost perifernih krških krajeva.

Navedene hipoteze bit će potvrđene ili opovrgnute na temelju istraživačkog postupka, nakon čega će biti donesene zaključne tvrdnje.

1.5. Metodologija istraživanja

Istraživanje provedeno za potrebe izrade ovoga rada temelji se na anketnom upitniku, koji je ispunilo 490 studenata Sveučilišta u Zagrebu. Anketiranje studenata započeto je krajem

kolovoza, a završeno je početkom listopada 2016. godine. Provedeno je u Zagrebu, u prostorima Nacionalne i sveučilišne knjižnice, i na različitim fakultetima.

Tijekom anketiranja nastojalo se da ispitivanju pristupi dovoljan broj ispitanika, proporcionalno raspoređenih po znanstvenim područjima kojima pripada fakultet na kojem studiraju, pa je s tom namjerom korištena metoda kvotnog uzorka.

Pojedini fakulteti u tu su svrhu podijeljeni u skupine po znanstvenim područjima³. Fakulteti, odnosno fakultetima pripadajuće znanosti podijeljeni su na: društveno-humanističko (zajedno s umjetničkim) prirodoslovno, tehničko i biomedicinsko znanstveno područje. Od 490 ispitanika, 252 (51,4%) studira društveno-humanističke znanosti ili pohađa neku od umjetničkih akademija⁴, 45 (9,2%) studira prirodne znanosti⁵, 137 (28%) studira tehničke⁶, dok 47 (9,5%) studira biomedicinske⁷ fakultete. Devet ispitanika (1,8%) nije odgovorilo na pitanje na kojem fakultetu studira.

Iako se na prvi pogled, možda, čini da je ispitivanjem obuhvaćen prevelik broj studenata društvenog, odnosno humanističkog područja znanosti, činjenica je da društveno-humanistički fakulteti upisuje više od polovice ukupnog broja studenata Sveučilišta⁸, što je s jedne strane odraz činjenice da društveno-humanističko područje obuhvaća vrlo širok spektar znanosti, a s druge strane činjenice da su na fakultetima koji pripadaju tome području upisne kvote često vrlo visoke .

Nakon što su podaci prikupljeni, pristupilo se analizi kvalitativnih podataka u programu za statističku obradu podataka SPSS. Za testiranje hipoteza korištene su metode deskriptivne

---

³ Prema Pravilniku o znanstvenim područjima pojedina su znanstvena polja svrstana u devet znanstvenih područja: prirodne znanosti, tehničke znanosti, biomedicina i zdravstvo, biotehničke znanosti, društvene znanosti, humanističke znanosti, umjetničko područje, interdisciplinarna područja znanosti i interdisciplinarna područja umjetnosti. Budući da bi bilo teško za svako od ovih područja formirati zasebnu kvotu, društvene i humanističke znanosti, te umjetnosti svrstane su u jednu skupinu. Također, područje biotehničkih znanosti pridodano je tehničkim znanostima. Od interdisciplinarnih znanosti geografija je, zbog institucionalnog položaja unutar PMF-a pridodana prirodnim, a kroatologija, zbog položaja unutar Hrvatskih studija društvenim znanostima.

⁴ Ispitanici koji pripadaju ovoj skupini studirali su na: Filozofskom, Pravnom, Ekonomskom, Učiteljskom, Katoličkom bogoslovnom, Edukacijsko-rehabilitacijskom, i Kineziološkom fakultetu, te Hrvatskim studijima, Fakultetu političkih znanosti i Akademiji dramskih umjetnosti.

⁵ Ispitanici koji pripadaju ovoj skupini studirali su na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu.

⁶ Ispitanici koji pripadaju ovoj skupini studirali su na Grafičkom, Prometnom, Šumarskom, Geodetskom, Arhitektonskom, Prehrambeno-biotehnološkom, Grafičkom, Rudarsko-geološko-naftnom, Tekstilno-tehnološkom i Agronomskom fakultetu, te Fakultetu elektrotehnike i računarstva, Fakultetu strojarstva i brodogradnje i Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije.

⁷ Studenti koji pripadaju ovoj skupini studirali su na Medicinskom, Stomatološkom, Farmaceutsko-biokemijskom i Veterinarskom fakultetu.

⁸ Upisne kvote za upis na diplomatske studije Sveučilišta u Zagrebu za ak. god. 2016./17.

http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Upisi/Natjecaji_kvote/upisi/2016-17/Tablica_KVOTE_DIPLOMSKI_2016_2017_srpanj2016.pdf, 20. 8. 2016.

statistike, metoda hi-kvadrata i metoda kvalitativne analize. U svrhu vizualizacije prostornih podataka korišten je program ArcGIS.

2. DEMOGRAFSKA I GOSPODARSKA SLIKA PERIFERNIH KRŠKIH KRAJEVA HRVATSKE

2.1. Kretanje broja stanovnika na prostoru krške periferije 1857. – 2001. godine

S ciljem boljeg razumijevanja aktualnih procesa demografskog zaostajanja perifernih krških krajeva Hrvatske potrebno je, na početku, razmotriti kretanje broja stanovnika u posljednjih stoljeće i pol i analizirati uzroke negativnog kretanja broja stanovnika u novije doba, kao i eventualne razlike u međupopisnom kretanju broja stanovnika između pojedinih regija krške periferije. Kao osnova za ovu analizu poslužit će (zbog složenosti prikupljanja i analize podataka na razini naselja) već obrađeni podaci izneseni u poglavlju „Naseljenost i gospodarsko vrednovanje krškog područja Hrvatske“, knjige „Krš Hrvatske“, autora Mate Matasa. Iako je prostorna shema koju autor u svojoj knjizi koristi ponešto drugačija od sheme koja se koristi u ovom radu, podaci izneseni u knjizi dovoljno ilustrativno ukazuju na problematiku depopulacije perifernih krških krajeva, te njihove uzroke i posljedice. Za potrebe detaljnije analize krško je područje Hrvatske podijeljeno na unutrašnji, priobalni i otočni dio⁹.

Prostor unutrašnjeg dijela krškog područja odlikuje se, kako je već dijelom naznačeno, vrlo nepovoljnim pokazateljima međupopisnog kretanja broja stanovnika, koji su prisutni neprekidno od kraja Drugog svjetskog rata, dakle već više od sedam desetljeća. Godine 1857. u unutrašnjem dijelu krškog područja Hrvatske živjela su 559 994 stanovnika. Populacijski maksimum dosegnut je na popisu 1931. godine, kada je na istom području

---

⁹ Unutrašnji dio krškog područja, prema Matasu (2009), dijeli se na regije: Unutrašnja Istra, Dalmatinska zagora, Gorski kotar, Lika, Kordun i Žumberačko-samoborsko područje. Navedeni krajevi gotovo u potpunosti pripadaju krškoj periferiji prostorno definiranoj u ovom radu, uz iznimku manjeg dijela žumberačko-samoborskog područja, koji, prema Matasu, ima nešto širi prostorni obuhvat od regije Žumberak, kao subregije krške periferije prostorno određene za potrebe ovoga rada, te Unutrašnje Istre, čiji je prostorni obuhvat u ovom radu nešto uži u odnosu na onaj definiran u Matasovoj knjizi.

Otočni dio krša (koji se u knjizi također u potpunosti tretira kao periferan), prema Matasu (2009) obuhvaća sva naselja koja pripadaju upravno-teritorijalnim jedinicama čije je sjedište na nekom od otoka, te kao takav nije u potpunosti korespondentan s prostornim obuhvatom otočnog dijela krške periferije, kako je ona omeđena u ovom radu. Matas, naime, s jedne strane analizira podatke za naselja koja su (turistički) dosta razvijena, i koja se odlikuju diverzificiranim gospodarskim djelatnostima, a s druge strane iz otočnog skupa naselja izostavlja periferna naselja na izoliranim otocima, koja pripadaju jedinici lokalne samouprave sa središtem na kopnu (npr. naselja na manjim otocima zadarskog, šibenskog i dubrovačkog arhipelaga). Zbog toga se podaci izneseni za otočni dio krškog područja, prema Matasu (2009), ne mogu u potpunosti primijeniti na prostorni okvir otočnog dijela krške periferije, iako bez sumnje pokazuju većinu zajedničkih karakteristika.

Nasuprot unutrašnjem i otočnom dijelu, Matas izdvaja priobalni dio krškog područja Hrvatske, koji ima odlike centra i koji je zbog intenzivne industrijalizacije, kao i zbog procesa koncentriranja uslužnih djelatnosti, u periodu nakon Drugog svjetskog rata intenzivno privlačio stanovnike krškog zaobalja i otočja.

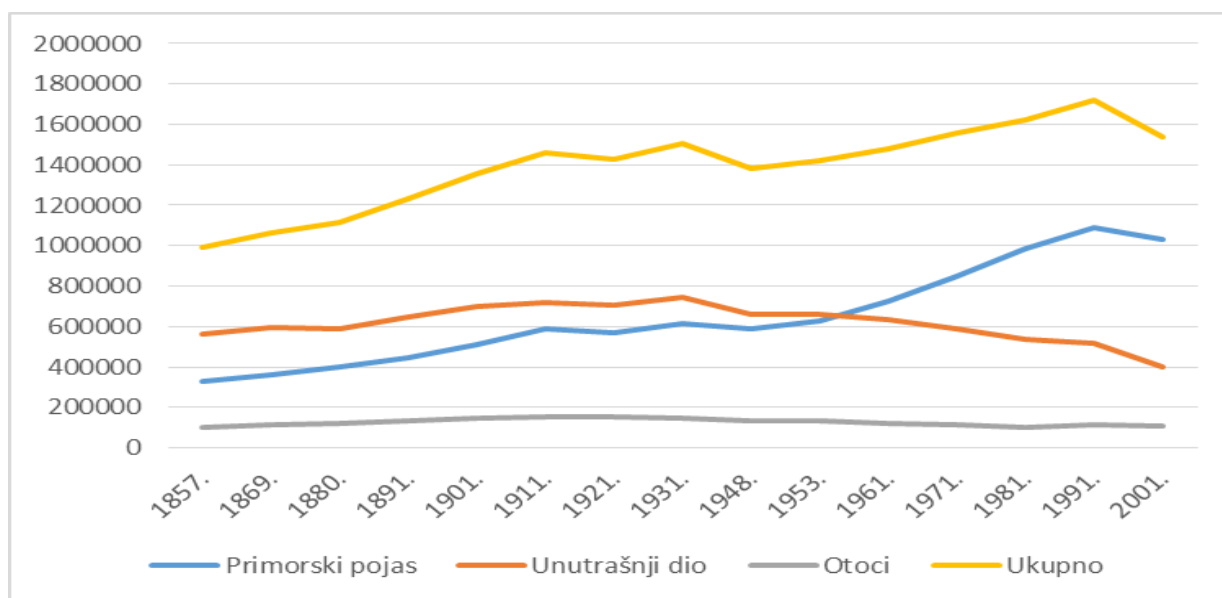
živjelo 741 682 stanovnika, da bi popisom 1948. godine započeo trend intenzivnog pada broja stanovnika koji se nastavio do današnjih dana. Popisom stanovništva 2001. godine popisana su na spomenutom području 398 002 stanovnika, odnosno tek 71,1% od broja stanovnika zabilježenog popisom 1857. godine, te 53,7% od maksimalnog broja stanovnika zabilježenog 1931. godine (Matas, 2009).

Nadalje, Nejašmić (1991) navodi kako je upravo u unutrašnjim krškim područjima započet proces depopulacije koji se kasnije proširio i na ostale hrvatske krajeve. Tako se navodi da je u razdoblju između 1869. i 1900. porast broja stanovnika Gorske Hrvatske (Gorski kotar i Lika) bio triput manji nego na razini države, a na prostoru šire čabarske okolice u istom je razdoblju zabilježeno i smanjenje broja stanovnika za 7,4%. U sljedećem međupopisnom razdoblju (1900. - 1910.) broj stanovnika Gorske Hrvatske smanjen je za 1,8%, što je ujedno prvi zabilježeni pad broja stanovnika u Hrvatskoj na makroregionalnoj razini. Budući da se pretpostavlja da je prirodni prirast u tim područjima bio jednako visok kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, zaključuje se kako je slabiji porast broja stanovnika, a već od početka dvadesetog stoljeća i njegovo smanjenje, u najvećoj mjeri posljedica iseljavanja iz tih područja. Područje Dalmatinske zagore bilježi (kao rezultat izuzetno visokih stopa nataliteta i manjeg intenziteta emigracije) u razdoblju do Drugog svjetskog rata uglavnom porast stanovništva. Međutim, u socijalističkom razdoblju dolazi do koncentracije industrijskih i turističkih djelatnosti u priobalju, što potiče snažnu emigraciju iz prostora zaobalja, a time i često rapidan pad broja stanovnika na tim područjima.

Otočni dio krškog područja Hrvatske pokazuje relativno slična obilježja kao i unutrašnji, s time da je maksimalan broj stanovnika postignut još ranije (1910. godine!), ali je intenzitet opadanja broja stanovnika bio nešto blaži, posebice u recentnije doba. Popisom 1857. godine popisano je na otocima 103 350 osoba, 1910. godine živjelo je na istom prostoru 153 383 stanovnika, a popisom 2001. godine popisano je 110 197 stanovnika (Matas, 2009). Dva su temeljna razloga zbog kojih je proces depopulacije otočnih prostora započeo ranije nego u zaobalju. Prvo, jedna od temeljnih gospodarskih djelatnosti otočnog prostora potkraj 19. stoljeća bilo je vinogradarstvo, a vinovu je lozu u tom periodu vrlo snažno zahvatila bolest peronospora, čime je izravno ugrožena egzistencija velikom broju stanovnika (Nejašmić, 1991). Drugo, prema Nejašmiću (1991), mnogi su se otoci, u tom razdoblju, našli „na putu“ prekomorskim brodskim linijama, čime je otočanima olakšano sudjelovanje u iseljavanju u Sjevernu i Južnu Ameriku, koje je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća poprimilo masovna obilježja. Nasuprot tomu, u novijem periodu otoci u cjelini (što se u pravilu ne odnosi na

male i prometno izolirane otoke, koji se u ovom radu smatraju perifernim) bilježe ublažavanje negativnih populacijskih kretanja, a u najnovije doba čak i stagnaciju broja stanovnika. Razlog tomu je s jedne strane intenzivan razvoj turizma koji je od šezdesetih godina 20. stoljeća mnoga (pogotovo veća) otočna naselja „istrгнуo“ iz okvira perifernosti, a s druge strane u nekim je slučajevima porast broja stanovnika otočnih naselja fiktivan, budući da mnogi stanovnici koji su popisani na otocima u stvarnosti tamo ne žive (Nejašmić, 2013).

Priobalni krški prostor karakteriziraju posve drugi trendovi populacijskog razvitka, premda i u krškom priobalju postoje područja (poput podvelebitskog ili pelješkog) koja se odlikuju odsustvom temeljnih središnjih funkcija, koje bi sprječavale iseljavanje stanovništva, te su posljedično obilježeni izrazito nepovoljnim pokazateljima međupopisnog kretanja broja stanovnika. U priobalnom krškom pojasu živjelo je 1857. godine 325 887 stanovnika. Međupopisna promjena broja stanovnika bila je uglavnom pozitivna, s iznimkom „ratnih“ međupopisnih razdoblja 1910.-1921. i 1931.-1948., kao i međupopisnog razdoblja 1991.-2001. Maksimalan broj stanovnika na tom je području dosegnut 1991. godine kada je popisano 1 088 993 stanovnika, da bi nakon toga uslijedio blaži pad, te je popisom 2001. godine popisano 1 030 808 stanovnika (Matas, 2009).

Sl. 3. Kretanje broja stanovnika u pojedinim područjima hrvatskoga krša

Izvor: Matas, 2009.

Zaključno, može se ustvrditi kako je u proteklih stoljeće i pol (a poglavito u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata) došlo do koncentracije stanovništva u priobalnom krškom području,

dok otočki, a napose unutrašnji dio hrvatskog krškog područja doživljavaju snažnu i dugotrajnu depopulaciju. Taj je proces koncentracije stanovništva u uskom primorskom dijelu krša uzrokovan prvenstveno dvjema pojavama. Prvo, primorski je pojas Hrvatske (a posebice se to odnosi na širu okolicu velikih gradova) tijekom pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća bio izložen snažnom procesu industrijalizacije, koja je masovno privlačila slabije kvalificiranu radnu snagu iz zaobalja, i manjim dijelom s otoka. Drugo, razvoj turizma koji je, također postao vrlo intenzivan tijekom šezdesetih godina prošlog stoljeća (pogotovo nakon što je izgrađena Jadranska magistrala), privukao je k obali također velik broj stanovnika. Iz navedenih je razloga litoralizacija (iako je nedvojbeno posljedica gospodarskog razvoja, koji je sam po sebi pozitivna pojava) demografski ispraznila prostore zaobalja, i tako, posljedično, još više naglasila razlike u gospodarskoj razvijenosti između uskog priobalnog pojasa, s jedne strane, te zaobalja i izoliranog otočja s druge.

2.2. Sastav stanovništva 2011. godine

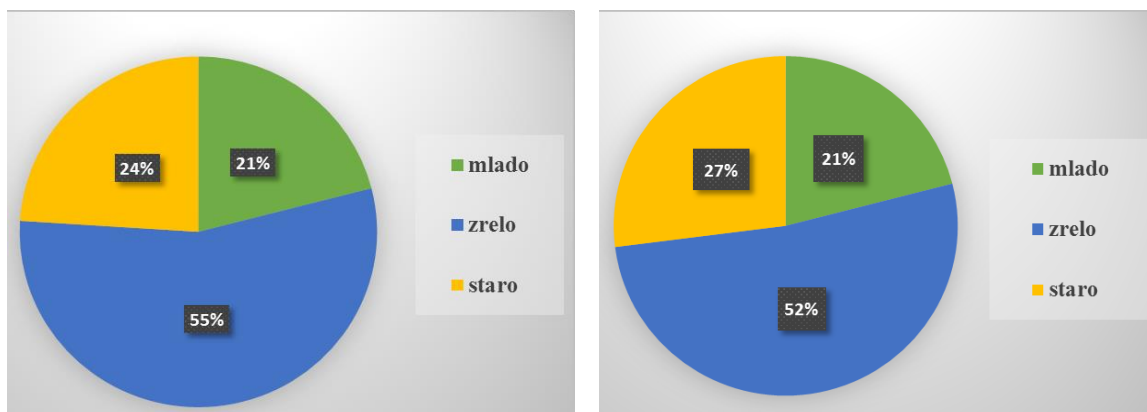
Na prostoru krške periferije, omeđenom u prethodnom poglavlju, obitavalo je prema popisu stanovništva iz 2011. godine 360 098 stanovnika, odnosno 8,13 % ukupnog stanovništva Hrvatske (DZS, Popis stanovništva i kućanstava 2011), na prostoru koji zauzima oko tri desetine hrvatskog teritorija. Iz navedenih podataka proizlazi kako je područje krške periferije višestruko slabije naseljeno od prosjeka Republike Hrvatske (75,8 st/km²).

Dobni sastav stanovništva, prema posljednjem popisu stanovništva nepovoljniji je od dobno sastava na razini države, koji je, kao što je poznato, vrlo nepovoljan. Mladog dobnoj skupini (0-19 godina) pripada 74 757 (20,8%), zreloj 187 696 (52,1%), a staroj dobnoj skupini (60 i više godina) 99 309 stanovnika, ili 27,1% ukupnog stanovništva. Istim popisom na razini države, ustanovljeno je kako od ukupnog stanovništva Hrvatske mladog dobnoj skupini pripada 20,9%, zreloj 55%, a staroj dobnoj skupini pripada 24,1% stanovnika (DZS, Popis stanovništva i kućanstava, 2011).

Analizira li se dobni sastav stanovništva primjenom indeksa starosti, evidentno je da se stanovništvo krške periferije (kao uostalom i Hrvatske u cjelini) nalazi u kategoriji izrazito duboke starosti, budući da se svako stanovništvo u kojem je udio stanovnika starijih od 60 godina veći od udjela stanovnika mlađih od 20 godina karakterizira kao stanovništvo u *izrazito dubokoj starosti* (Nejašmić, 2005). Budući je opisani indeks vrlo jednostavan i

neprecizan za analizu ostarjelih populacija, provest će se i bodovanje ostarjelosti metodom koeficijenta starosti.

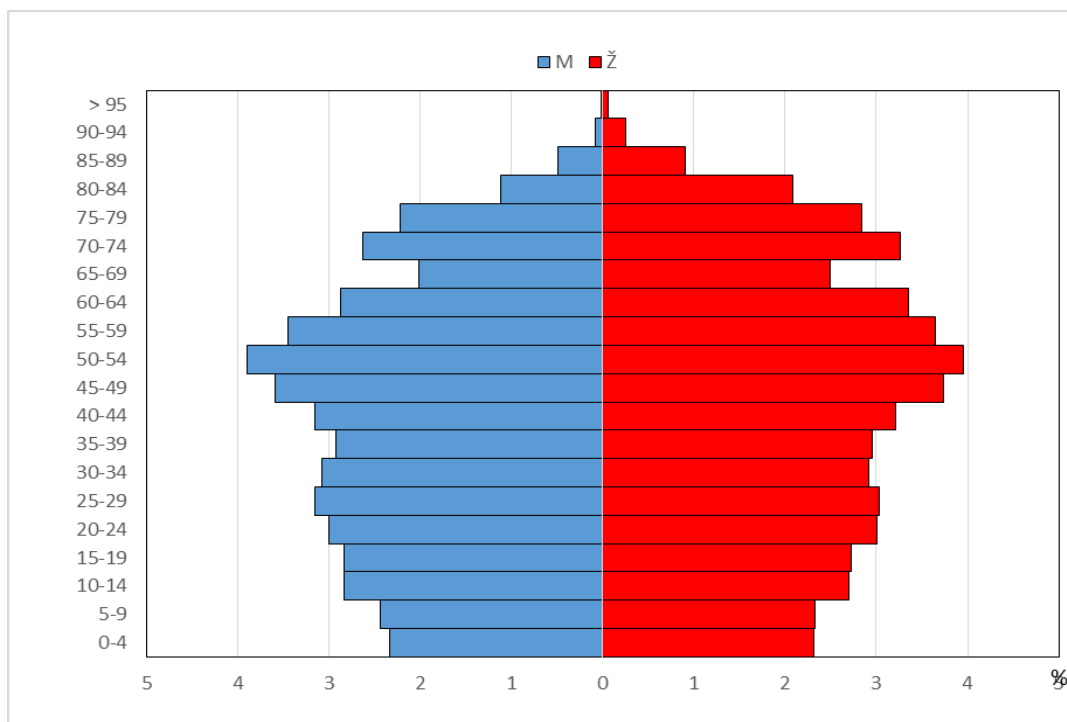
Iznos koeficijenta starosti¹⁰ na području krške periferije je 63,5 što znači da stanovništvo krške periferije pripada u kategoriju *vrlo duboke starosti* (5). Proveđe li se isto bodovanje na razini države, utvrđuje se kako hrvatsko stanovništvo u cjelini spada u kategoriju *duboke starosti* (4), s iznosom koeficijenta 66,5. Razlika između stupnja ostarjelosti stanovništva na državnoj razini i na razini krške periferije zamjetna je, iako možda i ne u mjeri u kojoj se očekivalo. Razlog je tomu prvenstveno činjenica što je u ovom radu pojam krške periferije shvaćen relativno široko, te uključuje pojedine subregionalne i područne centre, primjerice na području Dalmatinske zagore (Imotski, Trilj, Sinj, Knin), koji se odlikuju, za hrvatske pojmove, mladom populacijom i relativno visokom razinom nataliteta. Upravo zbog navedenih obilježja spomenuti centri imaju potencijal da postanu centri razvoja unutar ove problemske regije i tako ublaže negativne demografske i gospodarske pokazatelje na tom području.

Sl. 4. Dobni sastav stanovništva Republike Hrvatske (lijevo) i krške periferije (desno)

Izvor: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb, 2011.

¹⁰ Postupak izračunavanja koeficijenta starosti je sljedeći: udio mladih (0-19) boduje se u rasponu od 0,0 do 30,0 bodova, dakle, veći udio mladih boduje se većim brojem bodova. Udio starih (60 i više godina) boduje se u rasponu od 0,0 do 70,0 bodova, ali tako da veći udio starih donosi manji broj bodova (obrnuto nego pri bodovanju udjela mladih). Vrijednost postotnog udjela zaokružuje se na 0,5 (npr 25, 4% na 25,5%), a bodovi dobiveni izračunom udjela mladih i starih zbrajaju se (Nejašmić, 2005).

Sl. 5. Dobno-spolni sastav perifernih krških krajeva Hrvatske

Izvor: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb, 2011.

Analizira li se dobno-spolni sastav stanovništva preciznije, na temelju petogodišnjih dobnih kohorti, to jest uz pomoć dobno-spolne piramide, na prvi se pogled može uvidjeti visok stupanj ostarjelosti stanovništva. Baza piramide vrlo je „uska“, udio najmlađih dobnih skupina prelazi jedva 4%, zbrojeno za oba spola. Udio pojedinih dobnih kohorti povećava se pravilno do dobne skupine 25-29 godina, zatim se udio stanovnika u tridesetim godinama vrlo blago smanjuje, da bi potom uslijedilo naglo povećanje udjela stanovnika u starijim dobnim skupinama. Najbrojnija je dobna skupina stanovnika koji su u trenutku popisa bili stari između 50 i 54 godine, to jest onih rođenih između 1956. i 1961. godine. Postotni udio petogodišnjih dobnih skupina starijih od 54 godine pada pravilno, s iznimkom vrlo primjetnog manjka stanovništva koje je u trenutku popisa bilo staro između 65 i 69 godina (kohorte 70-74 g. , pa čak i 75-79 g. primjetno su brojnije!). Traži li se uzrok tome osjetnom manjku, može se sa priličnom sigurnošću reći kako je on odraz s jedne strane smanjenog nataliteta, a s druge strane povećanog infantilnog mortaliteta (uslijed loših životnih uvjeta) za vrijeme Drugog svjetskog rata, budući da su osobe koje su u trenutku popisa 2011. godine imale između 65 i 69 godina, rođene upravo u to vrijeme, to jest između 1941. i 1945. godine. Upravo je područje krške periferije u Drugom svjetskom ratu stradalo mnogo više od ostalih hrvatskih krajeva, a ratni su gubici stanovništva snažno doprinijeli daljnjem razvoju depopulacijskih procesa (Nejašmić,1991).

Ako se analizira oblik piramide može se zaključiti kako ona ima tzv. „oblik urne“, što ukazuje na visok stupanj ostarjelosti stanovništva, to jest na činjenicu da je stanovništvo ostarjelo ili kontraktivno (Nejašmić, 2005, prema Waugh, 1995). Ipak, kao što je već rečeno, razlike između dobnog sastava krške periferije i Hrvatske u cjelini zapravo nisu suviše velike, pošto depopulacijski procesi u Hrvatskoj, nažalost, nisu više samo odlika sela i nerazvijenih krških krajeva, već su postali općeprisutna pojava.

Osim nepovoljnog dobnog sastava stanovništva, razvoj perifernih krških krajeva koči i vrlo nepovoljan obrazovni sastav stanovništva. Obzirom na ograničeni opseg ovog rada, bit će izneseni samo neki ilustrativni primjeri. Među općinama i gradovima smještenima na području krške periferije nalazi se deset općina u kojima udio nižeobrazovanih osoba starijih od 15 godina (osoba sa završenom samo osnovnom školom ili bez nje) prelazi 60%. To su redom općine: Prgomet (60,9%), Lišane Oštovačke (61,1%), Brinje (61,9%), Saborsko (62,9%), Kistanje (63,4%), Unešić (65,1%), Cetingrad (65,2%), Žumberak (66,1%), Kijevo (67%), te općina s daleko najlošijim obrazovnim sastavom stanovništva u Hrvatskoj, Civiljane, (čak 82,9% nižeobrazovanih osoba!), (Udio nižeobrazovanog stanovništva starijeg od 15 godina po gradovima/općinama, Popis stanovništva 2011. godine, DZS, podaci aplikacije *Geostat*).

Ipak, valja istaknuti kako je vrlo loša obrazovna slika stanovništva više opće obilježje hrvatskog rurisa, nego posebna značajka perifernih krških krajeva. Naime, i u mnogim ruralnim sredinama na nekrškim područjima (u Slavoniji i Podravini, na Bilogori Banovini...) obrazovni je sastav podjednako loš kao i u perifernim krškim krajevima (Udio nižeobrazovanih osoba starijih od 15 godina po gradovima/općinama 2011., DZS, Zagreb, podaci aplikacije *Geostat*).

2.2. Gospodarske značajke perifernih krških krajeva

2.2.1. Povijesni uzroci gospodarske nerazvijenosti krške periferije

Gospodarska razvijenost perifernih krških krajeva, razumljivo, mnogo je slabija od razvijenosti na državnoj razini, a upravo je gospodarska nerazvijenost jedan od najvažnijih čimbenika koji određuje perifernost nekog područja, pa tako i perifernih krških krajeva Hrvatske.

Više je razloga zašto su periferni krški krajevi gospodarski nerazvijeni, no sigurno je da su uzroci gospodarske nerazvijenosti tih krajeva dobrim dijelom povijesni i da je potrebno, u cilju boljeg razumijevanja trenutnog gospodarskog zaostajanja tih područja otići najmanje stoljeće i pol u prošlost, kada su se na hrvatskom području, uslijed začetaka industrijalizacije i modernizacije počeli formirati danas aktualni odnosi između centra i periferije (Banovac i dr, 2004).

U drugoj polovici 19. stoljeća Hrvatska se nalazila u okviru Habsburške (odnosno kasnije Austro-Ugarske) Monarhije, a njezin je položaj u odnosu na glavne centre moći (Beč i Budimpeštu) bio periferan. Zbog spomenutih činjenica razvoj industrije, koja je u to doba bila glavna pokretačica modernizacijskih procesa, uvelike je kasnio. U trenutku kada je, sa značajnim zakašnjenjem, u Hrvatskoj industrijski razvoj započeo, on je bio punkcionalan, koncentriran u nekolicini najvećih gradova (Zagrebu, Rijeci, Osijeku...), dok okolna ruralna područja najčešće nisu nimalo profitirala od industrijalizacije (Banovac i dr, 2004). Osim začetaka industrijskog razvoja, važna odrednica druge polovine 19. stoljeća je i razvoj željezničke, a u priobalju parobrodske prometne mreže. Upravo je razvoj prometne mreže učinio dostupnim područja jačeg razvoja u zemlji i inozemstvu, a time je pokrenuo prve valove masovnog iseljavanja iz nerazvijenih krajeva Hrvatske (Nejašmić, 1991). Kombinacijom navedenih dvaju procesa pokrenut je proces iseljavanja iz krajeva krške periferije, a upravo je iseljavanje bilo glavni pokretač depopulacije, što je posredno dovelo i do daljnjeg gospodarskog zaostajanja perifernih krajeva, odnosno do pojave izraženih razvojnih dispariteta.

2.2.2. Značajnije gospodarske grane na području krške periferije

Među gospodarskim granama istaknutu ulogu u ekonomiji problemskih hrvatskih krških krajeva ima poljoprivreda, što je razumljivo budući da se radi o pretežno ruralnom prostoru. Međutim, zbog dosta nepovoljnih geoloških uvjeta (velika propusnost), usitnjenosti poljoprivrednog zemljišta, relativno malog udjela obradivih površina i nepovoljnih klimatskih karakteristika ekstenzivna poljoprivreda, nadopunjena stočarstvom, u prošlosti vrlo često nije uspijevala namiriti osnovne egzistencijalne potrebe stanovništva, što je također bio jedan od temeljnih pokretačkih faktora emigracije.

U novije doba temeljne su grane poljoprivrede na području krške periferije u peripanonskim područjima (Kordun) mješovita proizvodnja voća, krumpira i žitarica, u gorskom području prevladava stočarstvo, te uzgoj krumpira i kupusa; dok su u primorskoj Hrvatskoj najviše

zastupljene poljoprivredne djelatnosti: vinogradarstvo, maslinarstvo, te uzgoj ranog povrća, voća i cvijeća (Magaš, 2013). Zbog opisanih karakteristika, i u današnje je doba teško očekivati razvoj komercijalne poljoprivrede na području krške periferije, pa je stoga nužno razvijati alternativne oblike poljoprivrede, kao što je ekološka poljoprivreda ili proizvodnja pojedinih poljoprivrednih proizvoda karakterističnih za neka područja (npr. pojedine vrste sira, voća, povrća, proizvoda od vune i slično). Značajna gospodarska grana u gorskom je području šumarstvo.

Područje krške periferije industrijski je izuzetno slabo razvijeno. Od sirovinskih potencijala ističu se nalazišta morske soli u Stonu, a u okolici Benkovca eksploatira se građevinski kamen. Nalazišta ugljena u okolici Drniša iskorištena su, pa se ugljen više ne eksploatira. Za razliku od razmjerno slabog sirovinskog potencijala, hidropotencijal je na analiziranom području vrlo velik. Većina hrvatskih hidroelektrana nalazi se na području krške periferije, to jest na rijekama jadranskog slijeva, koje su zbog bogatstva vodom i velikog prosječnog pada pogodne za proizvodnju električne energije. Najpoznatije su hidroelektrane Zakućac, Kraljevac, Orlovac, Đale i Peruća na Cetini; Miljacka na Krki, reverzibilna hidroelektrana Velebit na Zrmanji, te hidroelektrane Senj i Vinodol (Magaš, 2013). Osim toga promatrani krajevi imaju velik potencijal iskorištavanja alternativnih oblika energije, napose solarne, koji se trenutno relativno slabo iskorištava. Drvena industrija također je značajna za ekonomiju perifernog krškog područja, pogotovo njegovog gorskog dijela. Dobar dio najvećih hrvatskih pilana nalazi se u Gorskom kotaru i Lici (Delnice, Čabar, Ogulin, Udbina), a u Gorskom kotaru se nalazi i nekoliko važnijih tvornica za proizvodnju pokućstva. Prehrambena industrija slabo je razvijena, a ističe se jedino pivovara u Otočcu (Magaš, 2013).

Sagledavajući položaj krške periferije u kontekstu prometa, može se ustvrditi da je njezin položaj u hrvatskim okvirima (a pogotovo ako se promatra u krupnom planu) dosta povoljan. Takav položaj proizlazi iz činjenice da je velik dio krške periferije (cijela Gorska Hrvatska i dio Dalmatinske zagore) smješten između dva prostora koncentracije stanovništva: Središnje Hrvatske i priobalja. Navedeni je položaj uvjetovao činjenicu da većina hrvatskih poprečnih prometnih pravaca prolazi upravo kroz prostor krške periferije. Najfrekventniji prometni pravci, koji prolaze kroz navedene krajeve su autocesta A 1 (Zagreb-Ploče), A 6 (Zagreb-Rijeka), državna cesta D 1 (Macelj-Zagreb-Split), te željezničke pruge Zagreb-Rijeka i Zagreb-Split. Međutim, činjenica da kroz prostor krške periferije prolaze navedeni

prometni pravci nije sama po sebi uspjela u znatnijoj mjeri doprinijeti revitalizaciji tih područja. Postoji više razloga zašto je tomu tako. U prvom redu, izgradnja autocesta Zagreb-Rijeka i Zagreb-Split nije u onoj mjeri u kojoj je to bilo predviđeno uspjela doprinijeti razvoju krajeva kroz koje prolazi. Glavni razlog leži u činjenici da je utjecaj autoceste na okolni prostor punkcionalan, to jest odvija se isključivo preko čvorova dok je utjecaj državnih i lokalnih cesta na prostor linearan. Iz tog razloga, ona mjesta koja su autocestovni čvorovi zaobišli nisu imala osnovu za prosperitet, a ona mjesta smještena uzduž državnih cesta, koja su se zahvaljujući njima razvijala, u najnovije doba, zbog preusmjeravanja prometa na autoceste, doživljavaju gospodarsku regresiju.

O tome su, na primjeru Autoceste Zagreb-Rijeka pisali Lukić, Opačić i Zupanc 2009. godine, koji su na primjeru naselja Severin na Kupi ilustrirali negativan utjecaj preusmjeravanja glavnine prometa s državne ceste na autocestu. U Severinu je do otvaranja Autoceste Zagreb-Rijeka poslovalo mnoštvo manjih ugostiteljskih objekata koji su opskrbljivali putnike u tranzitu „starom cestom“. Međutim, otvaranjem autoceste prometni su tokovi preusmjereni, a intervjuirani vlasnici ugostiteljskih objekata navode kako je: *„kao posljedica izgradnje autoceste na području između Severina i Zdihoa 40 ljudi izgubilo posao“*, *„više ne prometuje organizirani javni prijevoz“*, *„Autocesta je uzela sve, i to se nikada neće moći nadoknaditi“*, *„mladi ljudi intenzivno odseljavaju u Zagreb, Rijeku i Karlovac“* (Lukić i dr, 2009: 162). Ipak valja istaknuti i pozitivan primjer Fužina, koje su snažno turistički prosperirale upravo zbog toga što su se našle u neposrednoj blizini autocestovnog čvora.

Drugi primjer izrazito pozitivnog utjecaja autoceste na razvojne tokove na krškoj periferiji primjer je Dugopolja, u kojem je, primarno zbog blizine autoceste, došlo do otvaranja poduzetničke zone, hotela i ostalih suvremenih objekata, a spomenuta se gospodarska revitalizacija pozitivno odrazila i na demografske trendove.

Željeznica je, zbog svoje zastarjelosti i relativno malog broja putnika koji se njome voze, izgubila ulogu razvojnog čimbenika u perifernim krajevima koji je nekada imala.

Za razliku od prometnog položaja većeg dijela kopnene krške periferije, koji zapravo i nije toliko loš, prometni je položaj manjih, od kopna udaljenijih otoka vrlo nezavidan, zbog rijetkih trajektnih linija, kojima su takvi otoci povezani s priobalnim središtima, dugog vremena putovanja, kao i čestog otkazivanja pojedinih trajektnih linija zbog loših vremenskih uvjeta.

Iako je turistički potencijal perifernih krajeva krša velik, on dosada, uglavnom, nije iskorišten u mjeri u kojoj bi to bilo moguće. Premda turizam na području krške periferije

nije jednako masovan kao u turistički razvijenim centrima priobalja, i na tom području postoje točke koncentracije masovnog turizma, u prvom redu Nacionalni parkovi Plitvička jezera i Krka. Velika posjećenost spomenutih nacionalnih parkova razumljiva je obzirom da se radi o prirodno iznimno vrijednim lokalitetima, koji su uz to i prometno lako dostupni. Međutim, godišnji je broj posjetitelja u ta dva nacionalna parka postao toliko velik da je počeo dovoditi u pitanje izvornu opstojnost temeljnih prirodnih fenomena zbog kojih su navedena područja i proglašena nacionalnim parkovima. Tako je broj posjetitelja Nacionalnog parka Plitvička jezera u 2016. godini premašio 1,4 milijuna, a iz Nacionalnog parka očekuju da će broj posjetitelja u tekućoj 2017. godini dostići dva milijuna (Internetske stranice Poslovnog dnevnika, <http://www.poslovni.hr/>, 10. 7. 2017.), dok je Nacionalni park Krka u protekloj godini posjetilo također više od milijun posjetitelja (Internetske stranice NP Krka, <http://www.npkrka.hr/>, 10. 7. 2017.). Podaci upućuju na još veću zabrinutost uzme li se u obzir izrazita sezonalnost posjećivanja nacionalnih parkova u vršnom dijelu turističke sezone¹¹.

S druge strane na prostoru krške periferije nalaze se mnogi vrlo vrijedni prirodni lokaliteti koji ne bilježe niti približno istu razinu posjećenosti, počevši od planinskih nacionalnih parkova Risnjak, Sjeverni Velebit i Paklenica, koji su zbog planinskog karaktera slabije dostupni, do lokaliteta koji se ne nalaze u okviru nacionalnih parkova ili parkova prirode poput Zelenog vira i Vražjeg prolaza ili Kamačnika u Gorskom kotaru, koji su veoma slabo turistički valorizirani.

Upravo je zbog toga nužno sustavno raditi na promociji manje poznatih lokaliteta i preusmjerivanju turističkih tokova, kako bi se smanjile ekološke štete i posredno omogućio ravnomjerniji turistički i gospodarski razvoj.

2.2.3. Gospodarska aktivnost stanovništva perifernih krških krajeva

Promatraju li se pokazatelji gospodarske aktivnosti stanovništva hrvatskih perifernih krških krajeva do izražaja dolazi činjenica mnogo manjeg stupnja aktivnosti stanovništva, kao i većeg udjela nezaposlenih osoba na području krške periferije nego što je to slučaj na

---

¹¹ Upravo iz tog razloga, kao i zbog mogućnosti da UNESCO ukloni Plitvice s popisa zaštićenih lokaliteta prirodne baštine, uprava NP Plitvička jezera planira povišiti cijenu ulaznica za 70% od iduće godine (Internetske stranice Poslovnog dnevnika, <http://www.poslovni.hr/>, 10. 7. 2017), a zabrinutost zbog izuzetno velikog broja posjetitelja izrazili su i u Nacionalnom Parku Krka (Internetske stranice NP Krka, <http://www.npkrka.hr/> 10. 7. 2017).

državnoj razini. Kako bi se navedene tvrdnje potkrijepile konkretnim statističkim podacima, u priloženoj tablici prvo će se analizirati podaci o gospodarskoj aktivnosti stanovništva za one periferne krške općine koje su svojevrsni „egzemplari“ gospodarske nerazvijenosti, a zatim za veće područne centre odnosno upravne gradove na području krške periferije. Prikupljeni podaci bit će uspoređeni s podacima na državnoj razini.

Tab. 1. Usporedba aktivnosti stanovništva starijeg od 15 godina izrazito nerazvijenih općina i većih upravnih gradova perifernog krškog područja, sa stupnjem aktivnosti na državnoj razini

Iznimno nerazvijene općine	Zaposleni (%)	Nezaposleni (%)	Umirovljenici (%)	Drugo neaktivno stanovništvo¹² (%)
Cetingrad	27,7	11,9	29,6	30,6
Civljane	6,1	4,4	43,4	46,1
Kijevo	21,1	0,0 ¹³	50,7	28,2
Unešić	26,5	3,6	42,7	27,2
Žumberak	28,2	5,9	44,9	21,0
Veći područni centri				
Sinj	35,1	12,3	30,1	22,5
Knin	31,4	12,5	24,9	31,2
Gospić	38,9	4,7	35,7	20,7
Delnice	44,7	7,9	32,1	15,3
Pazin	48,1	5,5	27,4	19,0
Hrvatska	41,4	8,0	29,3	21,3

Izvor: Stanovništvo starije od 15 godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, 2011.

Provede li se analiza navedenih podataka uviđa se, prvo, iznimno loša (može se slobodno reći katastrofalna) slika aktivnosti u iznimno nerazvijenim općinama. U svim je općinama, među osobama starijima od 15 godina, manje od tri desetine zaposlenih (ekstrem je opetovano općina Civljane, koja očito predstavlja hrvatski pol nerazvijenosti u svakom smislu). Udio je nezaposlenih u tim općinama relativno malen što na prvi pogled može začuditi, ali zapravo posredno ukazuje na iznimno visok stupanj ostarjelosti stanovništva, kao i na visok postotni udio osoba koje pripadaju u kategoriju „ostalog neaktivnog stanovništva“, radno nesposobnih itd. Udio je umirovljenika iznimno velik, a u Kijevu umirovljenici čine natpolovičnu većinu stanovnika starijih od 15 godina. U većim je

¹² Osobe koje se bave obvezama u kućanstvu, učenici ili studenti, te ostale neaktivne osobe

¹³ Na popisu 2011. registrirana je svega jedna nezaposlena osoba

upravnim gradovima situacija, u globalu, znatno bolja, s time da su zamjetne razlike između upravnih centara Dalmatinske zagore i Like, te onih u Gorskom kotaru i unutrašnjosti Istre (Delnice i Pazin). Dok su u prvima pokazatelji aktivnosti stanovništva ispod državnog prosjeka, u drugima su pokazatelji čak i povoljniji od državnog prosjeka (udio je zaposlenih veći, nezaposlenih i ostalog neaktivnog stanovništva manji nego na državnoj razini, dok je udio umirovljenika u Delnicama nešto veći, a u Pazinu nešto manji od državnog prosjeka). Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da postoje zamjetne unutrašnje razlike u aktivnosti stanovništva (a time posredno i u ekonomskoj razvijenosti) među perifernim krajevima hrvatskoga krša, te da se i nadalje mora ulagati u razvoj područnih centara na tom području, koji trebaju preuzeti ulogu „lokomotive razvoja“ ostalih, vrlo nerazvijenih krških područja.

3. REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Opći podaci o studentima ispitanicima

Ispitivanju stavova studenata Sveučilišta u Zagrebu o mogućnostima revitalizacije perifernih krških krajeva Hrvatske pristupilo je 490 studenata sa 27 sastavnica Sveučilišta.

Od ukupno 490 ispitanih studenata, na pitanje o spolu odgovorilo je njih 481, od kojih je 241 ispitanik muškog, a 240 ispitanica ženskog spola.

Prosječna dob ispitanika iznosila je 21,8 godina. Najmlađi ispitanici imali su 18, a najstariji ispitanik 31 godinu.

Najviše ispitanih studenata studiralo je na Pravnom fakultetu, njih 71, ili 14, 5% ukupnog broja studenata koji je sudjelovao u istraživanju. Drugi su po brojnosti studenti Filozofskog fakulteta (68, odnosno 13,9%). Potom slijede redom: studenti Ekonomskog fakulteta (58, odnosno 11,8%), Prirodoslovno-matematičkog fakulteta (45, 9,2%), Fakulteta elektrotehnike i računarstva (38, 7,8%), Medicinskog fakulteta (35, 7,1%), Šumarskog fakulteta (23, 4,7%) itd.

Analizira li se udio ispitanika prema razini studija na kojoj su studirali u trenutku ispitivanja, uviđa se kako je 274 ispitanika (55,9%) studiralo na preddiplomskom, 74 (15,4%) na diplomskom, te 133 (27,1%) na integriranom studiju. Devet ispitanika (1,8%) nije odgovorilo na pitanje na kojoj studijskoj razini studira.

Od 490 studenata, njih 303 (60,8%) rođeno je u Zagrebu. Ostala mjesta, razumljivo, mnogo su slabije zastupljena. Po 14 studenata (2,9%) rođeno je u Rijeci i Zadru, zatim po udjelu studenata slijede Split sa 13 studenata (2,7%), Slavonski Brod i Varaždin, svaki sa po 10 studenata (2,0%) itd. Devet studenata (1,8%) nije odgovorilo na pitanje u kojem je gradu rođeno.

Ako se u razmatranje uzmu podaci o mjestu stalnog prebivališta studenata prevlast Zagreba još je naglašenija. Naime, u Zagrebu ima prijavljeno stalno prebivalište 316 studenata, ili 64,5% ukupne ispitane populacije. Zatim, sa 13 studenata (2,7%) slijedi Velika Gorica, potom Zadar (7 studenata, 1,4%) i Split (6 studenata, 1,2%). Devet studenata (1,8%) nije odgovorilo na pitanje u kojem naselju ima prijavljeno stalno prebivalište.

Apsolutna prevlast studenata rođenih u Zagrebu (kao i onih koji u Zagrebu imaju prijavljeno stalno prebivalište), u ukupnoj ispitanoj populaciji odraz je činjenice da su u recentno doba u mnogim hrvatskim gradovima otvoreni novi fakulteti, pa studenti više nemaju potrebu seliti u Zagreb kako bi studirali, barem ne toliko masovno kao prije dva ili tri desetljeća.

3.2. Percepcija perifernih krških krajeva te aktualnih demografskih i socioekonomskih procesa na tom području

Na početku glavnog dijela anketnog upitnika ispitanicima je postavljeno pitanje u kojem se od njih tražilo da napišu nekoliko pojmova (riječi, kraćih sintagmi) na koje ih asocira pojam *krška periferija*. Od ukupno 490 ispitanika, na ovo je pitanje odgovorilo njih 464 (94,7%). Pojmovi koje su naveli ispitanici su kategorizirani, a potom se nastojalo utvrditi koji se pojmovi najčešće pojavljuju, te je li njihova konotacija pretežno pozitivna ili negativna.

Najučestalija asocijacija na pojam *krška periferija* kod studentske populacije je riječ *kamen*, odnosno riječi ili sintagme koje su izravno povezane s kamenom kao glavnom asocijacijom (kamenje, kamenjar, tlo prošarano kamenom itd). Ukupno su 194 ispitanika (41,8% od ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje) kao jednu od asocijacija naveli pojam ili sintagmu koji kršku periferiju karakterizira kao nešto što je povezano s kamenom kao njezinom bitnom odrednicom.

Druga asocijacija po učestalosti, s 98 odgovora (21,1%) je pojam *krš*, odnosno pojmovi koji su s njim neposredno vezani (npr: krško polje, dalmatinski krš, krški reljef...), što je vrlo očekivano, budući da je *krš* temeljni dio pojma krške periferije. Od ostalih pojmova koji ukazuju primarno na razne fizičkogeografske odrednice krških područja (reljef, klima, vegetacija) ističu se učestalijim pojavljivanjem pojmovi *stijena*, *makija*, *vručina*, *vapnenac*, *karbonat*, *ponornica*, *poskok*, *maslina*, *magarac*, *more* itd. Iz navedenog se može iščitati kako je većina asocijacija povezana sa (sub)mediteranskim dijelom krške periferije, a malo je onih povezanih s Gorskom ili Peripanonskom Hrvatskom koje se također pretežnim dijelom nalaze u okviru perifernih krških krajeva. Spomenute činjenice dovode do zaključka kako su Dalmatinska zagora i Hercegovina (iako se Hercegovina uopće ne nalazi u teritorijalnom okviru Hrvatske) tipski primjeri perifernih krških regija u perspektivi zagrebačkih studenata.

Nakon što su analizirane asocijacije studenata povezane s fizičko-geografskim karakteristikama krške periferije, ponovno će se analizirati pojam *krš*, ali ovaj puta njegovo kulturno-geografsko značenje. Zanimljivo je, naime, kako se pojam *krša* dosta često (u 25 slučajeva!) javlja kao dio sintagme *kamen, krš (i) maslina* koja zapravo čini početni stih refrena pjesme „Hercegovina“, poznatog hercegovačkog *folk* pjevača, Mate Bulića. Osim toga tri su ispitanika navela kako ih na pojam *krška periferija* asocira sintagma *vino, ganga, Neretva*, koja čini drugi stih iste pjesma, a jedan je ispitanik naveo samog Matu Bulića kao

asocijaciju na kršku periferiju. Dobiveni nam podaci pokazuju kako je Mate Bulić (odnosno njegova najpoznatija pjesma) vrlo zastupljen u asocijacijama studenata, što ukazuje na dva moguća zaključka. Prvo, Bulić se (sa svojom pjesmom koja je po toj regiji i nazvana) ovdje javlja kao simbol Hercegovine, što nam govori o činjenici da se često Hercegovina, u populaciji zagrebačkih studenata, smatra u određenoj mjeri važnim perifernim krškim područjem na kojem žive pripadnici hrvatskog naroda o čemu će nešto više biti pisano i u idućim odlomcima.

Drugo, pošto je činjenica o skromnoj umjetničkoj vrijednosti Bulićevih pjesama uglavnom općeprihvaćena, učestalo pojavljivanje njegovih stihova kao asocijacija može ukazivati na *folk* glazbu (koja je na tim prostorima nedvojbeno dosta slušana), kao jednu od učestalijih poveznica s pojmom krške periferije. U prilog drugoj tezi govori i činjenica kako se, kao jedna od asocijacija javlja i pojam *Thompson*, odnosno nadimak poznatog pjevača iz Dalmatinske zagore, Marka Perkovića.

Budući da, prema Cvitanoviću (2009), glazba ima, kao oblik kulturne komunikacije i sveprisutni kulturni proizvod, veliku ulogu u evociranju osjećaja mjesta, ali i u procesu njegova stvaranja, može se u određenoj mjeri i uz potrebnu dozu opreza izvesti zaključak kako se *folk* glazba shvaća u studentskoj populaciji kao jedna od izraženijih odrednica (kulturne) perifernosti perifernih krških krajeva, to jest kao jedan od elemenata po kojem se ti krajevi nalazi u opreci s (kulturnim) centrom.

Osim stihova pjesama Mate Bulića i Marka Perkovića, jedan je ispitanik naveo i asocijaciju *Prosjaci i sinovi*, naslov antologijske serije, snimljene početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, prema istoimenom romanu autora Ivana Raosa, u kojoj se (s dozom humora) opisuju težak život seljaka u Imotskoj krajini, u prvoj polovici 20. stoljeća.

Analizirajući ostale asocijacije studenata koje ukazuju na socijalne karakteristike krške periferije dobiveni se pojmovi mogu svrstati u nekoliko kategorija:

- a) asocijacije koje ukazuju na izoliranost: *teška dostupnost, prometna nepovezanost, loš telefonski signal, nepristupačan teren, nešto daleko, zabačeno, bogu iza nogu...*
- b) asocijacije koje ukazuju na rijetku naseljenost: *rijetko naseljeno, pustoš, nenaseljeno...*
- c) asocijacije koje navode na lošu demografsku sliku i emigraciju stanovništva: *depopulacija, iseljavanje, stariji ljudi...*

- d) asocijacije koje ukazuju na nerazvijenost, nizak životni standard, težak život i loš društveni život: *siromaštvo, tuga, jad, nerazvijenost, težak život, teško obradiva zemlja, usamljenost, manjak mogućnosti za zabavu, samoća, dosada...*
- e) asocijacije koje ukazuju na uglavnom negativne (često i stereotipne) karakteristike mentaliteta stanovnika: *brđani, glasni, napadni, zadržati, švercbiznis...*
- f) asocijacije koje ukazuju na pozitivne karakteristike i moguće potencijale krške periferije, te emotivnu vezanost ispitanika s tim područjima: *lijepa i očuvana priroda, potencijal, očuvanost, odmor, dom, obitelj, baka...*

Analizirajući koje su regije ispitanici naveli kao asocijacije vidljivo je da se najčešće pojavljuje pojam *Dalmatinska zagora* (ili samo *Zagora*) (63 odgovora), zatim *Lika* (29 odgovora), *Dalmacija* (u cjelini) (23 odgovora) i *Hercegovina* (17 odgovora). Nakon toga slijedi *Gorski kotar* (13 odgovora), i mnogo slabije zastupljeni odgovori: *otoci* (četiri pojavljivanja), *Žumberak* (dva pojavljivanja), te *Kordun* i *Istra* s po jednim pojavljivanjem.

Ako se dobiveni odgovori promotre u cjelini oni mogu navesti na nekoliko zaključaka:

Prvo, brojnošću odgovora ističu se one asocijacije koje su povezane s fizičkogeografskim karakteristikama krške periferije (kao što su odgovori *kamen, krš* i slični). Ova nas činjenica upućuje na zaključak kako se ispitanicima najbolje urezuje u pamćenje ono što je odmah, u prvom kontaktu vidljivo, kao što je primjerice reljef.

Drugo, analizirajući odgovore koji ukazuju na socijalnogeografske karakteristike toga područja uviđa se da prevladavaju odgovori koji ukazuju na negativne socijalne karakteristike (izoliranost, rijetka naseljenost, loše demografsko stanje, negativne (stereotipne) osobine mentaliteta stanovništva). Pozitivne karakteristike i potencijali toga kraja, iako nisu posve izostavljeni, navode se znatno rjeđe.

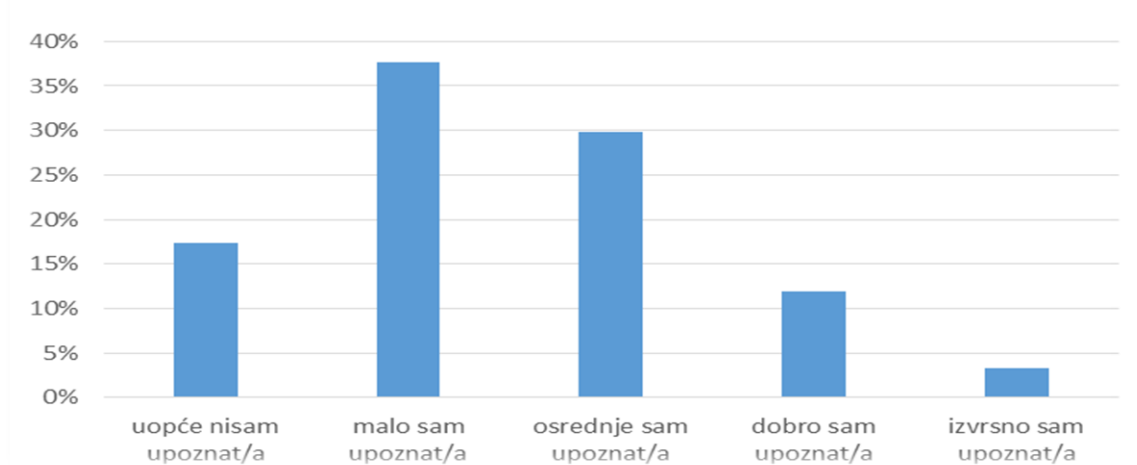
Treće, relativno je velika frekvencija odgovora u kojima se (neposredno ili posredno) navodi *folk* glazba kao značajna odrednica toga kraja, što (uz nužnu određenu dozu opreza u interpretaciji) može ukazivati na kulturnu perifernost kao jednu od bitnijih odrednica perifernih krških krajeva.

Četvrto, ukoliko se razmatra koje su regije ispitanici najčešće navodili kao asocijaciju na kršku periferiju vidljivo je da se najčešće pojavljuju *Dalmatinska zagora*, *Lika*, *Dalmacija* u cjelini i *Hercegovina*. To su, dakle, regije koje studenti Sveučilišta u Zagrebu smatraju tipskim regijama krške periferije. Nasuprot tomu regije i područja *Žumberak*, unutrašnja *Istra* i *otoci* pojavljuju se iznimno rijetko.

Nakon što su analizirani pojmovi koji studente Zagrebačkog sveučilišta asociraju na kršku periferiju, u sljedećem će se dijelu rada pristupiti analizi kvantitativnih podataka dobivenih anketnim istraživanjem.

Prvo će se analizirati stupanj (samoprocijenjene) upoznatosti studenata s problematikom depopulacije koja je aktualna u perifernim krškim krajevima. U svrhu testiranja upoznatosti korištena je metoda Likertove skale.

Od 486 studenata koji su na postavljeno pitanje odgovorili, njih 17,1 % odgovorilo je da uopće nije upoznato s problematikom, 37,3 % odgovorilo je kako su slabo upoznati, 29,8 % je onih koji su, prema vlastitoj procjeni osrednje upoznati, dok je onih koji su naveli kako su dobro ili izvrsno upoznati malo. Dobro je upoznatih, naime 11,9 %, a onih koji su naveli kako su izvrsno upoznati svega je 16, odnosno 3,3 %. Četiri studenta (0,8 %) nisu odgovorila na ovo pitanje. Prosječna upoznatost studentske populacije (odgovori su rangirani metodom Likertove skale od 1, uopće nisam upoznat, do 5, izvrsno sam upoznat) iznosi 2,46, dakle može se reći kako su studenti, prema vlastitoj procjeni, s aktualnom problematikom, relativno slabo upoznati.

Sl. 6. Samoprocijenjena upoznatost studenata s problematikom depopulacije perifernih krških krajeva Hrvatske

Izvor: Anketno istraživanje

Razloga za takvu, razmjerno slabu, upoznatost može biti mnogo, a ovdje će se iznijeti samo nekoliko možebitnih.

Prvo, demografska je problematika relativno ozbiljna tema i nije realno očekivati da će se šira studentska populacija (osim studenata onih znanosti kao što su, na primjer, geografija

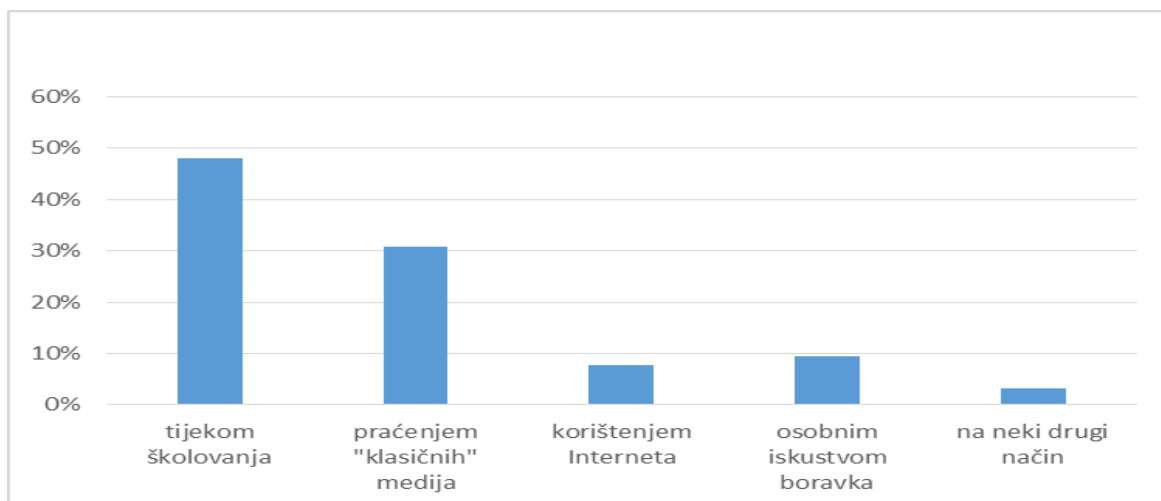
ili ekonomija koje se demografskim pitanjima intenzivno bave u sklopu studija) u slobodno vrijeme u većoj mjeri informirati o navedenoj problematici. Drugo, o demografskoj problematici (o tomu će više biti riječi prilikom analize sljedećega pitanja) studenti najviše mogu saznati tijekom školovanja, prateći emisije ozbiljnog sadržaja putem „klasičnih“ medija (radio, televizija), ili čitajući novine, a sa relativno se velikom sigurnošću može reći kako dobrom dijelu studenata školovanje, odnosno praćenje klasičnih medija (u doba sveprisutnosti Interneta) nije nešto osobito privlačno ili zabavno, pa na takve aktivnosti ne žele trošiti slobodno vrijeme.

Osim toga, ne manje važan razlog, slabe samoprocijenjene upoznatosti studenata s navedenom problematikom može biti prevelika doza samokritičnosti. Naime, moguće je da studenti drugih struka (znajući da ispunjavaju anketu za potrebe izrade geografskog rada) svoje znanje uspoređuju sa znanjem geografa, koje je u prosjeku, zbog predmetnog interesa geografije, znatno bolje, pa zbog toga, posredno, podcjenjuju svoje znanje.

Nakon što je u prethodnom odlomku analizirana upoznatost studenata s demografskom problematikom, potrebno je odgovoriti na pitanje na koji su način studenti u najvećoj mjeri stekli spoznaju o problemima demografskog i gospodarskog nazatka na krškoj periferiji.

Najveći udio studenata (njih 48%) odgovorio je kako su spoznaju u najvećoj mjeri stekli tijekom školovanja (u sklopu nastave geografije i drugih predmeta), 30,8% reklo je kako su spoznaju stekli pretežno prateći „klasične medije“ (novine, radio, TV), 9,5% spoznaju je u pretežnoj mjeri steklo osobnim iskustvom boravka na prostoru krške periferije, a svega 7,7% spoznaju je, u pretežnoj mjeri, steklo korištenjem Interneta. Devetnaest je studenata (3,3%) navelo kako je u najvećoj mjeri spoznaju steklo na neki drugi način. Neki od njihovih odgovora su: *izložbom o pasivnim krajevima, preko prijatelja, rodbina je iz tog kraja, na izletu* itd.

Sl. 7. Pretežni način stjecanja spoznaje o problematici demografskog i gospodarskog zaostajanja krške periferije

Izvor: Anketno istraživanje

Dobiveni nam rezultati govore, u prvom redu, o značajnoj ulozi (formalnog) obrazovanja u stjecanju znanja o problemima karakterističnim za nerazvijena ruralna područja Hrvatske. Također je značajna i uloga geografije kao školskog predmeta, jer većina studenata, koji ne studiraju znanosti koje se bave demografskom problematikom, posljednja znanja proizašla iz školovanja dobivaju u završnom razredu srednje škole kada se, najčešće, obrađuju sadržaji vezani uz geografiju Hrvatske.

S druge strane vrlo mala zastupljenost odgovora *korištenjem Interneta*, te mnogostruko veća zastupljenost odgovora *praćenjem klasičnih medija* (iako današnji prosječni student vrlo vjerojatno više vremena provodi koristeći Internet, nego prateći „klasične“ medije) ukazuju na činjenicu da su sadržaji koji se bave demografskom problematikom na Internetu slabo zastupljeni, a ako ih i ima, studenti ih ne posjećuju u velikoj mjeri. Suprotno tomu, sadržaji povezani s demografskom problematikom, razvojnim disparitetima i sličnim temama u „klasičnim“ se medijima pojavljuju mnogo češće, pa se tako studenti (iako te medije sve slabije prate), u mnogo većoj mjeri upoznaju s problematikom gledajući televiziju, slušajući radio ili čitajući novine, nego pretražujući Internet.

Nakon analize rezultata koji nam govore u kojoj su mjeri studenti upoznati s aktualnom problematikom perifernih krških krajeva, preostaje analizirati odgovore studentske populacije koji ukazuju na to u kojoj mjeri studenti smatraju da je gospodarsko i demografsko nazadovanje, koje je na prostoru krške periferije aktualno, bitna prepreka

cjelovitom gospodarskom razvoju Hrvatske. U svrhu dobivanja odgovora korištena je metoda Likertove skale. Dobiveni su rezultati prikazani u tablici.

Tab. 2. Bitnost koju studenti pridaju procesima aktualnog gospodarskog i demografskog nazadovanja na krškoj periferiji, u kontekstu općeg gospodarskog razvoja Hrvatske

	Uopće ne smatram bitnom preprekom	Smatram bitnom preprekom u manjoj mjeri	Smatram bitnom preprekom osrednjoj mjeri	Smatram bitnom preprekom	Smatram presudnom preprekom
Postotni udio odgovora	3,5%	17,8%	39,9%	34,5%	3,9%

Izvor: Anketno istraživanje

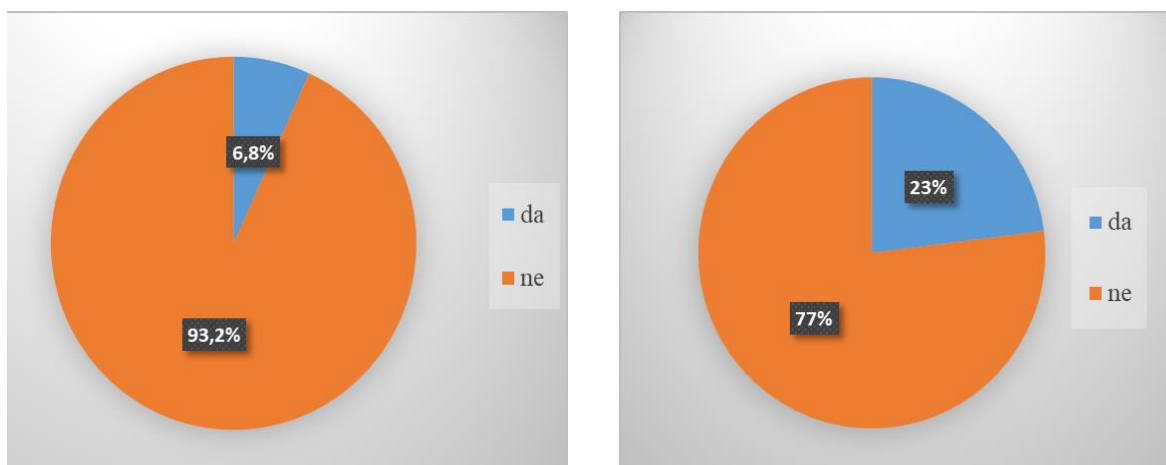
Prikazani rezultati ukazuju na činjenicu da studenti smatraju kako je gospodarski i demografski nazadak koji je u perifernim krškim krajevima aktualan, prepreka općem gospodarskom razvoju naše zemlje u osrednjoj mjeri, s time da je zamjetno više onih koji navedene procese percipiraju kao bitnu prepreku, nego onih koji smatraju kako je gospodarski regres perifernih krških krajeva bitan samo u manjoj mjeri (aritmetička sredina odgovora dobivenih na skali od 1 do 5 iznosi 3,18)

Može se reći kako su dobiveni rezultati očekivani i ukazuju na činjenicu da studenti, u najvećoj mjeri, nisu ravnodušni po pitanju razvojnih dispariteta koji su u Hrvatskoj prisutni, ali je isto tako vrlo malo onih koji smatraju da su razvojni dispariteti nešto što je, u kontekstu općeg razvoja, od iznimne važnosti. Razlog tomu možemo tražiti u činjenici da su studenti (kako su pokazali i odgovori na jedno od prethodnih pitanja) s razvojnim disparitetima razmjerno slabo upoznati. Osim toga većina je ispitanih studenata rođena u Zagrebu pa, iz perspektive centra nemaju percepciju zaostajanja na područjima (krške) periferije, ili pak naprosto prihvaćaju razvojne disparitete kao „prirodno“ stanje, posljedicu tržišnih zakonitosti i slično.

3.2. Povezanost studenata s perifernim krškim krajevima, njihova spremnost za povratkom/preseljenjem i faktori koji tu spremnost povećavaju odnosno smanjuju

Nakon što su u prethodnom poglavlju analizirani razina i načini stjecanja upoznatosti studentske populacije s razvojnom problematikom na krškoj periferiji, temeljni predmet interesa ovog poglavlja bit će istražiti koliko je studenata, mjestom rođenja ili porijekla, osobno povezano s perifernim krškim krajevima, koliko ih je razmišljalo o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja, te koji faktori studente potiču ili odvraćaju od razmišljanja o preseljenju u te krajeve.

Na početku, bit će prikazani podaci o udjelu studenata koji su rođeni na prostoru krške periferije, odnosno onih studenata čiji je barem jedan roditelj rođen na tom prostoru. Analizom prikupljenih odgovora utvrđeno je kako je od 483 ispitanika koji su odgovorili na pitanje jesu li rođeni na području krške periferije potvrđan odgovor dalo njih 33 (6,8%), dok je na pitanje je li jedan od njihovih roditelja rođen na krškoj periferiji potvrdno odgovorilo njih 111, odnosno 23%.

Sl. 8. Povezanost ispitanika s prostorom krške periferije mjestom rođenja (lijevo) odnosno mjestom rođenja barem jednog roditelja (desno)

Izvor: Anketno istraživanje

Na upit u kojoj su regiji, odnosno području, krške periferije ispitanici rođeni, odnosno iz koje regije vuku porijeklo (mjestom rođenja barem jednog od roditelja) dobiveni su sljedeći odgovori.

Tab. 3. Zastupljenost pojedinih regija/područja prema mjestu rođenja ispitanika

Regija/ Područje	Dalmatinska zagora	Izolirani otoci	Lika ili Kordun	Gorski kotar	Unutrašnja Istra	Žumberak	Neki drugi kraj/regija
Postotni udio	22,6%	6,5%	3,2%	-	12, 9%	- ¹⁴	54,8%

Izvor: Anketno istraživanje

Tab 4. Zastupljenost pojedinih regija /područja prema mjestu rođenja barem jednog od roditelja ispitanika

Regija/ Područje	Dalmatinska zagora	Izolirani otoci	Lika ili Kordun	Gorski kotar	Unutrašnja Istra	Žumberak	Neki drugi kraj/regija
Postotni udio	44,9%	3,7%	15,9%	2,8%	4,7%	1,9%	26,2%

Izvor: Anketno istraživanje

Dobiveni podaci upućuju na nekoliko zaključaka. Prvo, višestruko je veći udio onih studenata koji su porijeklom barem jednog od roditelja povezani s perifernim krškim krajevima, nego onih koji su na krškoj periferiji sami rođeni. To je, u određenoj mjeri, i logično jer je vjerojatnije da će barem jedan od roditelja (dakle, jedna od dvije osobe) biti rođena na krškoj periferiji, nego ispitanik sam.

U mnogo su većoj mjeri, međutim, opisane relacije odraz vrlo snažne emigracije koja je pogodila periferne krške krajeve između šezdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća¹⁵. Znakovita je i razlika postotnih udjela među pojedinim regijama. Od onih ispitanika koji su naveli da se barem jedan od njihovih roditelja rodio na području krške periferije 44,9% ispitanika navelo je kako je roditelj (ili oba roditelja) rođen u Dalmatinskoj zagori, a 15,9% je onih koji su naveli kako im je roditelj (ili roditelji) rođen na području Like ili Korduna. Ostale su regije znatno manje zastupljene.

Ako se pak analizira postotni udio onih koji su na području krške periferije rođeni, također je najveći udio rođenih u Dalmatinskoj zagori (22,6%), ali je znatno manji nego kod roditelja ispitanika (44,9%). Još je dramatičnija razlika kod odgovora *Lika ili Kordun* (15,9% kod roditelja naprema 3,2% kod samih ispitanika). Nasuprot tome udio, Unutrašnje Istre i izoliranih otoka značajno je porastao kod samih ispitanika, u odnosu na njihove roditelje, što posredno ukazuje na znatno slabiji intenzitet depopulacijskih procesa na tom području u isto doba.

¹⁴ Niti jedan od ispitanika nije naveo da je rođen u Gorskom kotaru ili na Žumberku

¹⁵ Prosječna je starost ispitanika iznosila 21,8 godina, a pošto je ispitivanje provedeno od kolovoza do listopada 2016. godine, zaključuje se kako je „prosječni“ ispitanik rođen potkraj 1994. godine. Pošto su roditelji, okvirno, u prosjeku trideset godina stariji od svoje djece, zaključujemo kako je „prosječni“ roditelj ispitanika rođen početkom šezdesetih, dakle neposredno prije najintenzivnijeg vala iseljavanja u smjeru selo-grad (Nejašmić, 1991).

Druga činjenica koja je zanimljiva, i donekle neočekivana, visoka je zastupljenost odgovora *neki drugi kraj/regija*. Ona je manjim dijelom odraz činjenice da se krška periferija prostire i na nekim manjim područjima Hrvatske za koje nije ponuđena opcija zasebnog odgovora (npr. dio Velebitskog primorja, dio Ravnih kotara, Vinodol, Pelješac itd.), ali je, s druge strane u većoj mjeri odraz činjenice da su ispitanici, koji su rođenjem ili porijeklom iz Hercegovine ili krškog dijela Bosne (osobito okolice Livna i Tomislavgrada) u vrlo velikoj mjeri potvrdno odgovarali na pitanje o njihovoj povezanosti s hrvatskim perifernim krškim krajevima.

Tako je, od 18 ispitanika koji su naveli da su rođeni u nekom drugom kraju ili regiji (za koji u anketnom upitniku nije postojala mogućnost zasebnog odgovora) sedam ispitanika navelo da su rođeni u Hercegovini, koja je definitivno okršeno i (iz perspektive Zagreba) uglavnom periferno područje, ali budući da se ne nalazi u teritorijalnom okviru Republike Hrvatske izlazi iz prostornog obuhvata ovoga rada.

Navedena pojava ukazuje na činjenicu da ispitanici koji potječu iz (zapadne) Hercegovine, u velikoj mjeri, smatraju svoj rodni kraj dijelom istog prostora kojemu pripada i Dalmatinska zagora, što je zapravo, obzirom na sličan način života, sastav stanovništva i druge parametre očekivano.

Dva su ispitanika navela da su rođena u Dalmaciji, ne precizirajući u kojem njezinom dijelu, tako da ne možemo sa sigurnošću utvrditi pripada li dio Dalmacije u kojem su rođeni krškoj periferiji ili ne. Jedan je ispitanik, kao kraj gdje je rođen, naveo *dalmatinsku obalu*, a pošto pretežna većina priobalnog dijela Dalmacije ne zadovoljava uvjete perifernosti, kako su u ovom radu definirani, vjerojatnije je da ispitanik zapravo nije rođen na krškoj periferiji. Dva su ispitanika navela kao mjesto rođenja Pag, a po jedan Lošinj i *Makarsku rivijeru* koji također ne zadovoljavaju kriterije perifernosti. Jedan je ispitanik kao mjesto rođenja naveo Banovinu, koja, iako periferna, ne zadovoljava kriterij okršenosti.

Navedeni nam podaci ukazuju na činjenicu da ispitanici pojam krške periferije percipiraju (dobrim dijelom, vjerojatno zbog toga što perifernost promatraju iz zagrebačke perspektive) vrlo široko, šire nego što je ona percipirana u ovom (i velikoj većini) drugih radova. Osim toga, dvojica ispitanika nisu imala niti okvirnu percepciju o prostornom obuhvatu perifernih krških krajeva, tako da su, kao područja krške periferije, naveli Zagorje i Podravinu.

Spomenuto upućuje na zaključak da je realan udio studenata koji su rođeni na prostoru hrvatske krške periferije (onako kako je ona u ovom radu prostorno ograničena) za trećinu manji nego što su to naveli ispitanici.

Analiza odgovora *neki drugi kraj/regija* u pitanju koje se odnosi na mjesto rođenja roditelja upućuje na slične zaključke. Od 28 ispitanika, 12 ih je kao mjesto rođenja roditelja navelo Hercegovinu, a po jedan Livno, Srednju Bosnu i *Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu*. Odgovori koji upućuju na druge regije Hrvatske su: Vinodol (dva pojavljivanja), Pelješac, Ravni kotari, Vrana (također u Ravnim kotarima) i Starigrad Paklenica, to jest krajevi koji se uglavnom smatraju dijelom krške periferije. Od krajeva koji izlaze iz prostornog okvira krške periferije navode se Pag (dva pojavljivanja) i Zagorje. Analiza navedenih odgovora ukazuje nam kako je realan broj studenata kojima je barem jedan od roditelja rođen na području hrvatske krške periferije, kako je ona omeđena u ovom radu, za otprilike petnaest manji od broja koji je dobiven anketnim istraživanjem.

Oni studenti koji su sa perifernim krškim krajevima povezani rođenjem ili porijeklom upitani su potom koliko vremena prosječno godišnje provode u kraju s kojim su povezani mjestom rođenja ili porijekla. Dobiveni su sljedeći odgovori.

Tab. 5. Prosječna duljina boravka studenata povezanih s perifernim krškim krajevima rođenjem ili porijeklom u mjestu rođenja/porijekla

Duljina Boravka	Uopće ne boravim	Nekoliko dana	Mjesec dana	1-3 mjeseca	Više od 3 mjeseca
Postotni udio Ispitanika	20,6%	40,2%	19,6%	10,6%	9,3%

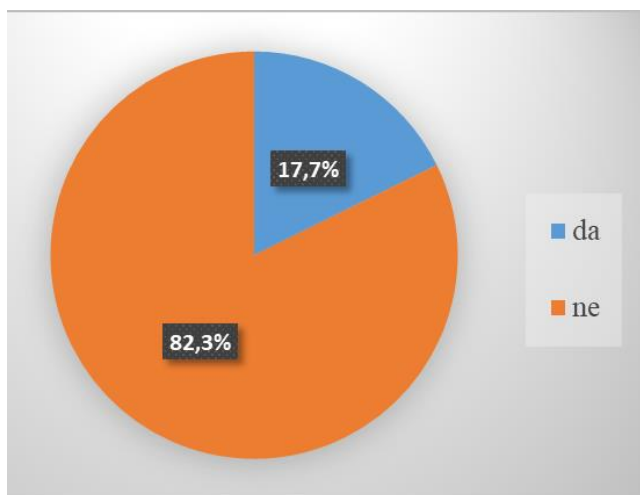
Izvor: Anketno istraživanje

Podaci pokazuju vrlo različitu duljinu boravka, prevladavaju oni studenti koji borave kraće vrijeme, a značajan je i udio onih koji u mjestu porijekla (rođenja) uopće ne borave.

Nakon što je dobiven uvid u to koliki je udio studenata Zagrebačkog sveučilišta povezan s hrvatskim perifernim krškim krajevima rođenjem ili porijeklom, u sljedećim će se odlomcima analizirati podaci koji se odnose na iskazanu voljnost studenata za povratkom ili preseljenjem na područje krške periferije, te će se uporabom metode *hi-kvadrata* nastojati ustanoviti razlikuju li se, prema voljnosti za povratkom odnosno preseljenjem, oni studenti

koji su na području krške periferije rođeni, ili iz tih krajeva vuku porijeklo, od onih studenata koji s tim krajevima nisu povezani mjestom rođenja ili porijekla.

Na postavljeno pitanje „Jeste li razmišljali o preseljenju ili povratku na neko od perifernih područja Hrvatske“ potvrdno su odgovorila svega 82 studenta (17,7 %), dok je negativan odgovor dalo njih 381, odnosno 82,3 %. Na navedeno su pitanje odgovorila 463 studenta, odnosno 94,5% od ukupnog broja ispitanika.

Sl. 8. Odgovori ispitanika na pitanje „Jeste li razmišljali o preseljenju ili povratku u periferne krške krajeve?“

Izvor: Anketno istraživanje

Dobiveni su odgovori očekivani. Život u perifernim krškim krajevima težak je, obilježen slabom mogućnošću pronalaženja posla, ekonomskom neizvjesnošću i često vrlo teškom dostupnošću niza funkcija koje se u današnje doba smatraju neophodnima za normalan život. Nadalje, većina studenata Zagrebačkog sveučilišta nije, rođenjem ili porijeklom, povezana s prostorima krške periferije, pa niti emotivna povezanost za većinu studenata ne može biti značajan motivacijski faktor za eventualno preseljenje. O faktorima koji studente potiču, odnosno odvraćaju, od namjere preseljenja u krajeve krške periferije bit će više pisano u idućim odlomcima, a sada preostaje uvidjeti razmišljaju li oni ispitanici koji su za periferne krške krajeve vezani mjestom rođenja ili porijekla u značajno većoj mjeri o preseljenju ili povratku u te krajeve od onih studenata koji s tim krajevima nisu povezani rođenjem ili porijeklom.

Za testiranje povezanosti između razmišljanja o preseljenju ili povratku u periferne krške krajeve i veze ispitanika s perifernim krškim krajevima mjestom rođenja ili porijekla korištena je metoda χ^2 (hi-kvadrat) testa¹⁶.

Dobivena vrijednost hi-kvadrata iznosi 22,281, a budući da granična vrijednost hi-kvadrata uz jedan stupanj slobode¹⁷ i vjerojatnost slučajnog dobivanja¹⁸ manju ili jednaku od 1% iznosi, prema Petzu (2002), 6,63, zaključuje se kako studenti koji su za periferne krške krajeve vezani mjestom rođenja ili porijeklom statistički značajno više razmišljaju o preseljenju ili povratku u krajeve krške periferije, nego oni studenti koji za te krajeve nisu vezani rođenjem ili porijeklom.

Štoviše, u konkretnom je slučaju dobivena vrijednost hi-kvadrata (22,281) mnogo veća od granične za vjerojatnost slučajnog dobivanja od 1% (6,63), pa je izračunom u programu SPSS ustanovljeno kako je dobivena vrijednost hi-kvadrata od 22,281 dovoljna za zaključak kako je vjerojatnost slučajnog dobivanja ovakvih rezultata manja od 0,001, odnosno 0,1%, dakle statistički potpuno neznatna.

O razlikama u udjelu onih studenata koji su razmišljali o preseljenju ili povratku u periferne krške krajeve, između studenata koji su s tim krajevima povezani mjestom rođenja ili porijeklom, i onih koji to nisu, govore i sljedeći podaci. Od 115 studenata koji su, bilo mjestom rođenja, bilo porijeklom povezani s perifernim krškim krajevima njih 37 (32,2%) odgovorilo je da su razmišljali o preseljenju ili povratku u periferna krška područja, dok je od 344 studenta koji s perifernim krškim područjima na taj način nisu povezani svega njih 44, ili 12,8% odgovorilo da su razmišljali o preseljenu na područja krške periferije. Razmišljanje o preseljenju u spomenute krajeve je, dakle, dva i pol puta češće među onim studentima koji su s tim krajevima povezani rođenjem ili porijeklom.

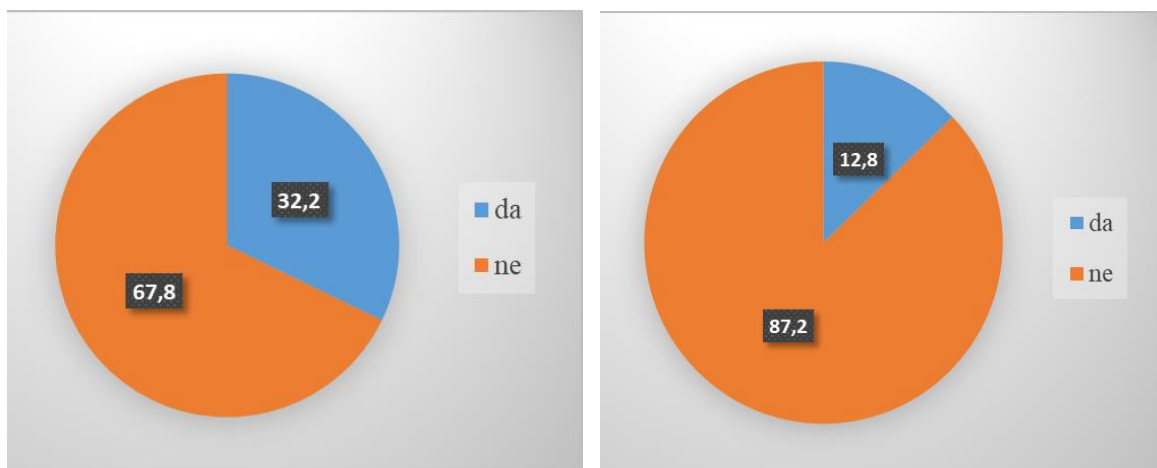
---

¹⁶ χ^2 test koristi se kod testiranja vjerojatnosti statističke značajnosti razlika između opaženih i očekivanih frekvencija pojedinih nominalnih varijabli. Vrijednost χ^2 dobiva se tako da se u prvom koraku kvadrira razlika između opaženih i očekivanih frekvencija, a potom se dobivena vrijednost kvadrata podijeli s vrijednošću očekivanih frekvencija. Što je vrijednost χ^2 veća to je i razlika između opaženih i očekivanih frekvencija značajnija (Petz, 2002).

¹⁷ Broj stupnjeva slobode određuje tako da se broj mogućih odgovora umanji za jedan. Budući da su na pitanje „Jeste li ikada razmišljali o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske?“ moguća svega dva odgovora (da ili ne), broj stupnjeva slobode iznosi jedan. Da su, primjerice, bila ponuđena tri moguća odgovora broj stupnjeva slobode bio bi dva, itd. (Petz, 2002).

¹⁸ Vjerojatnost slučajnog dobivanja manja ili jednaka od 0,01 ili 1% znači da je vjerojatnost kako su razlike između vrijednosti opaženih i očekivanih frekvencija dobivene slučajno manja ili jednaka od 1%, to jest da su razlike statistički značajne uz nivo rizika od 1% ili manji. Dio statističara koristi i blaži uvjet od 5%, što znači da se, kod tako dobivenih rezultata, može reći da su razlike statistički značajne uz nivo rizika od 5% (Petz, 2002).

Sl. 9. Udio ispitanika koji su razmišljali o preseljenju ili povratku na područje hrvatske krške periferije među onim studentima koji su za te krajeve vezani rođenjem ili porijeklom (lijevo) i među onima koji to nisu (desno)

Izvor: Anketno istraživanje

Nakon što je ustanovljeno koliki je udio studenata razmišljao nastavku života u krajevima krške periferije, preostaje analizirati koji su razlozi potaknuli na razmišljanje o preseljenju ili povratku, one studente koji su na prethodno pitanje potvrdno odgovorili. Podaci su prikazani u priloženoj tablici¹⁹.

Tab. 6. Razlozi koji su ispitanike motivirali na razmišljanje o preseljenju ili povratku na periferna krška područja

Razlozi	emotivna vezanost za kraj odakle potječem/odakle potječu moji roditelji	ambijent ruralnih naselja (mirniji i polaganiji život)	moгуćnost bavljenja ekološkom poljoprivredom	općenito želja za promjenom životnog okruženja	lakše zaposlenje zbog manje konkurencije	nešto drugo
Postotni udio	37,8%	45,8%	20,7%	25,6%	17,1%	7,2%

Izvor: Anketno istraživanje

U tablici prikazani podaci govore nam kako su ambijentalni i emotivni razlozi (dakle oni čimbenici koji nisu povezani s ostvarivanjem materijalne koristi) glavni faktori koji kod studentske populacije pokreću razmišljanje o eventualnom nastavku života u nerazvijenim krškim dijelovima naše zemlje. Odgovori koji u sebi sadrže eventualnu mogućnost poboljšanja ekonomske situacije pojedinaca značajno su slabije zastupljeni, pa tako niti mogućnost bavljenja ekološkom poljoprivredom ne privlači većinu studenata koji su razmišljali o preseljenju.

¹⁹ Valja napomenuti da su ispitanici imali mogućnost odabira neograničenog broja odgovora, pa tako zbroj dobivenih postotnih udjela prelazi 100%.

Najveća zastupljenost odgovora *ambijent ruralnih naselja (mirniji i polaganiji život)* govori o tome da s jedne strane kod dijela studentske populacije postoji želja za bijegom iz užurbane svakodnevice (koji bi mogli potražiti u izoliranim ruralnim područjima), a s druge strane da je, kod dijela populacije, prisutna pomalo glorificirana slika seoske idile u takvim zabačenim krajevima, koja često odudara od stvarnosti (osim polaganosti i mirnoće kao pozitivnih atributa, ambijent u izoliranim seoskim sredinama definitivno ima i neke negativne karakteristike).

Iz nastojanja da se dobije odgovor o tome koji bi faktori u studentima (i među onima koji o tome dosad nisu razmišljali) potakli namjeru za preseljenjem ili povratkom proizašli su sljedeći rezultati²⁰.

Tab. 7. Čimbenici čiji bi razvoj potakao ili ojačao namjeru studenata za preseljenjem ili povratkom u periferne krške krajeve

Čimbenici	bolja prometna povezanost	bolja infrastrukturna opremljenost	kvalitetniji pristup širokopojasnom Internetu	bolja dostupnost zdravstvenih usluga	jače razvijena funkcija obrazovanja
Postotni udio	36,8%	39,2%	16,1%	16,5%	39,3%

Čimbenici	više zabavnih sadržaja za mlade	više kulturnih sadržaja	više športsko-rekreacijskih sadržaja	nešto drugo
Postotni udio	23,8%	17,6%	11,6%	11,6%

Izvor: Anketno istraživanje

Dobiveni rezultati ukazuju na činjenicu kako su studenti u najvećoj mjeri navodili one faktore koji čine osnovu za razvoj nekog područja (npr. promet i infrastruktura). Najveća zastupljenost odgovora *jače razvijena funkcija obrazovanja* vrlo je vjerojatno rezultat, u prvom redu, činjenice da su studenti osobe koje se još uvijek obrazuju, pa je mnogima od njih, trenutno, obrazovanje životni prioritet. Od funkcija koje čine nadgradnju onih djelatnosti koje su za gospodarski razvoj nekog područja neizostavne, najzastupljeniji je odgovor *više zabavnih sadržaja za mlade*, što je također očekivano budući da su studenti pripadnici mlade populacije željne zabave, noćnog života i sličnih sadržaja. U sredini su po zastupljenosti odgovori: *više kulturnih sadržaja* i *bolja dostupnost zdravstvenih usluga*, dok su na začelju odgovori *kvalitetniji pristup širokopojasnom Internetu* i *više športsko-rekreacijskih sadržaja*.

²⁰ Potrebno je napomenuti kako su studenti mogli navesti dva odgovora, pa tako zbroj postotnih udjela pojedinih odgovora u konačnici prelazi 100%

U određenoj mjeri iznenađuje slaba zastupljenost odgovora *kvalitetniji pristup širokopojasnom Internetu*, budući da je poznato da studenti (kao i druga mladež) na Internetu provode dosta vremena. Iz ovoga se ipak u određenoj mjeri može zaključiti kako studenti shvaćaju kvalitetniji pristup Internetu kao nadopunu poboljšanju pristupa ostalim (bazičnim) životnim funkcijama, to jest percipiraju kako im kvalitetan pristup širokopojasnom Internetu na području krške periferije i nije toliko važan, ako su im na tom području uskraćene ostale (temeljnije) funkcije kao što su osnovna infrastruktura, prometna povezanost ili obrazovanje. Od ispitanika koji su odabrali odgovor *nešto drugo* pretežna je većina onih koji su odgovorili da bi njihovu namjeru za preseljenjem potaknula bolja mogućnost zapošljavanja (odgovori: *posao, bolja mogućnost zaposlenja, bolja mogućnost zaposlenja nego u Zagrebu* itd.) Spomenuto ukazuje na dvije činjenice. Prvo, mogućnost zaposlenja u budućnosti jedan je od najvažnijih čimbenika koji određuju voljnost studentske (kao i druge) populacije za preseljenjem na neka područja. Taj je rezultat očekivan i upravo je dobrim dijelom zbog nemogućnosti pronalaska posla krška periferija za mlade neprivlačna. Drugo, neki studenti mogućnost zaposlenja promatraju zasebno od razvoja pojedinih funkcija (ne percipirajući u potpunosti da razvoj pojedinih funkcija posredno generira i zaposlenost), to jest ne vide mogućnost da bi se oni osobno mogli zaposliti na nekom radnom mjestu koje bi bilo otvoreno zahvaljujući razvoju određene gospodarske djelatnosti.

Nakon što su analizirani faktori čiji bi potencijalni razvoj potakao studente u namjeri za preseljenjem u krajeve hrvatske krške periferije, preostaje vidjeti koje socijalne karakteristike stanovništva odvrćaju ispitanike od namjere preseljenja u te krajeve²¹.

Tab. 8. Socijalna obilježja stanovništva krške periferije koja odvrćaju ispitanike od namjere preseljenja

Socijalne karakteristike	Nepovoljna dobna struktura	Nepovoljna obrazovna struktura	Tradicionalizam	Sva obilježja podjednako	Niti jedno od obilježja
Postotni udio	19,8%	16,9%	15,2%	42,8%	12,9%

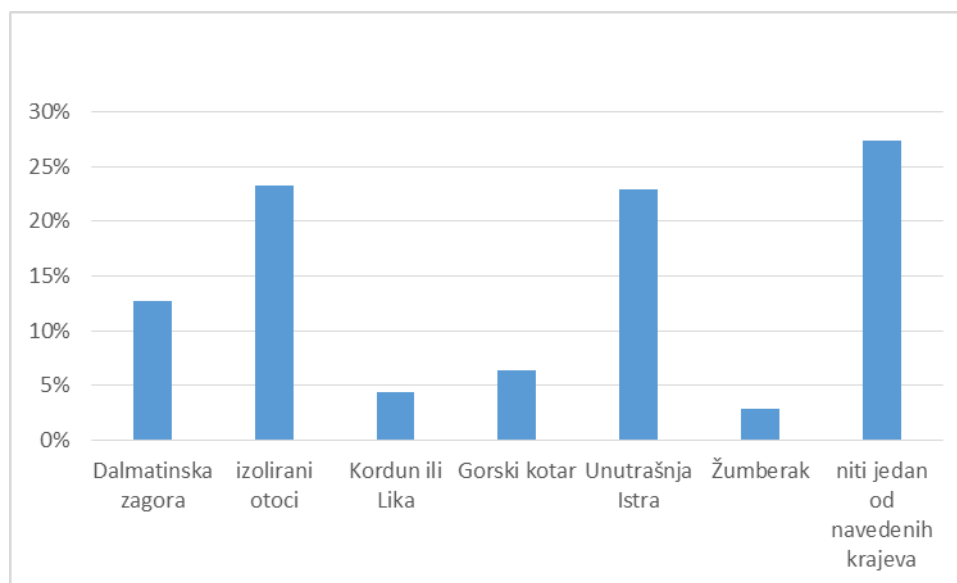
Izvor: Anketno istraživanje

Odgovori pokazuju približno jednaku zastupljenost svih triju zasebnih odgovora. Najzastupljeniji je odgovor *nepovoljna dobna struktura*, što je obzirom na značajan manjak mladog stanovništva u tim krajevima očekivano. Indikativno je (a donekle i očekivano) da

²¹ Ispitanici su mogli izabrati više (zbog načina na koji je postavljeno pitanje najviše dva) odgovora, pa stoga zbroj postotnih udjela pojedinih odgovora prelazi 100%.

se postotnim udjelom značajno ističe odgovor *sva obilježja podjednako*, što ukazuje na činjenicu da su sva navedena socijalna obilježja (koja se vrlo često u ruralnim sredinama pojavljuju zajedno) za studentsku populaciju podjednako neprivlačna. Najmanji udio odgovora *niti jedno od obilježja* također je signifikantan i pokazuje da je malen udio onih studenata koji ne gaje određenu dozu zazora od socijalnih karakteristika stanovništva koje su prisutne u svakoj populaciji, ali na krškoj periferiji nešto više nego drugdje.

Na kraju ovoga poglavlja, čiji je primarni interes bio istražiti voljnost studenata za nastavkom života u perifernim krškim krajevima i faktore koji tu voljnost potiču, odnosno koče, pristupit će se analizi odgovora na pitanje u kojoj bi (od ponuđenih) regija krške periferije studenti najradije živjeli. Pitanje je postavljeno svim ispitanicima (ne samo onima koji su naveli da su razmišljali o povratku ili preseljenju u periferne krške krajeve), ali je ispitanicima koje nastavak života u navedenim krajevima ni po čemu ne privlači ostavljena mogućnost da zaokruže odgovor *niti u jednom od navedenih krajeva*. Ispitanici su imali mogućnost odabira samo jednog odgovora. Rezultati su prikazani priloženim dijagramom.

Sl. 10. Krajevi krške periferije u kojima bi ispitanici najradije živjeli

Izvor: Anketno istraživanje

Rezultati prikazani dijagramom pokazuju kako su izolirani otoci (23,3%) i Unutrašnja Istra (22,9%) najpoželjnija područja iz perspektive studenata Zagrebačkog sveučilišta. Od ostalih regija znatnijem je broju studenata privlačna jedino Dalmatinska zagora, vjerojatno prvenstveno zbog toga što je nešto veći broj studenata u Dalmatinskoj zagori rođen, ili s

njome povezan porijeklom. Gorski kotar, Kordun i Lika studentima nisu privlačni, a Žumberak je odabralo svega dvoje ispitanika.

Dobiveni nam podaci ukazuju na činjenicu da su studentima najatraktivnija ona područja koja su turistificirana i koja se u masovnim medijima često reklamiraju kao poželjna mjesta za putovanja ili provođenje godišnjih odmora.

O fenomenu privlačnosti malih i izoliranih otoka već je pisano, pa tako Faričić i dr. (2010) pišu kako su mali otoci stoljećima bili kontinuirano naseljen prostor bogat različitim društvenim i gospodarskim aktivnostima, međutim, u recentnije su doba zahvaćeni izrazitom depopulacijom, ali istodobno interes za povremenim korištenjem atraktivnog otočkog prostora u rekreacijske svrhe izrazito raste. Ako se rezultati ovog istraživanja stave u kontekst prethodnog citata, zaključuje se kako su studenti odabrali otoke zbog toga što su im oni (svojom estetikom, krajobrazom i ugođajem) atraktivni kao mjesto provođenja ljetnog odmora, rekreacije i uživanja, pa posljedično smatraju da bi imali više prilike za uživanje u životu ako bi na otocima živjeli tijekom cijele godine. Pritom mnogi od njih zanemaruju mnoge negativnosti života na izoliranim otocima u zimskom dijelu godine.

Ako se analizira popularnost Unutrašnje Istre, može se pretpostaviti kako su razlozi njezine privlačnosti dobrim dijelom slični kao i u slučaju izoliranih otoka. Iako nema izlaz na more, koji je bitan čimbenik privlačnosti nekog prostora, Unutrašnja je Istra prostor izuzetno bogate kulturne baštine, koji je uz to i krajobrazno vrlo privlačan. Nadalje, kulturna se baština (i ambijent malih istarskih gradića) u turističke svrhe često promovira, pa je postala privlačan faktor mnogim turistima (Zupanc, 2010). Osim toga taj je prostor od svih krajeva krške periferije gospodarski najrazvijeniji (dakle samim time i najmanje periferan), pa su ga studenti, zasigurno, dijelom i zbog toga izabirali.

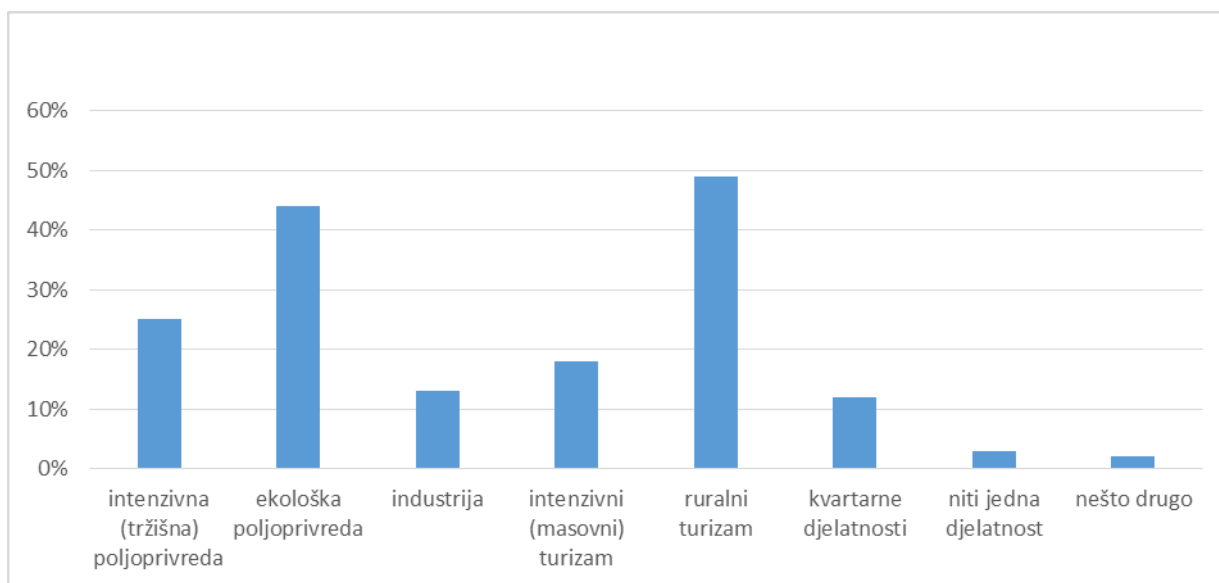
Nasuprot tomu, gorski i peripanonski dijelovi krške periferije nepopularni su zbog toga što su daleko od mora (što umanjuje njihovu privlačnost prema kriterijima većine ljudi), a osim toga, u posljednje vrijeme, prema pokazateljima Popisa stanovništva, gospodarski i demografski pokazatelji u tim dijelovima Hrvatske još su lošiji nego u jadranskom dijelu krške periferije.

Bitno je, na kraju, napomenuti kako je značajan udio studenata, njih 27, 4 % (što ujedno i predstavlja i najveći postotni udio među ponuđenim odgovorima) naveo kako nikako ne bi živjeli niti u jednom od ponuđenih krajeva. Navedeni rezultati (kao i neki drugi iz ovog istraživanja) govore u prilog činjenici kako periferna krška područja, u globalu, nisu osobito privlačna mjesta za zagrebačke studente, što ne iznenađuje obzirom na gospodarsko, demografsko i funkcionalno zaostajanje tih krajeva.

3.3. Razvoj perifernih krških krajeva iz perspektive studenata

Temeljno pitanje na koje će se u ovom poglavlju pokušati pronaći odgovor je: Koje gospodarske djelatnosti, odnosno razvojne smjerove studenti Zagrebačkog sveučilišta smatraju najpogodnijima za budući razvoj, te tko bi (koja institucija ili skupina ljudi) trebao biti glavni nositelj razvoja toga područja?

Na početku će biti analizirani podaci (prikazani grafikonom) koji ukazuju na to koje djelatnosti studenti smatraju ključnima za daljnji razvoj perifernih krških krajeva Hrvatske²².

Sl. 11. Gospodarske djelatnosti koje ispitanici smatraju ključnima za revitalizaciju perifernih krških krajeva

Izvor: Anketno istraživanje

Prikazani podaci govore nam kako studenti najpogodnijim djelatnostima za razvoj perifernih krških krajeva smatraju ruralni turizam (49,1 %) i ekološku poljoprivredu (43,9 %). Nakon njih, sa znatno manjim udjelom, slijedi intenzivna (tržišna) poljoprivreda (24,9 %), dok su ostale djelatnosti zastupljene udjelima između 10 i 20 posto. Udio onih studenata koji pesimistično smatraju kako je gospodarsko stanje na krškoj periferiji toliko loše da razvoj niti jedne gospodarske djelatnosti više ne može pomoći revitalizaciji perifernih krških krajeva Hrvatske malen je i iznosi svega 2,7%. Još je manje onih studenata (1,9%) koji su kao odgovor naveli neku drugu gospodarsku djelatnost. Neke od djelatnosti koje su navodili su: *razvoj IT sektora, energetika, kulturne djelatnosti, osnivanje novih fakulteta* itd.

²² Ispitanici su između ponuđenih odgovora mogli izabrati dva, pa stoga zbroj postotnih udjela nadmašuje 100%.

Odgovori na ovo pitanje ukazuju da su studenti, u pravilu, birali one gospodarske djelatnosti koje se u novije doba smatraju najpogodnijima za razvoj ruralnih područja i od strane stručnjaka. Djelatnosti poput ruralnog turizma i ekološke poljoprivrede, naime, smatraju se sukladnima konceptu održivoga razvoja, ne narušavaju okoliš, uključuju lokalno stanovništvo u gospodarske tokove itd. Nasuprot tome, periferni krški krajevi ne posjeduju prirodne potencijale za razvoj intenzivne, tržišno orijentirane, poljoprivrede (najčešće nije moguće ostvariti dovoljno visoke prinose).

Dobiveni rezultati očekivani su i ukazuju na to da su studenti uglavnom u toku s najnovijim spoznajama vezanima uz pravilan i održiv razvoj ruralnih područja, premda je značajan i broj onih studenata koji su navodili djelatnosti poput intenzivne, tržišno orijentirane, poljoprivrede, čiji je razvoj, iako sam po sebi nije nepoželjan, na većem dijelu krškog područja ograničen nizom prirodnih faktora.

Nakon što su analizirani podaci koji se odnose na izdvajanje ključnih djelatnosti koje studenti smatraju najpogodnijima za područja koja su predmetni interes ovoga rada, u sljedećim će se odlomcima analizirati odgovori na donekle slično pitanje u kojem su ispitanici trebali, prema važnosti za budući razvoj perifernih krških krajeva, rangirati (na skali gdje 1 označava najvažnije, a 7 najmanje važno) određene funkcije, odnosno gospodarske djelatnosti. Nakon što su rezultati prikupljeni izračunata je aritmetička sredina bodova za svaku funkciju, odnosno gospodarsku djelatnost. Što je aritmetička sredina bodovne vrijednosti pojedinog odgovora niža, to je funkcija, odnosno djelatnost vezana uz odgovor važnija, i obratno. Valja napomenuti kako manji dio ispitanika nije u potpunosti ispravno odgovorio na pitanje, pa su istu vrijednost ranga dodjeljivali uz više odgovora (možda želeći dati do znanja da neke funkcije, odnosno gospodarske djelatnosti smatraju podjednako bitnima).

Tab. 9.:Važnost koju ispitanici pridaju (na skali od 1 - najvažnije do 7 – najmanje važno) pojedinim funkcijama odnosno gospodarskim djelatnostima, u doprinosu razvoju nerazvijenih krških krajeva

Funkcija/ gospodarska djelatnost	Razvoj prometne mreže	Dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga	Dostupnost i kvaliteta obrazovnih funkcija	Dostupnost i kvaliteta zabavnih sadržaja
Prosječni rang	3,21	3,44	3,36	4,95

Funkcija/ gospodarska djelatnost	Razvoj turizma i rekreacijskih zona	Razvoj ekološke poljoprivrede	Poticanje tehnološkog napretka (bolji pristup Internetu, razvoj tehnoloških parkova)
Prosječni rang	4,47	4,52	4,17

Izvor: Anketno istraživanje

Rezultati priloženi u tablici govore kako studenti, za daljnji razvoj perifernih krških krajeva najbitnijim smatraju daljnje ulaganje u prometnu infrastrukturu, te razvoj obrazovnih funkcija. Potom slijede dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga, poticanje tehnološkog napretka, razvoj turizma i rekreacijskih zona, te na kraju s najvećom prosječnom vrijednošću ranga, odnosno ujedno najmanje bitni, razvoj ekološke poljoprivrede te dostupnost i kvaliteta zabavnih sadržaja.

Zanimljivo je usporediti navedene rezultate s odgovorima na neka od prethodnih (donekle sličnih) pitanja. Prvo, interesantno je kako su *jače razvijenu obrazovnu funkciju* studenti odabrali kao najvažniju funkciju koja bi njih osobno potakla na razmišljanje o preseljenju ili povratku na kršku periferiju, dok je *bolja prometna povezanost*, kao faktor koji potiče na preseljenje ili povratak, treća po važnosti. Kada se govori o važnosti pojedinih funkcija i djelatnosti za razvoj krške periferije *općenito*, redoslijed je ponešto drugačiji. Razlog tomu vjerojatno leži u činjenici da su studenti direktni korisnici obrazovnih funkcija, pa je njima, stoga, obrazovanje vrlo važno. Ako ih se pita koje funkcije/djelatnosti smatraju najvažnijim za opći razvoj krške periferije, tada će obrazovne funkcije i dalje biti vrlo bitne, ali će izgubiti primat.

Drugo, relativno mala važnost koju studenti pridaju razvoju ekološke poljoprivrede u kontekstu općeg razvoja krške periferije može, na prvi pogled, biti u kontradikciji s velikim udjelom studenata koji su naveli ekološku poljoprivredu kao jednu od ključnih djelatnosti za revitalizaciju krške periferije (druga po udjelu odgovora, poslije ruralnog turizma). Međutim, to i ne mora biti tako, jer iako studenti percipiraju ruralni turizam i ekološku poljoprivredu kao vrlo bitne djelatnosti za daljnji razvoj krške periferije, one istodobno,

nipošto, ne mogu biti djelatnosti na kojima će se gospodarski razvoj temeljiti, već mogu poslužiti kao nadgradnja (samo) ako su zadovoljeni temeljni uvjeti: dobra prometna povezanost, razvijene proizvodne djelatnosti, školstvo, zdravstvo itd.

Budući da se, tijekom posljednjih desetljeća, konstantno ističe važnost razvoja sektora informacijskih tehnologija (IT-sektora) javila se potreba detaljnije ispitati razinu važnosti koju studenti pridaju potencijalnoj razvojnoj ulozi IT-sektora, u kontekstu općeg razvoja hrvatskih perifernih krških krajeva. Studenti su upitani u kojoj bi mjeri, prema njihovu mišljenju potencijalni razvoj IT-sektora doprinio gospodarskom i demografskom razvoju na tom području, a rezultati su prikazani u tablici. Budući da je autor ovog rada svjestan kako će do masovnog razvoja IT-sektora, na tom području, u bliskoj budućnosti teško doći, smatrao je nužnim onim studentima koji ne vjeruju u mogućnost razvoja sektora informacijskih tehnologija na tom području ostaviti mogućnost da odgovore kako razvoj te gospodarske djelatnosti smatraju potpuno nemogućim.

Tab 10. Procijenjeni doprinos razvoja IT-sektora općem gospodarskom i demografskom razvoju na području krške periferije

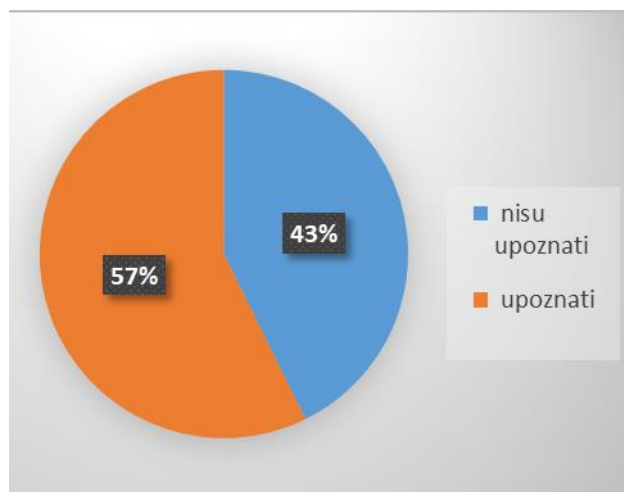
Odgovor	nimalo	neznatno	u znatnoj mjeri	u presudnoj mjeri	razvoj IT-sektora potpuno je nemoguć
Postotni udio	1,9%	18,9%	61,9%	13,9%	3,9%

Izvor: Anketno istraživanje

Rezultati koji proizlaze iz odgovora na ovo pitanje pokazuju nam kako velika većina studenata vjeruje u mogućnost razvoja IT-sektora (onih koji smatraju kako je razvoj potpuno nemoguć vrlo je malo), a većina studenata, očekivano, smatra kako će potencijalni razvoj IT-sektora u značajnijoj mjeri doprinijeti razvoju krajeva hrvatske krške periferije

U sljedećim će odlomcima biti analizirana pitanja: Koliko je studenata upoznato s pojmom *Područje posebne državne skrbi*, te koliko, oni studenti koji su za taj pojam čuli, poznaju konkretne poticajne mjere koje se provode s ciljem revitalizacije takvih područja.

Od studenata koji su odgovorili na postavljeno pitanje njih 57% odgovorilo je kako je upoznato s pojmom, dok ih je 43% odgovorilo kako nije upoznato.

Sl.12. Udio studenata upoznatih s pojmom Područja posebne državne skrbi

Izvor: Anketno istraživanje

Prije nego što se započne s tumačenjem rezultata, potrebno je zaći u manju digresiju i reći nekoliko riječi o tomu što označava pojam Područja posebne državne skrbi, i zašto je uopće nekim područjima posebna državna skrb dodijeljena.

Područja posebne državne skrbi utvrđuju se radi postizanja što ravnomjernijeg razvitka svih područja Republike Hrvatske, te poticanja demografskog i gospodarskog napretka, završetka programa obnove, povratka prijeratnog stanovništva i trajnog stambenog zbrinjavanja. Ona se određuju u tri skupine, i to prva i druga skupina prema okolnostima nastalim na temelju posljedica agresije na Republiku Hrvatsku, a treća skupina utvrđena je prema tri kriterija: kriteriju ekonomske razvijenosti, kriteriju strukturnih poteškoća i demografskom kriteriju. Konkretno mjere koje država provodi kao poticaj trajnom naseljavanju, kao temelju demografske obnove na tom području su primjerice: davanje u najam obiteljske kuće ili stana u državnom vlasništvu, darovanje građevinskog zemljišta u državnom vlasništvu i slično (Zakon o područjima posebne državne skrbi, 2015).

Rezultati odgovora na postavljeno pitanje pokazuju kako je (ne previše značajna) većina studenata upoznata sa spomenutim pojmom, ali je udio onih koji nisu upoznati relativno visok i iznad očekivanja.

Oni studenti koji su na prethodno pitanje odgovorili potvrdno, upitani su potom u kojoj su mjeri, prema vlastitoj procjeni, upoznati s konkretnim poticajnim mjerama koje se provode u cilju revitalizacije tih područja. Dobiveni su sljedeći odgovori.

Tab. 11. Upoznatost studenata (prema vlastitoj procjeni) s konkretnim mjerama koje se provode u cilju revitalizacije Područja posebne državne skrbi

Stupanj upoznatosti	vrlo malo	osrednje	dobro	izvrsno
Postotni udio	49,3 %	34,9%	12,9%	2,9%

Izvor: Anketno istraživanje

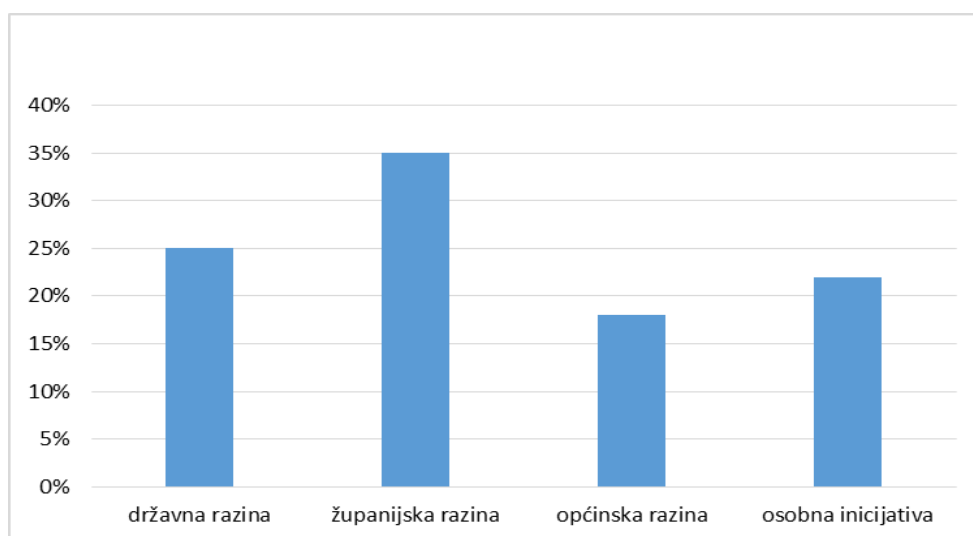
Prikazani rezultati (uzevši u obzir i 43% studenata koji su naveli da za pojam Područja posebne državne skrbi uopće nisu čuli, pa stoga na pitanje o razini upoznatosti nisu niti odgovarali) ukazuju na vrlo slabu upoznatost studentske populacije sa svrhom Zakona o područjima posebne državne skrbi. Ti rezultati nisu pozitivni, ali su u određenoj mjeri i očekivani jer nije realno očekivati da će se veći dio studentske populacije, koji s tim područjima nije vezan porijeklom, ili se ne bavi proučavanjem spomenutog Zakona u sklopu studija, u slobodno vrijeme informirati o poticajnim mjerama koje država provodi s ciljem revitalizacije nerazvijenih i ratom pogođenih područja. Stoga postoji potreba da se mladež, tijekom obrazovanja i na druge načine, što bolje upozna, kako s problematikom nerazvijenih područja općenito, tako i s državnim mjerama za revitalizaciju Područja posebne državne skrbi.

U sljedećem odlomku analizirat će se koliki udio studenata smatra kako Vlada Republike Hrvatske treba izdvajati značajnija novčana sredstva za revitalizaciju nedovoljno razvijenih krajeva Hrvatske.

Od studenata koji su na to pitanje odgovorili njih 85,4 % odgovorilo je potvrdno, dok je onih koji smatraju da ne bi bilo dobro da država izdvaja značajnija novčana sredstva u svrhu razvoja nerazvijenih dijelova Hrvatske 14,6%. Navedeni postotci, nedvojbeno, ukazuju na činjenicu da studenti smatraju kako je revitalizacija nerazvijenih krajeva i ravnomjeran regionalni razvoj nešto što je vrlo bitno, i na čemu ne bi trebalo štedjeti. Osim toga, ovakvi odgovori mogu biti odraz povezanosti studenata s nerazvijenim područjima i suosjećanja sa stanovnicima koji tamo žive, te nemaju iste razvojne mogućnosti kao i stanovnici ostatka Hrvatske.

Međutim, isto tako ostaje vrlo upitno koliko su navedeni rezultati deklarativne prirode. Naime, malo je vjerojatno da bi svi studenti, koji su na navedeno pitanje odgovorili potvrdno, pristali primjerice na dodatno porezno opterećenje kojim bi se od njihove zarade, ili zarade njihovih roditelja, izdvajala sredstva za razvoj navedenih krajeva.

U posljednjem pitanju upitnika koje je podvrgnuto kvantitativnoj analizi studenti su upitani koji od ponuđenih općih pristupa smatraju najpogodnijim za daljnji razvoj krajeva krške periferije. Centralizirani pristup „odozgo“ upravljani u najvećoj mjeri od strane vlasti na državnoj razini odabralo je 24,6 % studenata, pristup temeljen na inicijativama regionalne (županijske) vlasti odabralo ih je 35,6 %, pristup temeljen na inicijativama lokalne (općinske) vlasti 17,8%, dok je pristup temeljen na inovacijama i osobnoj inicijativi lokalnog stanovništva odabralo njih 22%. Rezultati su grafički prikazani priloženim dijagramom.

Sl. 13. Pristup (razina vlasti) na kojem se, prema studentima, treba temeljiti daljnji razvoj područja krške periferije

Izvor: Anketno istraživanje

Navedeni su odgovori, u svrhu lakšeg testiranja hipoteze H 4 grupirani u dvije skupine: „pristup odozgo“ koji objedinjava pristupe temeljene na državnoj i županijskoj inicijativi, te „pristup odozdo“ u kojem su objedinjeni općinska razina i osobna inicijativa lokalnog stanovništva kao glavni nositelji budućeg razvoja (iako bi se i pristup temeljen na općinskoj razini vlasti mogao svrstati u kategoriju „pristup odozgo“, budući da su i općine, kao jedinice lokalne samouprave, državna tijela).

Distribucija odgovora pomalo iznenađuje jer je udio prvih dvaju odgovora nešto veći nego što je očekivano. „Pristup odozgo“ odabralo je 60,2 % ispitanika, a „pristup odozdo“ njih 39,8 %. Također udio onih koji smatraju etatički pristup najpogodnijim veći je od udjela onih koji smatraju da je za razvoj perifernih krških krajeva najpogodnija osobna inicijativa lokalnog stanovništva. Navedena raspodjela nije u potpunosti u skladu s trendovima

decentralizacije i poticanja privatne inicijative, koji su u posljednje vrijeme aktualni. Ako bi se željelo u potpunosti pouzdano utvrditi zašto studenti, kao pripadnici mlade populacije, za koju se u određenoj mjeri pretpostavlja da bi trebali biti skloniji privatnim inicijativama nego stariji, razmišljaju na taj način, bilo bi potrebno navedenu problematiku detaljnije istražiti (što nadilazi okvire i predmetni interes ovoga rada). Povezano s time može se iznijeti samo nekoliko pretpostavki, bez namjere ulaženja u političke ili svjetonazorske rasprave.

Prvo, može se pretpostaviti kako odgovor *osobna inicijativa lokalnog stanovništva* kod određenog dijela ispitanika budi asocijacije na inicijativu privatnih poduzetnika, što samo po sebi ne bi bilo loše, da zbog negativnih iskustava prestanka rada mnogih poduzeća, uslijed procesa pretvorbe i privatizacije koji je bio aktualan devedesetih godina privatno poduzetništvo nije, kod određenog dijela populacije došlo na zao glas.

Naime, nedvojbeno je proces pretvorbe i privatizacije imao i neke svoje negativne strane, pa tako Jerak i Omazić (2008) ističu kako su se, kao posljedica privatizacije u Hrvatskoj intenzivirali problemi poput nejednake raspodjele dobara, siromaštva i socijalne isključenosti. Također, Šakić (1999: 209) u svojem istraživanju o percepciji procesa privatizacije kod građana Hrvatske navodi kako je „...proces privatizacije u Hrvatskoj, u kontekstu općeg poimanja pravednosti većine hrvatskih građana, njihovih očekivanja u pogledu pravednog načina raspodjele, radi dobivanja pravednih vlasnika i ostvarivanja poželjnih učinaka, izazvao obzirom na primijenjena načela raspodjele, stvarne vlasnike i postignute učinke, njihovo opće nezadovoljstvo privatizacijom i mišljenje da je privatizacija tekla po nepravednim načelima i polučila nepravedne i nepoželjne učinke.“

Iako je od navedenog istraživanja prošlo već osamnaest godina (današnji studenti bili su tada u prosjeku vrlo mala djeca) očito je kako su negativni stavovi po pitanju privatizacije, te poduzetništva i privatne inicijative, kod mlađe generacije ponešto ublaženi, ali nipošto nisu u potpunosti iščezli.

Drugi, možebitni, razlog za skeptičnost ispitanika u odnosu na uspješnost osobne inicijative lokalnog stanovništva u procesu revitalizacije krajeva hrvatske krške periferije proizlazi iz objektivne činjenice kako je dobni i obrazovni sastav stanovništva tih krajeva iznimno nepovoljan, te stoga studenti, možda, smatraju kako lokalno stanovništvo nikako samo ne može obavljati složene zadaće cjelovitoga razvoja vlastitoga kraja, pa, iz navedenih razloga, nositelj u razvoju takvih krajeva mora biti država, ili pak jedinice regionalne samouprave.

3.3. Razmišljanja studenata o budućnosti hrvatskih perifernih krških krajeva

U ovom poglavlju bit će analizirani odgovori na pitanje kako ispitanici predviđaju budućnost krajeva hrvatske krške periferije, te će se pokušati utvrditi zašto je tomu tako. Osim toga, bit će izdvojeni i najindikativniji odgovori.

Analizirajući odgovore, već je na prvi pogled vidljivo kako studenti pretežno predviđaju negativan budući razvoj događaja. Nisu rijetki kratki i jednoznačni odgovori: „Loše“, „Not good“, „Tužno“, „ PUSTO-svi budeju pobjegli“, „Loše nam se piše“... Od opširnijih odgovora, koji pesimistično predviđaju budućnost izdvojit će se oni koji su indikativni zato što dobro ilustriraju razmišljanja ispitanika o uzrocima zaostajanja perifernih krških krajeva, kao i razloge njihovog pesimizma vezano uz razvojne potencijale tih krajeva u budućnosti. Odgovori su sljedeći:

„Daljnja centralizacija i odlazak mladih prema glavnim gradovima regija i u inozemstvo zbog vlasti koja nije dovoljno motivirana i ne ulaže dostatna sredstva za razvoj kao i zbog jaza između mladih i starih, te sukoba između tradicionalnih i novih vrijednosti.“

„Iskreno, ne predviđam sjajnu budućnost, jer u puno razvijenijim dijelovima države situacija nije bajna, te mladi ljudi odlaze u druge zemlje. Teško da će itko otići/ulagati u zabačenije dijelove“,

„Budućnost zabačenih krajeva ovisi o utjecaju općeg mišljenja o tim krajevima, koje je negativno, odnosno život u zabačenim krajevima smatra se nazadnim, te dok država i lokalna samouprava ne moderniziraju zabačene krške krajeve budućnost im nije svijetla.“

„Nažalost, loša predviđanja zbog nekolicine faktora-mentalitet ljudi, politika, globalna ekonomija i kulturološka kretanja.“

„Predviđam lošu, ali neizbježnu budućnost, koja nije specifičan problem Hrvatske, već normalan tijek događaja usporediv s procesima u drugim posttranzicijskim zemljama Istočne Europe.“

„Smatram da se krške krajeve Hrvatske u velikoj mjeri zanemaruje i podcjenjuje, te mislim kako će jednog dana život nestati iz takvih krajeva, pogotovo zbog sve manje rođene djece.“

„Obzirom na trenutno nepovoljno gospodarsko, ekonomsko i političko ozračje u RH, te obzirom na već uzastopnu nedokazanost vlasti Republike Hrvatske, nažalost mislim kako je budućnost perifernih krških krajeva vrlo pesimistična. Predviđam sve više iseljavanja mladih ljudi. Eventualno vidim svijetlu točku u izvlačenju fondova EU za razvoj ruralnog turizma i eko-poljoprivrede.“

„S trenutnom politikom prema općenito ruralnim (ne samo krškim) područjima, budućnost istih nije obećavajuća.“

„Ako se ubrzo ne otvore radna mjesta, i životni uvjeti poput struje, vode, prometne infrastrukture ne poprave, mislim da će se krški krajevi totalno zapustiti i da nitko neće htjeti ići tamo, što je žalosno, jer je to područje ogroman potencijal.“

„Jako loše. Zato što se ljudi iz tih krajeva neće pobrinuti za svoj opstanak ili razvoj. Jer nažalost su oni najčešće neobrazovani ili lijeni.“

Povezano s prethodnim pitanjem zanimljivo je analizirati tko je, prema mišljenju studenata odgovoran za loše razvojno stanje u problemskim krajevima, odnosno tko bi takvo loše stanje trebao popraviti. Ispitanici se naglašeno dijele u dvije skupine: one koji smatraju da u razvoju tih krajeva ključnu ulogu treba imati država, te one koji smatraju da je osobna inicijativa lokalnog stanovništva najvažniji element razvoja tih krajeva.

a) Odgovori koji naglašavaju važnost inicijative od strane države:

„Povezano s odgovorom na zadnje pitanje, smatram da županija, općina ili stanovništvo nisu u mogućnosti poboljšati svoju okolinu, stoga to treba pokrenuti većom intervencijom države...“

„Ukoliko vlasti pokažu više inicijative ulaganjem u ta područja, prvenstveno na području turizma, stanje bi se moglo znatno poboljšati.“

„Nažalost, smatram da država premalo ulaže u krške krajeve...“

„U bližoj budućnosti ne vidim razvoj zabačenih krških krajeva, jer smatram da Vlada ne ulaže truda da bi popravila stanje.“

„Ukoliko se neće od strane Vlade poduzeti bitne mjere i reforme (poticaji, urbanizacija, obrazovanje, zdravstvo), predviđam daljnje raseljavanje stanovništva s tih područja.“

b) Odgovori koji naglašavaju važnost privatne inicijative (lokalnog) stanovništva

„Predviđam da se država za takve krajeve neće brinuti. Predviđam da će potencijal takvih krajeva vidjeti stranci koji će u njih ulagati, a uz otpor i samoinicijativu lokalnih pojedinaca, možda će se i njihov potencijal iskoristiti.“

„Svi krajevi imaju svoje potencijale, pa tako i krški. Međutim, država nikada nije ta koja pravilno prepoznaje te potencijale. Lokalna i regionalna samouprava postoje samo radi svojeg opstanka (parazitski). Razvoj će biti moguć samo kroz privatnu inicijativu, a strukture vlasti mogu pridonijeti istom samo kroz deregulaciju i privatizaciju.“

„Ljudi će osobnom inicijativom ostvariti potencijal tih krajeva, koji je ograničen, ali postoji; uz nikakvu pomoć lijene i glupe države.“

Osim odgovora u kojima se budućnost perifernih krških krajeva opisuje isključivo negativno, brojni su i oni odgovori iz kojih se iščitava bojazan od daljnjeg propadanja područja krške periferije, međutim ispitanici se ipak nadaju da će se stvari početi popravljati ako se poduzmu određeni koraci.

„Gore, da bi bilo bolje. Daljnja depopulacija i pustošenje krških krajeva sve do točke u kojoj nema mogućnosti za relativno pristojan život. Nakon toga, neke buduće generacije će prepoznati vrijednost svega toga i dignuti sve to skupa na pristojnu razinu“

„Uz postojeće probleme sa financiranjem na državnoj razini u kratkom ili srednjem roku nemoguće je napraviti strukturalne promjene u zabačenijim dijelovima. Promjene su moguće jedino u dugom roku, i to nakon što se riješe postojeći problemi. Poboljšanje standarda je moguće samo uz manjak iseljavanja i uz velika ulaganja u IT sektor, te ekološku poljoprivredu i turizam.“

„U skorije vrijeme ne vidim poboljšanje stanja u tim područjima, no pravilno i aktivno sudjelovanje vlasti u njihovom razvoju moglo bi promijeniti situaciju nabolje.“

Na kraju, bit će izdvojeno nekoliko odgovora ispitanika koji optimistično gledaju na budućnost krajeva hrvatske krške periferije.

„Ako počnu više investirati u krške krajeve, mislim da bi budućnost mogla biti bajna“

„Razvijeno u svim pogledima navedenima u upitniku, minimalno kao i ostatak RH, kroz bolju povezanost, tehnologiju, obrazovanje itd, kao primamljivije i pristupačnije područje za stanovanje.“

„Povlačenje fondova iz EU, razvoj prometne strukture i turizma. Ima potencijala :)“

„Ja se nadam da će se budućnost krških krajeva RH poboljšati u znatnoj mjeri, kako ta područja ne bi ostala nenaseljena. Mislim da je potrebno puno rada i truda, kako bi se ta područja oživila i "modernizirala"“.

Sumiranje svih odgovora kojima su ispitanici iznijeli svoja predviđanja o budućnosti perifernih krških krajeva Hrvatske navodi nas na nekoliko zaključaka.

Prvo, prevladavaju oni odgovori u kojima se budućnost perifernih krških krajeva predviđa negativno. Nešto je manje onih odgovora kojima su studenti iskazali da vjeruju u mogućnost poboljšanja stanja, ali uz obuhvatne reforme u daljnjoj budućnosti. Najmanje je onih studenata koji budućnost problemskih područja vide isključivo pozitivno.

Kao glavne krivce za razvojno zaostajanje ispitanici u najvećoj mjeri vide političare, kako na državnoj tako i na županijskoj, te općinskoj razini, a u znatno manjoj mjeri lokalno stanovništvo. Međutim, iako loš rad političara (i krive razvojne politike, kako u prošlosti, tako i sada) nedvojbeno nose određeni dio krivice za nedovoljan razvoj problemskih područja, spomenute kritike potrebno je promatrati s dozom rezerve.

Naime, opće je poznato kako je u Hrvatskoj (a nije tako samo kod nas) popularno za mnoge negativnosti okrivljavati političare, od kojih se možda previše očekuje, dok se nužnost aktiviranja lokalnog stanovništva u procesu razvoja vlastitoga kraja najčešće zanemaruje.

Po pitanju najadekvatnijeg inicijatora daljnjeg razvoja problemskih krških područja, studenti se uvelike razlikuju. Velik broj njih misli da razvoj treba biti, u prvom redu potican od strane središnje državne i županijske vlasti, ali nije malen niti broj onih koji ističu presudnu ulogu privatne inicijative lokalnog stanovništva.

Kao gospodarske grane koje imaju ključnu ulogu u pokušaju revitalizacije tih područja studenti ističu (ruralni) turizam i poljoprivredu, uz nužan razvoj visoke tehnologije.

4. RASPRAVA

4.1. Usporedba s rezultatima drugih istraživanja

Nakon što su detaljno izloženi rezultati anketnoga istraživanja u ovom će se poglavlju pokušati usporediti dobiveni rezultati s rezultatima istraživanja drugih autora.

Odmah na početku valja naglasiti kako to neće biti jednostavno, zbog toga što gotovo da i nema istraživanja koja široko i sveobuhvatno ispituju stavove studenata (ili opće populacije) o problematici koja je predmetni interes ovoga rada.

Iz tog će razloga biti iznesen kratak pregled domaćih i inozemnih radova koji se bave utjecajem pojava i procesa koji su kao čimbenici revitalizacije perifernih krških krajeva bili ispitivani anketnim upitnikom.

Problematiku iseljavanja iz perspektive studenata, na primjeru Istočne Hrvatske, proučavali su Matišić i Pejnović (2015), koji su studente, rođene na prostoru Istočne Hrvatske, upitali planiraju li ostati živjeti u Istočnoj Hrvatskoj nakon završetka fakulteta. Dvije trećine studenata na to je pitanje odgovorilo potvrdno, jedna petina negativno; dok je tek nešto manje od polovice studenata odgovorilo da ne zna (odnosno još nije odlučilo) planira li nakon završetka fakulteta ostati živjeti na prostoru Istočne Hrvatske, ili ne.

Iako je pitanje u Matišićevu i Pejnovićevu radu, uz to što se odnosi na drugu hrvatsku regiju, nešto drugačije postavljeno nego u ovom radu (ispituje se spremnost na ostanak u Istočnoj Hrvatskoj, samo onih studenata koji potječu iz toga kraja, dok se ovdje ispituje spremnost na preseljenje ili povratak u općoj studentskoj populaciji), rezultati su u određenoj mjeri analogni. Apstrahira li se u Matišićevu i Pejnovićevu radu velik udio onih studenata koji su još uvijek neodlučni, može se vidjeti da je udio studenata koji iz Istočne Hrvatske planiraju iseliti vrlo visok, tek nešto niži od udjela onih koji na tom prostoru planiraju ostati. Spomenuti su rezultati, dakle, u određenoj mjeri slični rezultatima dobivenima u ovom radu, budući da je ovim istraživanjem ustanovljeno kako je udio studenata koji su razmišljali o nastavku života u nerazvijenim krškim krajevima Hrvatske malen.

Kao glavni motivacijski faktori koji potiču na ostanak izdvojeni su, prema navedenim autorima, povezanost s obitelji i prijateljima, te povezanost s domom i zavičajem. To su, dakle, oni faktori koji u sebi ne uključuju mogućnost stjecanja materijalnih dobara, ekonomski ili statusni prosperitet. Stoga su dobiveni rezultati u određenoj mjeri slični rezultatima u ovom radu.

Nasuprot tomu, kao glavni poticajni faktori za iseljavanje izdvojeni su uglavnom faktori materijalne prirode, povezani s teškim zapošljavanjem i slabom mogućnošću zarađivanja u regiji rođenja kao što su: manja mogućnost zaposlenja, nizak životni standard, manja plaća (dohodak) itd, što je, također, uglavnom analogno rezultatima dobivenima ovim istraživanjem.

Grgić i dr. (2011) također su se bavili čimbenicima koji potiču iseljavanje seoskog stanovništva u Hrvatskoj, te su ustvrdili kako su poticajni čimbenici iseljavanja uglavnom ekonomske prirode. Tako se kao najvažniji čimbenici koji potiču na iseljavanje navode: manjak zaposlenja, slaba mogućnost izbora zanimanja i niža zarada nego u urbanim sredinama (Grgić i dr, 2011). Ti su rezultati u velikoj mjeri slični rezultatima dobivenima u ovom radu, jer su se ovdje kao bitni faktori koji bi povećao voljnost za preseljenjem ili povratkom u problemska područja izdvojili: bolja mogućnost zapošljavanja, odnosno razvijenije gospodarstvo na tim područjima.

Domaćih istraživanja u kojima se ispituju stavovi opće (ili studentske) populacije o tome koje gospodarske djelatnosti smatraju najprikladnijima za pokušaj razvoja nerazvijenih područja, odnosno stavovi o tome koje bi funkcije, svojim razvojem, potakle ispitanike na razmišljanje o preseljenju u ta područja nema, ili trenutno nisu dostupna. Zato se može izdvojiti samo nekoliko istraživanja u kojima je proučavan utjecaj pojedinih gospodarskih djelatnosti, odnosno funkcija na razvoj nerazvijenih područja.

U potrazi za domaćim člancima koji se bave utjecajem industrijalizacije i tehnološkog razvoja na razvoj ruralnih sredina, uvidjelo se kako je članaka novijeg datuma vrlo malo, dok su oni iz sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća mnogo brojniji. To je i razumljivo, budući da je industrijalizacija prije tridesetak i više godina u Hrvatskoj bila vrlo intenzivan proces, dok sada to više nije slučaj (štoviše Hrvatska je nedavno proživjela fazu intenzivne deindustrijalizacije). Ipak, navedene činjenice nipošto nisu pozitivne, te posredno ukazuju na činjenicu da se u određenoj mjeri od modernog industrijskog razvoja ruralnih područja u Hrvatskoj, nažalost, odustalo.

Feletar (1986) u svojem radu proučava usporednost i međuovisnost procesa industrijalizacije i deagrarizacije, te zaključuje kako su one (pretežno ruralne) općine tadašnje SR Hrvatske, koje su imale visok udio stanovništva zaposlenog u industriji ujedno imale i nizak udio stanovništva zaposlenog u poljoprivredi. Iz toga, nadalje, zaključuje kako

industrijalizacija neminovno vodi do deagrarizacije, a posredno i do temeljitih promjena u načinu života stanovništva, pri čemu se gube tradicionalna obilježja sela i njegov ruralni identitet.

Cifrić (1987) se bavi problemom industrijalizacije i tehnološkog razvoja ruralnih krajeva, kao i negativnog imidža ruralnih krajeva u Hrvatskoj općenito, i zaključuje kako su hrvatski ruralni krajevi, zbog snažnog procesa industrijalizacije i tehnološkog razvoja koji je bio koncentriran isključivo u urbanim sredinama tehnološki (i općenito razvojno) mnogo zaostaliји od ruralnih područja u Zapadnoj Europi, pa su stoga, posredno, u odnosu na urbana područja, nepopularni kao mjesto za život, podložni depopulaciji itd., dok na Zapadu vrijedi upravo obratno. Iako su vidljivi određeni razvojni pomaci može se reći kako rezultati Cifrićeva rada vrijede još i danas, trideset godina nakon njegova objavljivanja.

Također, valja napomenuti kako, zbog vremena u kojem su napisani, i karaktera tadašnje industrijske proizvodnje u Hrvatskoj, oba rada (a posebice Feletarov) industrijalizaciji pristupaju kao fenomenu koji u manjoj ili većoj mjeri razara tradicionalni, održivi, način života u ruralnim sredinama, kao i identitet ruralnih područja. Budući da je današnja industrija visokotehnološka, i ekološki mnogo prihvatljivija, premise izložene u tim radovima danas više ne moraju nužno važiti.

Od inozemnih članaka koji se bave proučavanjem utjecaja razvoja digitalnih tehnologija na ruralna područja izdvojit će se rad geografa E. J. Maleckog, profesora Sveučilišta u Columbusu (SAD): „*Digital development in Rural Areas: Potentials and Pitfalls*“ (ugrubo prevedeno: „Ruralna područja i razvoj digitalnih tehnologija: zamke i potencijali“), objavljen 2003. godine. Autor kao glavne potencijale digitalnih tehnologija koje mogu pozitivno utjecati na razvoj ruralnih područja izdvaja: fleksibilizaciju procesa trgovanja, koja posredno može omogućiti bolju konkurentnost manjim obiteljskim poljoprivrednicima u borbi na tržištu; značajno smanjen hendikep velike udaljenosti od urbanih centara, posredstvom razvoja Interneta i potencijal povratka ili preseljenja stanovništva, potaknutog razvojem digitalne tehnologije.

Kao moguće negativne utjecaje digitalnih tehnologija na razvoj ruralnih područja autor izdvaja činjenicu kako ruralno stanovništvo nikada neće moći u potpunosti parirati urbanom u praćenju tehnoloških inovacija, budući da one uvijek potječu iz gradova, a tek se potom šire u ruralna područja; zatim činjenicu da je telekomunikacijsko tržište (u SAD-u, op. a.) u potpunosti deregulirano, pa je tako izvjesno, pošto tržište određuje isplativost pojedinih ulaganja, kako stanovnici zabačenijih područja neće imati toliko kvalitetan pristup Internetu,

i drugim mogućnostima digitalnog komuniciranja, kao stanovnici gradova; te naposljetku činjenicu da jednostavnost korištenja Internetom, može zavarati lokalne poljoprivredne poduzetnika, i navesti ih da zanemare dugoročnu održivost poljoprivredne proizvodnje.

Iako je autor ovog rada američki geograf, a američka su ruralna područja umnogome različita od hrvatskih neke od potencijalnih prednosti odnosno nedostataka informatičkih tehnologija u službi općeg razvoja poljoprivrede i ruralnog prostora mogu se primijeniti i na područje naše zemlje.

Osim utjecaja suvremene industrije i visoke tehnologije, za razvoj ruralnih područja (a posebice krških, gdje su mogućnosti za tržišnu poljoprivredu uvelike ograničene) značajna je ekološka poljoprivreda. Domaći su radovi koji se bave ekološkom poljoprivredom brojni, pogotovo u novije doba, međutim većina njih primarno proučava razvoj ekološke poljoprivrede sam za sebe, dok su radovi koji se primarno bave utjecajem ekološke poljoprivrede na cjeloviti razvoj ruralnih područja mnogo rjeđi.

Pejnović i dr., u radu: „Ekološka poljoprivreda Hrvatske, problemi i mogućnosti razvoja“, objavljenom 2012. godine navode kako je unatoč recentnom porastu broja poljoprivrednih proizvođača ekološka poljoprivreda u Hrvatskoj još uvijek relativno slabo razvijena i suočena s brojnim problemima, kao što su neorganizirano tržište i nedovoljno razvijena ekološka svijest u društvu. Autori zaključuju kako bi se potencijali za razvoj ekološke poljoprivrede, koji su u Hrvatskoj izuzetni, morali mnogo bolje iskorištavati.

Kušen (2003) također piše o vrlo slaboj razvijenosti ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj, te ističe velike mogućnosti njezina razvoja u sklopu turizma na obiteljskim seljačkim gospodarstvima. Autor, nadalje, ističe i ekonomsku isplativost bavljenja ekološkom poljoprivredom, naglašavajući kako se „najviša cijena poljoprivrednih proizvoda postiže upravo prodajom u obliku turističkog proizvoda na turističkom seljačkom gospodarstvu.“ (Kušen, 2003: 38).

Spojem poljoprivredne proizvodnje i ekološkog turizma, kao čimbenicima u pravilnom upravljanju regionalnim razvojem Hrvatske, bavili su se Turkalj i dr. (2013), zaključivši kako ekološki proizvedena hrana, kao i drugi specifični hrvatski tradicionalni proizvodi visoke vrijednosti postaju važan faktor u brendiranju hrvatske ponude na turističkom tržištu i kao takvi mogu doprinijeti pravilnijem regionalnom razvoju naše zemlje. Autori također naglašavaju određeni napredak u proizvodnji ekološke hrane u posljednjih nekoliko godina,

kao i u povezivanju turističke djelatnosti s djelatnošću ekoloških poljoprivrednih proizvođača. Također naglašavaju kako je na tom polju potreban daljnji napredak, jer će ekološka poljoprivreda i proizvodnja drugih tradicionalnih proizvoda, u budućnosti, bez sumnje postati još važnija niša u hrvatskoj turističkoj ponudi.

Zajednički je zaključak svih triju radova da (iako u posljednje doba postoje određeni pozitivni pomaci) potencijali za ekološku proizvodnju hrane u Hrvatskoj, te iskorištavanje ekološke poljoprivrede u turističke svrhe, nisu dovoljno iskorišteni, te je nužno razviti mehanizme boljeg iskorištavanja navedenih potencijala na dobrobit lokalnog stanovništva, gospodarskog razvoja ruralnih područja i pravilnijeg regionalnog razvoja Hrvatske.

4.2. Uloga (ruralnog) turizma u pokušaju revitalizacije perifernih krških područja Hrvatske

Budući da je turizam jedna od najvažnijih gospodarskih grana hrvatskog gospodarstva, a upravo je pravilan razvoj održivog (ruralnog) turizma jedan od značajnijih čimbenika koji imaju potencijal doprinosa snažnijem gospodarskom razvoju krajeva krške periferije, razvojnoj ulozi (ruralnog) turizma u procesu cjelovitog razvoja krajeva hrvatske krške periferije posvećeno je u ovom radu nešto više prostora nego drugim gospodarskim djelatnostima.

Osim toga, ispitanici studenti su upravo ruralni turizam izdvojili, među ponuđenim gospodarskim djelatnostima, kao ključnu u pokušaju revitalizacije hrvatskih perifernih krških krajeva, te se zbog toga se pokazalo nužnim ovdje izdvojiti nekolicinu domaćih i inozemnih članaka koji se bave utjecajem turizma na razvoj nerazvijenih ruralnih područja, s ciljem analize potencijalnog doprinosa turizma gospodarskom razvoju problemskih krških područja.

Na početku valja istaknuti kako ruralni turizam u Hrvatskoj nije još razvijen u onoj mjeri u kojoj za to postoje potencijali. Glavni selektivni oblik turizma na kojem se temelji hrvatska turistička ponuda još uvijek je kupališni turizam, dok ostali oblici turizma značajno zaostaju u razvoju. Razvijenost i masovnost kupališnog turizma pozitivna je iz ekonomskog aspekta jer donosi vrlo visoke prihode i značajno poboljšava ekonomsku sliku Hrvatske, međutim masovni kupališni turizam obilježava i niz negativnih karakteristika kao što su: izrazita

sezonalnost, preizgrađenost u turističkim zonama, veliko opterećivanje resursa itd. (Bartoluci i dr. 2016; Košak i Lugomer, 2015).

Nasuprot tomu, ruralni turizam, koji obuhvaća sve selektivne oblike turizma na ruralnom području, a posebice agroturizam, koji je definiran kao odmor na seljačkom gospodarstvu s korištenjem usluga smještaja, pića, prehrane i drugih u obiteljskim kućama, ili drugim oblicima smještaja u okviru turističkog seljačkog gospodarstva, kao njegov najznačajniji selektivni oblik; vrsta je turizma koja se ne odlikuje masovnošću, ali zbog svojih obilježja snažno doprinosi razvoju lokalne ekonomije i diverzifikaciji gospodarstva (Košak i Lugomer, 2015; Demonja i Ružić, 2010). Također je značajno kako agroturizam, kao i ruralni turizam općenito može značajno produljiti turističku sezonu, zbog čega do izražaja ne dolaze vršna opterećenja u „špici“ turističke sezone, a i prihodi od turizma ravnomjernije su raspoređeni tijekom godine (Košak i Lugomer, 2015).

Ruralni turizam je, osim toga, jedan od ključnih elemenata u procesu popularizacije ruralnog prostora i isticanju njegove prepoznatljivosti, kao i u procesu pokretanja modernizacije ruralnih područja (Lukić, 2000). Zbog toga, kao i zbog prethodno nabrojanih ekonomskih benefita koji proizlaze iz bavljenja tim oblikom turizma, naglašava se važnost njegova razvoja u ruralnim područjima koja za to imaju potencijala.

Međutim da bi se ruralni turizam mogao pravilno razvijati i ostvariti svoj puni potencijal, mora postojati određena razina osposobljenosti lokalnog stanovništva da se njime bavi. Budući da je dobna i obrazovna slika hrvatskih ruralnih krajeva (a to se posebno odnosi na one dijelove koji se nalaze unutar prostornog okvira ovoga rada) izrazito loša, uviđa se kako je osposobljenost lokalnog stanovništva, kao temeljnog nositelja turističkog razvoja slaba, zbog čega pravilan razvoj ruralnog turizma postaje vrlo upitan.

O navedenoj su problematici, na primjeru područja Lonjskog polja, pisale Kantar i dr. (2011), koje su kao čimbenike koji vrlo snažno ometaju pravilan razvoj ruralnog turizma na tom području navele vrlo nepovoljnu dobnu strukturu, slabo poznavanje stranih jezika, nisku razinu informatičke pismenosti i vrlo slabu stručnu osposobljenost lokalnog stanovništva.

Navedene činjenice dovode do svojevrsnog paradoksa prema kojem, iako je nedvojbeno da ruralni turizam može biti snažan motor gospodarskog i socijalnog razvoja ruralnih područja, izrazito loše demografske i obrazovne karakteristike stanovništva koče njegov inicijalni razvoj. Drugim riječima demografska i obrazovna slika stanovništva toliko je loša da ruralni turizam često ne može „uhvatiti korijenje“ kako bi doprinio njihovu poboljšanju.

Zbog navedenih pokazatelja potencijali ruralnog turizma, kao i drugih gospodarskih djelatnosti u procesu revitalizacije perifernih krških krajeva vrlo su ograničeni.

O utjecaju turizma na promjene u identitetu pojedinih ruralnih krajeva Europe, kao i promjenama društvenih odnosa potaknutima razvojem turizma pisala je Knesfay (2000). Na početku svoga rada ona naglašava da su se mnoga periferna područja u Europi, a pogotovo se to odnosi na ona sa slabim mogućnostima za razvoj komercijalne poljoprivrede, u novije doba okrenula turizmu, s nadom u snažno poboljšanje gospodarskih i socijalnih pokazatelja. Spomenuti procesi doveli su do promjene sociokulturnih obrazaca u ruralnim područjima, izmjena u tradicionalnom načinu života, kao i do određenog iskrivljavanja percepcije lokalne baštine, kako bi ona bila primamljivija turistima i podložnija iskorištavanju u turističke svrhe.

Navedeni članci ukazuju nam da, iako je svakako jedan od boljih načina za postizanje gospodarskog razvoja u perifernim ruralnim područjima, za razvoj ruralnog turizma i uključivanje tih krajeva u globalne tokove trebaju biti zadovoljeni preduvjeti kao što su obrazovanost i motiviranost lokalnog stanovništva, što u iznimno nerazvijenim i zabačenim područjima najčešće nije slučaj.

Drugo, iskorištavanje lokalne baštine i načina života lokalnog stanovništva u turističke svrhe može dovesti do njihove korijenite izmjene, što je loše budući da se time često i nepovratno gubi autentičnost lokalne tradicije i običaja. Zbog toga je nužno razvoj turizma planirati u umjerenim gabaritima, održivo i na način da se ne dovede u pitanje opstojnost autentične lokalne tradicije i običaja.

5. ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje stavova studenata Sveučilišta u Zagrebu o potencijalima revitalizacije perifernih krških krajeva Hrvatske omogućuje sljedeće zaključne postavke:

- 1) Hipoteza kojom je iskazana tvrdnja kako većina studenata nije razmišljala o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske u potpunosti je potvrđena.

Analizom odgovora na pitanje postavljeno u anketnom upitniku: „Jeste li razmišljali o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske?“ utvrđeno je kako je na postavljeno pitanje potvrdno odgovorilo svega 17,7% ispitanika, dok je njih 82,3% odgovorilo da nikada nisu razmišljali o preseljenju ili povratku u te krajeve.

Dobiveni su odgovori u potpunosti očekivani. Hrvatska krška periferija područje je obilježeno izuzetno negativnim gospodarskim, demografskim i socijalnim pokazateljima, kao i odsustvom mnogih funkcija koje se u današnje doba smatraju neophodnima za kvalitetan život. Iz navedenih razloga ne iznenađuje malen udio studenata koji je na navedeno pitanje potvrdno odgovorio.

Oni studenti koji su na navedeno pitanje odgovorili potvrdno, kao čimbenike koji su ih potaknuli na razmišljanje o preseljenju ili povratku naveli su pretežno razloge osobne prirode (emotivna povezanost s krajem odakle potječu oni ili njihovi roditelji), kao i želju za životom u mirnijem i polaganijem ambijentu ruralnih naselja, uz općenitu želju za promjenom životne okoline. Čimbenici koji u sebi sadržavaju mogućnost eventualnog materijalnog benefita proizašlog iz života na krškoj periferiji, kao što su lakše zaposlenje zbog manje konkurencije (npr. na mjestima liječnika ili nastavnika), kao i mogućnost bavljenja ekološkom poljoprivredom mnogo su slabije zastupljeni.

- 2) Hipoteza kojom je iskazana tvrdnja kako studenti koji su osobno povezani s perifernim krškim krajevima Hrvatske rođenjem ili porijeklom u većoj mjeri razmišljaju o preseljenju ili povratku na navedena područja, nego oni studenti koji s tim krajevima nisu povezani rođenjem ili porijeklom u potpunosti je potvrđena.

Za testiranje navedene hipoteze korištena je metoda *hi-kvadrata*, a njegova je vrijednost visokih 22, 281, uz jedan stupanj slobode, čime je navedena hipoteza potvrđena. Vjerojatnost slučajnog dobivanja navedenih rezultata iznosi manje od 0,1%, dakle statistički je potpuno zanemariva.

Navedeni podaci ukazuju na činjenicu kako je osobna povezanost, te s njome povezana određena doza emotivne vezanosti jedan od glavnih čimbenika koji potiču studentsku populaciju na razmišljanje o nastavku života na prostorima krške periferije. Stoga je nužno, u nastojanjima za poticanjem imigracije na takva područja, orijentirati se primarno na one potencijalne useljenike koji su u tim krajevima rođeni, pa su potom iselili, ili iz tih krajeva vuku porijeklo, jer je vjerojatnost da će se te osobe, usprkos brojnim negativnostima, odlučiti za nastavak života u problemskim područjima mnogo veća nego u slučaju osoba koje u takvim krajevima nisu rođene, ili s njima nisu povezane porijeklom.

- 3) Hipoteza kojom je iskazana tvrdnja kako studenti smatraju da su ruralni turizam i ekološka poljoprivreda bitne djelatnosti za razvoj perifernih krških područja Hrvatske u potpunosti je potvrđena.

Ruralni turizam i ekološka poljoprivreda gospodarske su djelatnosti koje su studenti najčešće izdvajali kao ključne u procesu revitalizacije problemskih krških krajeva. Navedena činjenica ukazuje kako studenti uglavnom, u manjoj ili većoj mjeri prate spoznaje gospodarstvenika, znanstvenika i drugih stručnjaka koji također, u posljednje vrijeme, pridaju značajnu ulogu razvoju upravo tih djelatnosti u pokušajima revitalizacije nerazvijenih ruralnih područja. Potrebno je, međutim, naglasiti kako se razvojna uloga tih dviju gospodarskih djelatnosti ne smije precijeniti, pogotovo ukoliko nisu razvijene ostale temeljnije funkcije (prometna, obrazovna, zdravstvena) i gospodarske djelatnosti. Ruralni turizam i ekološka poljoprivreda moći će se, naime, razviti samo ukoliko su razvijene bazične funkcije i djelatnosti koje čine razvojnu osnovu nekog područja.

- 4) Hipoteza kojom je izražena tvrdnja kako studenti smatraju „pristup odozdo“, odnosno pristup temeljen na inicijativi lokalnog stanovništva i lokalne vlasti, pogodnijim za daljnji razvoj perifernih krških krajeva, nego pristup temeljen na inicijativi „odozgo“, odnosno temeljen na inicijativama državne i regionalne vlasti opovrgnuta je.

Naime, na pitanje „ Koji od navedenih općih pristupa smatrate najpogodnijim za daljnji razvoj krajeva krške periferije?“ odgovor: *pristup temeljen na inovacijama i osobnoj inicijativi lokalnog stanovništva* odabralo je 22 % ispitanika, a odgovor: *pristup temeljen na inicijativama lokalne (općinske) vlasti* njih 17, 8 %. Zbrojeno, neki od ova dva odgovora odabralo je 39, 8 % ispitanika.

Nasuprot tomu odgovor: *centralizirani pristup „odozgo“ upravljani u najvećoj mjeri od strane vlasti na državnoj razini* odabralo je 24,6 % ispitanika, a odgovor: *pristup temeljen na inicijativama regionalne (županijske) vlasti* njih 35,6 %.

Dobivena razdioba odgovora pomalo iznenađuje, pošto se očekivao veći udio studenata koji zagovaraju razvojni pristup temeljen na inicijativi lokalnog stanovništva, a manji udio zagovaratelja etatističkog pristupa razvoju.

Na pitanje o uzrocima ovakve razdiobe odgovora teško je potpuno egzaktno odgovoriti, no radovi drugih znanstvenika ukazuju na negativni imidž privatizacije i privatnog poduzetništva, zbog čestog i intenzivnog otpuštanja radnika od devedesetih godina prošlog stoljeća naovamo, kao na mogući uzrok skeptičnosti studenta prema inicijativi privatnika s jedne strane, odnosno favoriziranju regionalne i državne vlasti kao razvojnih nositelja s druge strane.

- 5) Hipoteza kojom je iskazana tvrdnja kako studenti uglavnom negativno predviđaju budućnost perifernih krških krajeva Hrvatske u potpunosti je potvrđena.

Analizom odgovora na pitanje u kojem su ispitanici trebali navesti kakvu budućnost perifernih krških krajeva predviđaju utvrđeno je kako pretežnu većinu čine oni odgovori u kojima se budućnost predviđa negativno. Brojni su odgovori u kojima ispitanici budućnost predviđaju izrazito negativno, isključujući mogućnost bilo kakvog pozitivnog pomaka, a dosta je i onih odgovora u kojima se budućnost također predviđa uglavnom negativno, ali se ispitanici ipak nadaju da bi razvoj perifernih krških krajeva mogao poprimiti uzlaznu putanju ukoliko se poduzmu korjenite i odlučne mjere za poticanje razvoja.

Oni odgovori u kojima se budućnost perifernih krških krajeva predviđa isključivo pozitivno vrlo su rijetki.

Predviđanja studenata očekivana su, budući da dosadašnji tijek razvoja problemskih krških područja, kao i negativna gospodarska, demografska i socijalna slika tih krajeva, nažalost, objektivno ne ostavljaju mnogo prostor za optimizam u predviđanju budućnosti.

Sumirano, rezultati dobiveni ovim istraživanjem pokazuju kako studenti Sveučilišta u Zagrebu smatraju da je razvojno zaostajanje perifernih krških krajeva relativno bitna prepreka općem razvoju Hrvatske, premda se iz njihovih odgovora daje naslutiti kako smatraju da postoje i bitnije prepreke. Iako su uglavnom svjesni određenih potencijala i prednosti života u tim krajevima, iznimno loše gospodarsko stanje kao i vrlo slabe mogućnosti zapošljavanja i osobnog ostvarenja, odvrćaju veliku većinu ispitanika od razmišljanja o nastavku života u tim krajevima. Studenti za loše razvojno stanje promatranih krajeva krive političare, iako je primjetno veći broj onih koji bi upravljanje razvojem perifernih krških krajeva prepustili središnjoj državnoj vlasti ili jedinicama regionalne samouprave (županijama) nego onih koji smatraju kako razvoju perifernih krških krajeva najviše doprinosi privatna inicijativa lokalnog stanovništva ili angažman lokalne vlasti, što predstavlja pomalo paradoksalnu i relativno neočekivanu situaciju.

Iako ovaj rad nije izravno aplikativnog karaktera, iz rezultata koji su proizašli u procesu njegove izrade moguće je iščitati iskaze studenata Sveučilišta u Zagrebu koji se dotiču njihova vrijednosnog stava prema perifernim krškim područjima, razvojnih potencijala perifernih krških krajeva naše zemlje, kao i razvojnih mehanizama koje smatraju najprikladnijima u procesu revitalizacije tih krajeva.

Budući da su studenti, kako je već istaknuto, pripadnici mlade i relativno obrazovane populacije, te su kao takvi potencijalni nositelji razvoja naše zemlje, ovdje izneseni rezultati mogu poslužiti kao svojevrsni indikatori odnosa prema perifernim krškim krajevima, i nerazvijenim područjima općenito, koji će biti aktualan u desetljećima koja slijede.

Osim toga, dobiveni rezultati mogu stručnjacima koji se bave regionalnim razvojem i prostornim planiranjem ukazati na to koje funkcije, odnosno gospodarske djelatnosti, pripadnici mlade populacije smatraju najbitnijima u procesu revitalizacije nerazvijenih područja; odnosno razvoju kojih djelatnosti i funkcija treba težiti kako bi se u te krajeve privukao što veći broj useljenika, koji potom svojom aktivnošću mogu doprinositi razvoju nerazvijenih dijelova naše zemlje.

6. POPIS LITERATURE I IZVORA

Literatura

1. Banovac, B., Blažević R., Boneta Ž., 2004: Modrenizacija (i/ili europeizacija) hrvatske periferije – primjeri Istre, Like i Gorskog kotara, *Revija za sociologiju* 35 (3-4), 113-141.
2. Bartoluci, M., Hendija, Z., Petračić, M., 2016: Pretpostavke održivog razvoja ruralnog turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Acta Economica et Turistica* 1 (2), 3-18.
3. Bejaković, P., Gotovac, V., 2011: Aktivnosti na gospodarskom oporavku u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na tržištu rada, *Revija za socijalnu politiku* 18 (3), 331-335.
4. Bočić, N., Pahernik, M., Bognar, A., 2010: Geomorfološka obilježja Slunjske zaravni *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2) 5-26.
5. Bočić, N., Pahernik, M., 2016: Prostorni raspored i gustoća ponikava jugoistočnog Velebita, *Geoadria* 21 (1) 1-28.
6. Buzjak, N., 2002: Speleološke pojave u Parku prirode Žumberak-Samoborsko gorje, *Geoadria* 7 (1) 31-49.
7. Buzjak N., 2007: Mikroklima kao komponenta geoekološkog vrjednovanja spilja, *Geoadria* 12 (2) 97-110.
8. Buzjak, N., 2008: Geoekološko vrednovanje speleoloških pojava Žumberačke gore *Hrvatski geografski glasnik* 70 (2) 73-89.
9. Cifrić, I., 1987: Industrijalizacija i ruralne sredine, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja* 25 (95-98), 37-44.
10. Copus, A. K., 2001: From Core-Pheriphery to Policentric Development: Concepts of Spatial and Aspatial Peripherality, *European Planning Studies* 9 (4), 539-552.
11. Crljenko, I., 2014: Kulturnogeografska obilježja dinarskog krša Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 39 (1) 15-44.
12. Cvitanović, M., 2009: (Re)konstrukcija balkanskih identiteta kroz popularnu glazbu, *Migracijske i etničke teme* 25 (4) 317-335.
13. Dery S., Leimgruber W., Zsillincar W., Understanding Marginality: Recent Insights from a Geographic Perspective, *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (1), 178-182.
14. Faivre, S., 1992: Analiza gustoće ponikava na Srednjem Velebitu i Senjskom bilu, *Senjeki zbornik* 19 (1) 13-24.

15. Faričić, J., Graovac, V., Čuka A., 2010: Mali hrvatski otoci – radno rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije, *Geoadria* 15 (1) 145-185.
16. Feletar, D., 1986: Prinos metodologiji istraživanja međuzavisnosti industrijalizacije i deruralizacije na primjeru općina SRH, *Acta Geographica Croatica* 21 (1), 23-27.
17. Ford, D., Williams P., D., 1989: *Karst Hydrogeology and Geomorphology*, John Wiley&Sons, West Sussex
18. Grgić, I., Žimbrek, T., Tratnik M., 2011: Čimbenici iseljavanja seoskog pučanstva u Republici Hrvatskoj, *Agronomski glasnik* 72 (2), 101-140.
19. Jerak, N., Omazić B., 2008: Etičke vrijednosti u privatizaciji hrvatskog gospodarstva i pitanje odgovornosti u globalizacijskom procesu, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijske istraživanja okoline* 17 (3), 285-296.
20. Kantar S., Svržnjak K., Pugelnik I., 2011: Ograničavajući čimbenici razvoja ruralnog turizma Lonjskog polja, *Praktični menadžment: stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta* 2 (1), 35-48.
21. Knsefey M., 2000: Tourism, Place Identities and Social Relations in European Rural Pheriphery, *European Urban and Regional Studies* 7 (1), 35-50.
22. Košak, M., Lugomer K., 2016: Agroturizam u funkciji produljenja turističke sezone Primorske Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 77 (2), 141-168.
23. Kušen. E., 2003: Uređenje, razvoj i obnova hrvatskog ruralnog prostora, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja* 41 (1-2), 29- 45
24. Lewin, J., Woodward, J., 2009: *Karst Geomorphology and Environmental Change*, Oxford University Press, Oxford
25. Lukić, A., 2000: Ruralni turizam: čimbenik integralnog razvitka ruralnog prostora Hrvatske *Geografski horizont* 46 (1-2), 7-31.
26. Lukić, A., 2011: O teorijskom pristupu ruralnom prostoru, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 49-73.
27. Lukić, A., 2012: *Mozaik izvan grada-tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor
28. Lukić, A., Opačić, V. T., Zupanc I., 2009: „Druga strana Autoceste Zagreb-Rijeka“: sociogeografske implikacije u brdsko-planinskoj ruralnoj periferiji Hrvatske, *Društvena istraživanja, časopis za opće društvena pitanja* 18 (1-2), 153-173.
29. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Odjel za Geografiju; Meridijani, Samobor.

30. Malecki, E. J., 2003: Digital Development in Rural Areas: Potentials and Pitfalls, *Journal of Rural Studies* 19 (1), 201-214.
31. Matas, M., 2009: *Krš Hrvatske-geografski pregled i značenje*, Geografsko društvo Split, Zagreb.
32. Matišić M., Pejnović D., 2015: Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 77 (2), 101-140.
33. Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Globus, nakladni zavod; Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
34. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija, stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
35. Nejašmić, I., 2013: Demografsko starenje na hrvatskim otocima, *Migracijske i etničke teme* 29 (2), 45-78.
36. Pavlaković-Koči, V., Pejnović, D., 2006: Polarization of Regional Economic Development in Croatia: Trends and Challenges in a New Geographic Reality, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (2), 5-19.
37. Pejnović, D., 2004: Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 13 (4-5), 701-726.
38. Pejnović, D., 2004: Lika, demografski razvoj u uvjetima periferije, *Hrvatski geografski glasnik*, 66 (2) 23-46.
39. Pejnović D., Ciganović A., Valjak V., 2012: Ekološka poljoprivreda Hrvatske: problemi i mogućnosti razvoja, *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1), 141-159.
40. Petz, B., 2002: *Osnovne statističke metode za nematematičare*, Naklada slap, Zagreb.
41. Riđanović, J., 1975: *Geografija SR Hrvatske: Sjeverno Hrvatsko primorje*, Školska knjiga, Zagreb.
42. Rogić, V., 1956: Razlike pejzaža velebitskih padina, *Hrvatski geografski glasnik*, 18 (1) 15-31.
43. Rogić, V., 1958: Velebitska primorska padina, *Hrvatski geografski glasnik*, 20 (1) 61-100.
44. Rogić, V., 1976: *Socio-geografski aspekt dinarskog krša, dinarskog kulturnog areala i dinarskog brdsko-planinskog prostora*, 38 (1) 253-268.

45. Šakić, V., 1999: Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – sociopsihološki pogled, u: *Gospodarsko – socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, ur: Čengić, D., Rogić, I., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 79-104.
46. Šterc, S., Komušanac M., 2012: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 21 (3), 639-713.
47. Turkalj, Ž., Ham M., Fosić I., 2013: Sinergija održivog turizma i poljoprivrede kao Faktor upravljanja regionalnim razvojem Hrvatske, *Ekonomski vjesnik*, 57 (2) 115-148.
48. Veselica V., Vojnić D., 2000: Europske zemlje u tranziciji na pragu XXI stoljeća: Gdje je Hrvatska? Quo vadis Croatia? *Ekonomski pregled* 51 (9-10), 829-866.
49. Zupanc, I., 2010: Pristup analizi prezentacije i vrednovanja baštine, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek.

Izvori:

1. *Mrežne stranice NP Krka*: Nacionalni park Krka dočeka milijuntog posjetitelja, <http://www.npkrka.hr/>, 10. 7. 2017.
2. *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. g: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/>, 16.6. 2017.
3. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. g: Stanovništvo starije od 15 godina prema trenutačnoj ekonomskoj aktivnosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/>, 16.6. 2017.
4. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. g: Udio nižeobrazovanog stanovništva po gradovima/općinama* – podaci aplikacije Geostat, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/>, 3. 7. 2017.
5. *Poslovni dnevnik*: Nagodinu poskupljuju ulaznice za Plitvice, <http://www.poslovni.hr/>, 10. 7. 2017.
6. *Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama*, Narodne novine, Zagreb, 118/2009.

7. *Upisne kvote za upis na diplomatske studije Sveučilišta u Zagrebu za ak. god. 2016/17*
http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Upisi/Natjecaji_kvote/upisi/2016-17/Tablica_KVOTE_DIPLOMSKI_2016_2017_srpanj2016.pdf,
20. 8. 2016.
8. *Zakon o područjima posebne državne skrbi*, Narodne novine, Zagreb, 18/2015

PRILOZI

I. POPIS SLIKA

- Sl.1. Unutrašnja granica krških područja Hrvatske prema pojedinim autorima
- Sl.2. Prostorni obuhvat perifernih krških područja Hrvatske
- Sl.3. Kretanje broja stanovnika u pojedinim područjima hrvatskoga krša
- Sl. 4. Dobni sastav stanovništva Republike Hrvatske (lijevo) i krške periferije (desno)
- Sl. 5. Dobno-spolni sastav perifernih krških krajeva Hrvatske
- Sl. 6. Samoprocijenjena upoznatost studenata s problematikom depopulacije perifernih krških krajeva Hrvatske
- Sl. 7. Pretežni način stjecanja spoznaje o problematici demografskog i gospodarskog zaostajanja krške periferije
- Sl. 8. Odgovori ispitanika na pitanje „Jeste li razmišljali o preseljenju ili povratku u periferne krške krajeve?“
- Sl. 9. Udio ispitanika koji su razmišljali o preseljenju ili povratku na područje hrvatske krške periferije među onim studentima koji su za te krajeve vezani rođenjem ili porijeklom (lijevo) i među onima koji to nisu (desno)
- Sl. 10. Krajevi krške periferije u kojima bi ispitanici najradije živjeli
- Sl. 11. Gospodarske djelatnosti koje ispitanici smatraju ključnima za revitalizaciju perifernih krških krajeva
- Sl. 12. Udio studenata upoznatih s pojmom Područja od posebne državne skrbi
- Sl. 13. Pristup (razina vlasti) na kojem se, prema studentima, treba temeljiti daljnji razvoj područja krške periferije

II. POPIS TABLICA

Tab. 1. Usporedba aktivnosti stanovništva starijeg od 15 godina izrazito nerazvijenih općina i većih upravnih gradova perifernog krškog područja, sa stupnjem aktivnosti na državnoj razini

Tab. 2. Bitnost koju studenti pridaju procesima aktualnog gospodarskog i demografskog nazadovanja na krškoj periferiji, u kontekstu općeg gospodarskog razvoja Hrvatske

Tab. 3. Zastupljenost pojedinih regija/područja prema mjestu rođenja ispitanika

Tab. 4. Zastupljenost pojedinih regija /područja prema mjestu rođenja barem jednog od roditelja ispitanika

Tab. 5. Prosječna duljina boravka studenata povezanih s perifernim krškim krajevima rođenjem ili porijeklom u mjestu rođenja/porijekla

Tab. 6. Razlozi koji su ispitanike motivirali na razmišljanje o preseljenju ili povratku na periferna krška područja

Tab. 7. Čimbenici čiji bi razvoj potakao ili ojačao namjeru studenata za preseljenjem ili povratkom u periferne krške krajeve

Tab. 8. Socijalna obilježja stanovništva krške periferije koja odvrćaju stanovništvo od namjere preseljenja

Tab. 9. Važnost koju ispitanici pridaju (na skali od 1 - najvažnije do 7 – najmanje važno) pojedinim funkcijama, odnosno gospodarskim djelatnostima u doprinosu razvoju nerazvijenih krških područja

Tab. 10. Procijenjeni doprinos razvoja IT-sektora općem gospodarskom i demografskom razvoju na području krške periferije

Tab 11. Upoznatost studenata (prema vlastitoj procjeni) s konkretnim mjerama koje se provode u cilju revitalizacije Područja od posebne državne skrbi

III ANKETNI UPITNIK

STAVOVI STUDENATA O POTENCIJALU ŽIVLJENJA U PERIFERNIM KRŠKIM KRAJEVIMA REPUBLIKE HRVATSKE TE NJIHOVE REVITALIZACIJE

Poštovani studenti!

U sklopu studentskog istraživačkog projekta iz kolegija *Geografija krša* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu provodi se istraživanje o potencijalu življenja u perifernim krškim krajevima Republike Hrvatske, te njihove demografske i gospodarske revitalizacije. Ispunjavanje ankete u potpunosti je anonimno i dobrovoljno.

Budući da samo o Vašim odgovorima ovise rezultati ovog istraživanja, odnosno realan prikaz percepcije potencijala življenja i eventualne revitalizacije perifernih krških krajeva Republike Hrvatske, ključna nam je iskrenost Vaših odgovora.

Vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika je 10 minuta.

Zahvaljujemo na sudjelovanju!

1. OPĆI PODACI O STUDENTU ISPITANIKU

- 1) DOB: .....
- 2) SPOL: M   Ž
- 3) FAKULTET: .....
.....
- 4) RAZINA STUDIJA: a) preddiplomski b) diplomski c) integrirani
- 5) MJESTO ROĐENJA: .....
- 6) MJESTO STALNOG PREBIVALIŠTA: .....

2. ANKETNI UPITNIK

- 1) Molimo Vas da napišete nekoliko pojmova (riječi, kraćih sintagmi) na koje Vas asocira pojam *krška periferija*

.....
.....
.....

- 2) Na ljestvici od 1 do 5 procijenite svoju upoznatost s problemom depopulacije perifernih krških krajeva Republike Hrvatske

- 1) uopće nisam upoznat/a 2) malo sam upoznat/a 3) osrednje sam upoznat/a
4) dobro sam upoznat/a 5) izvrsno sam upoznat/a

- 3) Na koji ste način u najvećoj mjeri stekli spoznaju o problematici demografskog i gospodarskog nazadovanja u tim krajevima (zaokružite samo jedan odgovor)

- 1) tijekom školovanja (u sklopu nastave geografije i drugih predmeta)
2) praćenjem klasičnih medija (novine, radio, TV)
3) korištenjem Interneta
4) osobnim iskustvom boravka u perifernim krškim krajevima
5) na neki dugi način (upišite kako).....

- 4) Smatrate li procese aktualnog gospodarskog i demografskog nazadovanja na krškoj periferiji bitnom preprekom općem gospodarskom razvoju Hrvatske?

- 1) uopće ne smatram 2) smatram u manjoj mjeri 3) smatram u osrednjoj mjeri
4) smatram bitnom preprekom 5) smatram presudnom preprekom

5) Jeste li rođeni na nekom od područja hrvatske krške periferije? Ako jeste, zaokružite u kojem ste kraju/regiji rođeni.

- a) Dalmatinska zagora b) izolirani otoci c) Lika ili Kordun d) Gorski kotar
e) Unutrašnja Istra f) Žumberak g) neki drugi kraj/regija (upišite koji)

.....

6) Je li barem jedan od Vaših roditelja rođen na nekom od područja hrvatske krške periferije? Ako je, zaokružite u kojem je kraju/regiji rođen.

- a) Dalmatinska zagora b) izolirani otoci c) Lika ili Kordun d) Gorski kotar
e) Unutrašnja Istra f) Žumberak g) neki drugi kraj/regija (upišite koji)

.....

7) Ako je odgovor na pitanje 5 ili 6 potvrđan odgovorite koliko dugo tijekom jedne godine u prosjeku boravite na prostoru odakle potječete Vi ili Vaši roditelji

- 1) uopće ne boravim 2) nekoliko dana 3) mjesec dana 4) 1-3 mjeseca 5) više od 3 mjeseca

8) Jeste li razmišljali o preseljenju ili povratku na neko od perifernih krških područja Hrvatske?

- a) DA b) NE

9) Ako je odgovor na pitanje 8 potvrđan, navedite koji su Vas razlozi motivirali na razmišljanje o preseljenju/povratku?

- a) emotivna vezanost za kraj odakle potječem/odakle potječu moji roditelji
b) ambijent ruralnih naselja (mirniji i polaganiji život)
c) mogućnost bavljenja ekološkom poljoprivredom
d) općenito želja za promjenom životnog okruženja
e) lakše zaposlenje zbog manje konkurencije (npr. na mjestima liječnika ili nastavnika)
f) nešto drugo (upišite što).....

10) Prema Vašem osobnom mišljenju, razvoj kojih bi od navedenih faktora potakao/ojačao Vašu namjeru za preseljenjem/povratkom u krajeve krške periferije? (zaokružite najviše dva odgovora!)

- a) bolja prometna povezanost
- b) bolja infrastrukturna opremljenost (opskrba električnom energijom, vodoopskrba, plinifikacija)
- c) kvalitetniji pristup širokopojasnom Internetu
- d) bolja dostupnost zdravstvenih usluga
- e) jače razvijena funkcija obrazovanja (dostupnije i kvalitetnije osnovne i srednje škole)
- f) više zabavnih sadržaja za mlade (noćni klub, kino)
- g) više kulturnih sadržaja (muzeji, galerije, kazališta)
- h) više športsko-rekreacijskih sadržaja (biciklističke staze, športski klubovi, teretane)
- g) nešto drugo (upišite što).....

11) U kojem biste od navedenih područja najradije živjeli?

- a) Dalmatinskoj zagori b) na izoliranim otocima c) Kordunu ili Lici d) Gorskom kotaru e) Unutrašnjoj istri f) na Žumberku g) niti u jednom od navedenih krajeva

12) Razvoj kojih od navedenih djelatnosti smatrate ključnim za pokušaj revitalizacije perifernih krških područja? (zaokružite najviše dva odgovora!)

- a) intenzivna (tržišno orijentirana) poljoprivreda b) ekološka poljoprivreda
- c) industrija d) intenzivni (masovni) turizam e) ruralni turizam f) kvartarne djelatnosti g) smatram da razvoj niti jedne gospodarske djelatnosti ne može pomoći oživljavanju perifernih krških krajeva
- h) nešto drugo (upišite što).....

13) U kojoj bi mjeri, prema Vašem mišljenju, potencijalni razvoj IT sektora na području krške periferije doprinio gospodarskom i demografskom razvoju toga područja?

a) nimalo b) neznatno c) u znatnoj mjeri d) u presudnoj mjeri e) razvoj IT sektora na tom je području u potpunosti nemoguć

14) Koje Vas od navedenih socijalnih karakteristika prisutnih na području krške periferije najviše odvraćaju od namjere preseljenja/povratka u periferne krške krajeve?

a) nepovoljna dobna struktura
b) nepovoljna obrazovna struktura
c) tradicionalizam
d) sva navedena obilježja odvraćaju me podjednako
e) ne odvraća me niti jedno od navedenih obilježja

15) Molimo ocijenite važnost svakog od navedenih čimbenika, koji potencijalno doprinose razvoju nerazvijenih krških područja, tako da pored najvažnijeg upišete broj 1, a pored najmanje važnog broj 7.

a) razvijenost prometne mreže ....
b) dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga ....
c) dostupnost i kvaliteta obrazovnih funkcija ....
d) dostupnost i kvaliteta zabavnih sadržaja ....
e) razvoj turizma i rekreacijskih zona ....
f) razvoj turizma i rekreacijskih zona ....
g) poticanje tehnološkog napretka (poboljšanje pristupa Internetu ili potencijalni razvoj tehnoloških parkova) ....

16) Jeste li upoznati s pojmom „*Područje posebne državne skrbi*“?

a) DA b) NE

17) Ako je odgovor na pitanje 16) potvrđan, odgovorite u kojoj ste mjeri, prema vlastitoj procjeni upoznati s konkretnim poticajnim mjerama, koje se provode s ciljem revitalizacije takvih područja?

a) vrlo malo b) osrednje c) dobro d) izvrsno

18) Smatrate li da Vlada RH treba izdvajati značajnija novčana sredstva za revitalizaciju Nedovoljno razvijenih krajeva

a) DA b) NE

19) Koji od navedenih općih pristupa smatrate najpogodnijim za daljnji razvoj krajeva krške periferije?

- a) centralizirani pristup „odozgo“ upravljani u najvećoj mjeri od strane vlasti na državnoj razini (etatistički pristup)
- b) pristup temeljen na inicijativama regionalne (županijske) razine vlasti
- c) pristup temeljen na inicijativama lokalne (općinske) razine vlasti
- d) pristup temeljen na inovacijama i osobnoj inicijativi lokalnog stanovništva

20) Molimo Vas da u najkraćim crtama napišete kako predviđate budućnost u zabačenim krškim krajevima Hrvatske. Obrazložite odgovor.

.....

.....

.....

.....

.....